V. URBANAVIČIUS

RUMŠIŠKĖNAI XIV-XVI AMŽIAIS

В. УРБАНАВИЧЮС

НАСЕЛЕНИЕ РУМШИШКЕС В XIV-XVI вв.

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJOS ISTORIJOS INSTITUTAS
V. URBANAVIČIUS: RUMŠIŠKĖNAI XIV—XVI AMŽIAIS
VILNIUS — 1970
ACTA HISTORICA LITUANICA VI

V. URBANAVIČIUS

RUMŠIŠKĖNAI XIV—XVI AMŽIAIS

ĮVADAS

Iki Kauno hidroelektrinės statybos Rumšiškių miestelis buvo dešiniajame Nemuno krante, slėnyje prie kelio Kaunas—Alytus. 1958 m. jis iškeltas ant Kauno marių kranto.

Rumšiškių gyvenvietė yra gana sena. Tyrinėjant prie Pravienos upelio buvusio Rumšiškių piliakalnio liekanas, aptikti žmonių gyvenimo pėdsakai iš I-ojo m. e. tūkstantmečio. Rašytiniuose šaltiniuose Rumšiškių vietovė minima bene nuo XIV a. XIV a. pabaigoje Rumšiškės jau buvo vienas iš keturių Kauno apskrities valsčių. Valsčiaus būta nedidelio, nes XVI a. pradžioje karaliaus iždui jis duodavo apie 300 kapų grašių metinių pajamų.

XV—XVI amžiais ir vėliau Rumšiškėse buvo ir dvaras, priklausęs valdovui. Rumšiškių valsčių Didysis Lietuvos kunigaikštis ne kartą buvo perleidęs privatiems asmenims. 1549 m. gegužės 1 d., be daugelio kitų žemių bei dvarų, Rumšiškių dvaras buvo užrašytas Barborai Radvilaitei. Tada Rumšiškių valsčiuje gyveno daugiau žmonių nei XVI a. pradžioje, kurie davė iždui jau 456 kapas grašių metinių pajamų. Daugiau gyventojų, matyt, turėjo ir pati Rumšiškių gyvenvietė. Kada pastatyta Rumšiškėse bažnyčia, tikslių žinių nėra. Ji minima tik XVI a. pabaigoje. Vadinasi, ji galėjo būti įsteigta apie XVI a. vidurį. Pastačius bažnyčią, prie jos turėjo būti ir katalikiškos kapinės.

Tačiau Rumšiškėse, kaip minėta, žmonės gyveno žymiai seniau, vadinasi, jie turėjo turėti ir senesnes kapines. Ilgą laiką tų senesnių kapinių vieta buvo nežinoma ir išaiškėjo tik atsitiktinai, miestelį jau iškėlus iš Nemuno slėnio.

GYVENUSIEJI MIRĖ IR BUVO LAIDOJAMI

Pastačius Kauno užtvanką, Nemuno vanduo buvusią Rumšiškių gyvenvietę apsėmė. Neapsemtos liko buvusios dešinėje senojo kelio į Kruonį dvi kalvelės. Jos virto Kauno marių salomis. Skalaujant bangoms, smėlingi kalvelių pakraščiai ėmė smarkiai irti. Vienos iš tų salų pakraščiuose vanduo išplovė žmonių kaulų bei įvairių geležinių ir žalvarinių daiktų, puodų šukių ir net sveikų molinių puodų. Dalį tų daiktų

surinko Rumšiškių vidurinės mokyklos kraštotyrininkai. 1961 m. rudenį Rumšiškių vidurinės mokyklos mokytojas A. Jakūnas apie radinius pranešė Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutui.

Istorijos instituto archeologai 1961 m. lapkričio 2—4 d. d. minėtoje saloje atliko bandomojo pobūdžio kasinėjimus. Salos šiaurės-vakarų pakraštyje buvo ištirtas 26 m^2 plotas, kuriame surasta 10 kapų. Dalis jų buvo suardyti.

Kasinėjimai buvo tęsiami 1962—1963 m. vasarą. Buvo ištirtas apie 1400 m^2 plotas, kuriame rasti 255 nedegintų ir 5 sudegintų mirusiųjų kapai.

Sudegintųjų mirusiųjų kapai aptikti visai negiliai, tik nuėmus velėną. Jų viršus apardytas kažkada ariant lauką. Išlikę tik kapų duobių dugnai. Jų gylis nuo dabartinio žemės paviršiaus siekė tik iki 0,5 m. Duobės daugiausia buvo apvalios, 0,5—1,3 m skersmens, į apačią siaurėjančiu dugnu. Jose aptikta anglių bei sudegusių kaulų fragmentų, tarp kurių įsimaišę ir apdegę daiktai ar jų dalys. Degėsiai duobėje sudaro iki 15 cm storio sluoksnį. Nedidelis jų kiekis kape bei mažos duobės liudytų tai, jog mirusieji buvo deginami specialioje laužavietėje, ir tik po to laužo liekanos užkasamos.

Be to, Rumšiškių senkapyje rasta apdegusių kirvių, peilių, skiltuvų, ylų, diržų sagčių, plokštelinių apskritų segių, žalvarinių raktų ir kitų daiktų. Tai rodytų, kad sudegintų mirusiųjų kapų čia yra buvę daugiau, tik jie suardyti, tur būt, vėliau laidojant nedegintus mirusius arba ariant seniai užmirštą laidojimo vietą.

Nedeginti mirusieji laidoti mediniuose karstuose, kurių daugelis, atrodo, buvę skobtiniai. Kapų duobių gylis nesiekia ir 1 m nuo dabartinio žemės paviršiaus. Išimtį sudarė tik vienas kapas, kuriame pati turtingiausia įkapėmis moteris buvo palaidota 1,45 m gylyje.

Mirusieji laidoti dažniausiai dedant galvą į vakarus. Tik keturi buvo palaidoti kitaip: vienas vaikas buvo padėtas galva į pietryčius, kiti du — galva į šiaurės rytus ir vienas vyras — galva į pietryčius.

Keturiose duobėse rasta po du palaidojimus, iš kurių vieno būta suaugusio žmogaus, o kito — vaiko, dviejose duobėse vaikai palaidoti kartu su moterimis, o kitose dviejose — kartu su vyrais.

Kapuose pastebėta degėsių arba rasti puodai su anglimis. Jie turėjo simbolizuoti arba kūno sudeginimą, arba numirėlio šildymą, laidojant jį žiemos metu. Šis reiškinys pastebėtas ir moterų, ir vyrų, ir vaikų kapuose. Tiek moterų, tiek vyrų kapuose rasta peilių, diržų, žiedų, paukščių kaulų. Grynai moteriškom įkapėm reikia laikyti apgalvius, auskarus, antkakles, įvairių formų seges, pakabučius ir kitus papuošalus. Iš darbo įrankių moterų kapuose aptikta verpstukų, adatų ir adatinių bei peilių. Vyrų kapuose daugiausia rasta darbo įrankių ir ginklų — kirvių, ietigalių, peilių, skiltuvų, galąstuvų ir kt.

Ir šie, ir daiktai iš sudegintų mirusiųjų kapų yra visai vienodi. Tai leidžia spėti abejus buvus maždaug vienalaikius. Juos datuoti padeda nedegintų mirusiųjų kapuose rastos XIV a. pabaigos — XVI a. monetos. Taigi nedegintų mirusiųjų kapai skirtini laikotarpiui jau po krikščionybės įvedimo. Galimas daiktas, kad dalis mirusiųjų Rumšiškėse buvo deginama dar kurį laiką ir po oficialaus Lietuvos krikšto.

Tiek ištirtų kapų, tiek radinių skaičiumi Rumšiškių senkapis šiuo metu yra pats didžiausias iš XIV a. pabaigos — XVI a. laikotarpio. Jo radiniai savo formomis yra artimi iš daugelio kitų to meto Lietuvos senkapių į muziejus patekusiems daiktams. Tad šio senkapio medžiaga teikia duomenų ne tik pačių rumšiškėnų, gyvenusių XIV a. pabaigoje — XVI a. pirmoje pusėje, bet ir visų to laikotarpio lietuvių valstiečių buičiai pažinti.

Įkapėmis iš nedegintų mirusiųjų kapų išsiskiria vienas moters kapas (Nr. 45) ir vienas vyro kapas (Nr. 48). Juose rasti daiktai yra gerokai ankstyvesni už likusiuose kapuose rastus daiktus ir savo formomis bei ornamentu yra artimesni XI—XIII a. (pav. 3; 4; 5). Ant moters kaklo rasta vytinė antkaklė, prie kairiojo peties žalvarinė pasaginė segė, prie kairiosios alkūnės 2 žalvariniai žvangučiai, o prie juosmens geležinis piautuvas. Ant kairiosios rankos 2 apyrankės: viena pinta iš 4 vielų, suplotais ir atlenktais galais, kita pusapvalio piūvio papuošta banguotomis linijomis ir įmuštomis akutėmis. Prie dešiniosios alkūnės, iš vidaus pusės, rasta krūvelė sulaužytų žalvarinių papuošalų. Prie juosmens rastas skersinio piūvio apyrankės fragmentas ir žalvarinio šukų apkalo dalis. Ant dešiniosios rankos buvusi uždėta žalvarinė perlaužta apyrankė. Po griaučiais ties juosmeniu rastas geležinis peilis.

Vyro kape rastas perlaužtas geležinis kirvis, kurio ašmenys buvę padėti mirusiajam po galva, o pentis — ant kairiojo peties. Prie kairiosios alkūnės gulėjo geležinė diržo sagtis, kažkoks geležinis dirbinys, panašus į ylą, dalis žalvarinio šukų apkalo, kurio kita dalis buvo rasta moters kape. Greta jo — geležinis skiltuvas ir titnago gabalėlis. Čia pat rasta žalvarinė juostinė pusapvalio skersinio piūvio apyrankė, papuošta skersiniais ranteliais ir įmuštų rombelių ornamentu, du juostinių pusapvalio skersinio piūvio apyrankių fragmentai, pilko smiltainio galąstuvas. Be to, čia dar buvo rasti susilydę žalvario gabaliukai, odos, medžio bei kitokios organinės medžiagos liekanos. Ant dešiniosios rankos vidurinio piršto buvęs užmautas žalvarinis juostinis žiedas iš pusapvalios vielos.

Taigi dalis abiejuose kapuose rastų daiktų, prieš įdedant juos į kapą, buvę sulaužyti. Be to, viena tokio sulaužyto daikto dalis buvo rasta vyro, o kita — moters kape. Tai rodo, kad tarp numirėlių būta giminystės ar kitokių ryšių.

Papročio laužyti daiktus, prieš įdedant juos į kapą, esmė nėra pakankamai aiški, nors pats daiktų laužymo laidotuvių metu paprotys buvo žinomas. Pavyzdžiui, mirus Lietuvos didžiajam kunigaikščiui ir Lenkijos karaliui Žygimantui Senajam, buvo sudaužytas jo antspaudas, sulaužyta ietis, sūnus Augustas numetė šalmą ir t. t.[1]. Laužyti antspaudus, jų savininkui mirus, XV—XVI a. buvo tapę tradicija, atsiradusia dėl praktinių sumetimų — kad tuo antspaudu negalėtų pasinaudoti kiti. Tačiau kitų daiktų — ginklų, papuošalų ir t. t. — laužymas, matyt, turėjo kokią nors simbolinę reikšmę.

Šis paprotys Lietuvoje siekia bent XI—XII a., kai į sudegintų mirusiųjų kapus kartais būdavo įdedami sulaužyti ar sulankstyti ginklai, sugadinti papuošalai ir t. t.

Tų dviejų kapų daiktai, kaip minėta, skiriasi nuo visuose kituose

[1] **Br. Kruczkiewicz,** Royzyusz, Jego żywot i pisma, 35, Kraków, 1897.

kapuose rastų daiktų ir, sprendžiant iš jų formų bei ornamento, jie turėtų būti kiek ankstyvesni. Tačiau abu šie kapai nesuardyti ir įsiterpę tarp kitų XIV a. pabaiga — XVI a. datuotų kapų. Be to, šių abiejų kapų laidosena taip pat nesiskiria nuo visų kitų greta buvusių kapų laidosenos. Todėl į juose rastus daiktus tenka žiūrėti kaip į reliktą, gal būt, kaip į šeimos relikviją, kuri 1—2 šimtmečius buvo perduodama iš kartos į kartą, kol pagaliau, mirus paskutiniesiems jos atstovams, XIV a. pabaigoje ar XV a., pateko į kapus. Šį spėjimą remia dar ir tas faktas, kad vyro kape rastas kirvis, o moters — iš vielos pinta apyrankė, savo formomis ir pagaminimo technika yra artimesni XIV—XVI a. radiniams iš kitų kapų.

Iš Rumšiškių senkapyje ištirtų nesudegintų mirusiųjų kapų apie 30% yra moterų, apie 30% — vyrų ir apie 35% — vaikų. 5% numirėlių lytis nenustatyta, nes kaulai buvo visai sunykę.

KĄ SAKO KAPUOSE RASTI DARBO ĮRANKIAI

Kirviai. XIV—XVI a. Lietuvos kapinynuose kirviai — retas radinys, tačiau jų randama daugiau negu kaimyninių kraštų to paties laikotarpio kapuose. Rumšiškių senkapio 255 nedegintų mirusiųjų kapuose rasta 18 kirvių. Jie rasti tik vyrų kapuose, dažniausiai dešinėje mirusiojo galvos pusėje arba prie kairės kojos. Pasitaiko atvejų, kai kirviai padėti prie sulenktos mirusiojo rankos, prie dubens ar prie dešiniosios kojos. Jei kirvis įdėtas prie kojų, tai jo kotas atsuktas į galvą, o jei prie galvos, tai kotas atsuktas į kojas. Kirviai nevienodi; vieną jų grupę sudaro kirviai kurių ašmenys ištęsti koto link, bet pats ašmenų galas nenusmailintas, o nukirstas statmenai, dėl ko ašmenys gerokai susiaurėja, panašiai kaip skliuto (6 : 8; 9 : 7; 26 : 1).

Iš visos skliuto formos kirvių grupės penties forma išsiskiria du. Vienas jų yra iš nedeginto mirusiojo kapo (Nr. 196), o kitas — iš suardyto sudeginto mirusiojo kapo. Jie penties šonuose turi ilgas ir smailias atsparnes, o viršuje pentis yra susiaurėjusi ir baigiasi keturkampiu iškiliu kūgeliu, panašiu į plaktuką (pav. 9 : 8). Šie kūgeliai buvę naudojami suduoti smūgiui, ką rodo jų paviršiuje likusios plakimo žymės. Galimas daiktas, kad abu šie kirviai buvo naudoti tik kaip kovos kirviai. Apie tai kalba ir palyginti labai nedideli šių kirvių gabaritai, grakščios formos bei rūpestinga atlikimo technika.

Manoma, kad tokie kovos kirviai, kaip specialus ginklas, atsirado ryšium su šarvų ir šalmų atsiradimu[2].

Minėtas toks kirvis kape Nr. 196 rastas kartu su Vytauto laikų monetomis, kas leidžia jį datuoti XIV a. pabaiga — XV a. pirmąja puse. To paties laikotarpio ir antrasis kirvis iš suardyto sudeginto mirusiojo kapo.

Galimas daiktas, kad kovos kirvių grupei priklauso ir visi kiti skliuto formos ašmenimis bei apskrita skyle kotui kirviai. Šios skylės skersmuo apie 2 cm, o tokiu plonu kotu kirviai darbui vargu ar galėjo būti naudojami.

---

[2] **R. Volkaitė-Kulikauskienė,** Kovos kirviai Lietuvoje ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu.— Lietuvos TSR MA Darbai, A, **1 (16),** 104, 1964.

Darbui, greičiausiai, buvo skirta kita grupė, kurią sudaro gana masyvūs kirviai, turintys taip pat tik į vieną pusę — koto link — ištęstus ašmenis. Jų kampas nenukirstas, kaip aukščiau aprašytų skliuto formos kirvių, o susmailėja, dėl ko jų ašmenys žymiai platesni. Ašmenų ištęsimas koto link prasideda prie pat penties ir eina lanku, dėl ko visas kirvio liemuo atrodo storas. Šių kirvių ašmenys ilgi, ilgesni net už kirvio liemenį. Penties viršus plokščias. Skylės kotui pailgos. Viršutinė jų dalis plokščia, atitinkanti penties formą, ties viduriu skylės platėja, o apačioje paprastai suapvalėja. Kai kurie iš šių kirvių turi trikampio formos skyles. Priešingoje koto pusėje esanti kirvių briauna visada būna tiesi, o ašmenys lenkti. Daugumos tokių kirvių aukštis būna 13—18 (rečiau virš 18) cm, o ašmenų ilgis — 10—13 cm. Pentis kartais ilgesnė nei 6 cm. Šios formos kirvių rasta aštuoniuose kapuose (pav. 6 : 1; 26 : 2).

Viename suardytame nedeginto mirusiojo kape rastas kirvis, kuris savo forma užima lyg ir tarpinę padėtį tarp abiejų ankščiau aprašytų kirvių grupių[3]. Tai kirvis, kurio ašmenys yra tokie kaip pirmųjų, t. y. skliuto formos, pentis tokia kaip antrųjų, t. y. plokščia. Jis yra 18,1 cm aukščio, turi 10,5 cm ilgio ašmenis bei 6 cm ilgio pentį. Jo kotas buvęs 3,8×2 cm storio (pav. 9 : 9).

Panašus kirvis rastas ir Kriemaloje (Kauno raj.) nedeginto mirusiojo kape Nr. 3 kartu su Kęstučio moneta, ir todėl datuotinas XIV a. pabaiga. Sprendžiant iš formos, tokiu pat laiku turėtų būti datuojamas ir minėtas šio tipo kirvis iš Rumšiškių, nors jis yra truputį žemesnis ir turi ilgesnę bei masyvesnę pentį.

Minėtų grupių kirviai randami su XIV a. pabaigos — XVI a. monetomis.

Tas sako, kad aprašytų kirvių nevienodumas atsiradęs ne dėl laiko skirtumo, o dėl jų paskirties.

Į atskirą grupę išskirtini smailapenčiai saurais ašmenimis su apskrita skyle kotui kirviai. Tokių kirvių rasta 5 Lietuvos kapinynuose: Juodsodėje (Telšių raj.), Pakalniškiuose (Kauno raj.), Kruvanduose (Kauno raj.), Radikiuose (Kauno raj.) ir Rumšiškėse. Pastarasis rastas viename suardytame nedeginto mirusiojo kape[4]. Tai mažytis, tiesiog miniatiūrinis, bet labai gražiai nukaltas kirvelis. Jo aukštis 9,5 cm, ašmenų plotis — 3,6 cm. Skylė kotui ovalinė, turinti 0,4—0,6 cm skersmenį (pav. 6 : 7; 26 : 3).

Nuo tikslesnio šio kirvelio datavimo tenka atsisakyti, nes jokių kitokių tiksliau datuojančių daiktų su juo nerasta. Tačiau tas faktas, kad jis buvo rastas nedeginto mirusiojo kape, liudija tai, jog tas kapas priklauso laikotarpiui jau po krikščionybės įvedimo, t. y. ne ankstesniam, kaip XIV a. pabaiga. Tokį šio kirvio datavimą remia tas faktas, kad Radikiuose, (Kauno raj.) panašios formos tik didesnis kirvis rastas kartu su Vytauto laikų monetomis, o Pakalniškiuose (Kauno raj.) panašios formos kirvis rastas net su XVII a. pirmosios pusės monetomis.

Abiejų aukščiau aprašytųjų grupių kirviai yra paplitę visoje Lietuvos teritorijoje ir rasti visuose bent kiek plačiau tyrinėtuose XIV a. pabaigos — XVI a. kapinynuose.

Kaip matome iš aukščiau pateiktų faktų, XIV—XVI a. Lietuvos kai-

---

[3] Lietuvos TSR Istorijos-etnografijos muziejus (toliau — IEM), inv. Nr. AR 390 : 965.
[4] IEM, inv. Nr. AR 390 : 969.

mų gyventojai naudojo ir mirusiesiems į kapus dėjo labai įvairios formos ir dydžio kirvius. Jie labai plačiai ir įvairiai buvo naudojami ir kaimo gyventojų buityje. Tie kirviai buvo ne tik valstiečio įrankis, bet ir ginklas. Kaip ginklas jis buvo dedamas mirusiam į kapą. Tai buvo daroma ne tik Lietuvoje, bet ir visoje rytinėje ir šiaurinėje bei centrinėje Europoje. Todėl daugelyje šalių per visą feodalizmo laikotarpį, ir dargi kai kur net XIX a. antrojoje pusėje, valstietis be kirvio iš namų bemaž ir kojos nekėlė[5]. Žemaičiuose bernai net iki XIX a. antrosios pusės nešiojosi jį, užkištą už juostos[6].

Su kirviais daugelyje tautų buvo atliekamos įvairios apeigos. Yra žinoma pvz., kad dar XIX a. huculai paaugliui berniokui, įvesdami jį į vyrus, nukirsdavo plaukus arba jaunikis nukirsdavo savo nuotakai kasas[7].

Liaudyje paplitę šokiai su kirviais. Šokio metu vyrai, rodydami savo vikrumą, mėtydavo ir sugaudavo ore kirvius. Tokių šokių dar XIX a. buvę ir Lietuvoje[8]. Kirviui dar neseniai lietuvių liaudyje buvo teikiama maginė reikšmė[9].

Peilių rasta žymiai daugiau negu kitų darbo įrankių bei ginklų ir netgi papuošalų. Juos nešiojo ir moterys, ir vyrai, ir vaikai. Peilis tuo metu tarnavo ir kaip ginklas, ir kaip darbo įrankis. Iš 255 Rumšiškių senkapyje ištirtų nedegintų mirusiųjų kapų peiliai rasti 150 kapų (su peiliais laidota 58,8% mirusiųjų). Panašiai yra ir kituose to laikotarpio tyrinėtuose kapinynuose.

Peiliai XIV—XVI a. kapuose randami įvairiose padėtyse po 1, 2, 3 ir net 4, tačiau daugiausia aptinkami ties mirusiųjų juosmeniu, kas rodo juos buvus prisegtus prie diržo ar juostos odinėse makštyse, kurių liekanų irgi rasta kapuose.

Peilių padėtis priklausė ir nuo to, ar mirusysis buvo sujuosiamas diržu, ar diržas, kartu su pritvirtintu prie jo peiliu, buvo įdedamas į kapą.

Rasti peiliai pagal savo rankenos konstrukciją skirstytini į 2 grupes — įtveriamuosius ir kriauninius. Įtveriamieji peiliai turi dažniausiai tiesią nugarėlę ir tiesius ašmenis, kurie vienas su kitu sueina peilio geležtei tolygiai smailėjant. Peilių ilgis gana įvairus ir būna nuo kelių iki keliasdešimt cm. Vienas iš didžiausių šios formos peilių yra rastas vyro kape Nr. 196. Šio peilio ilgis 26,5 cm (geležtės ilgis 19,5 cm). Viename geležtės šone palei nugarėlę šis peilis turi griovelį. Kape jis rastas kartu su kovos kirviu, turinčiu virš penties plaktuko formos pastorinimą. Pagal kartu rastas Vytauto laikų monetas peilis datuotinas XIV a. pabaiga — XV a. pirmąja puse.

Įtveriamieji peiliai būdavo įkalami į medinį arba kaulinį kotą, todėl turėjo nusmailintą įtveriamąją dalį (pav. 6 : 4-6; 7 : 10).

Kriauniniai peiliai už įtveriamuosius yra patogesni ir žymiai patvaresni. Jie, nepakeitę savo formos, išliko iki mūsų dienų. Vietoj nusmai-

---

[5] **K. Moszyński,** Kultura ludowa Słowian, **1,** 396, Warszawa, 1967.
[6] **Ig. K.,** Kirvelninkai, Gimtasai kraštas, 98, Nr. 2, 1934.
[7] **K. Moszyński,** ten pat, 396—397.
[8] **K. Moszyński,** ten pat, 397.
[9] **A. Kriauza,** Vaikai ir jų auginimas Kupiškio apylinkėje, Gimtasai kraštas, 209, Nr. 31, Šiauliai, 1943.

lintos įtveriamosios dalies šie peiliai turi ilgesnę ir platesnę įkotę, prie kurios kriaunos būdavo pritvirtinamos 3 vinutėmis (kniedėmis) (pav. 7 : 8; 8 : 13, 14). Medinės rankenos dalys, ypač jų galai, dažnai buvo puošiamos žalvarinėmis plokštelėmis bei žalvarinėmis vinutėmis. Daugelis šių peilių koto gale turi dar po nemažą skylutę pririšimui arba jo ištraukimui iš makšties.

Tiek įtveriamieji, tiek kriauniniai peiliai randami visuose tyrinėtuose XIV ir net XVII a. Lietuvos kapinynuose. Randama šių peilių ir kaimyninių kraštų teritorijoje — Latvijoje[10], Baltarusijoje[11], Lenkijoje[12].

Skiltuvai rasti tik vyrų kapuose. Iki šiol yra žinomas tik vienas atvejis, kai skiltuvas į kapą buvo įdėtas vaikui, greičiausiai, berniukui. Šis kapas datuotas XIV a. pabaigos lietuviškomis monetomis.

Skiltuvai randami dažniausiai prie mirusiųjų juosmens, vadinas, kaip ir daugelis kitų daiktų, jie buvo nešiojami prie diržo. Tik tais atvejais, kai visi kiti daiktai randami sudėti vienoje vietoje, kur nors prie mirusiojo galvos arba prie kojų, jų tarpe būna ir skiltuvas. Greičiausiai, tokie daiktai buvę sudėti į maišelį ir prikabinti prie diržo. Jeigu mirusysis tuo diržu nebūdavo sujuosiamas, tai diržą su visais prie jo prikabintais daiktais dažnai vis tiek įdėdavo į kapą. Taip visi tie daiktai ir atsidurdavo prie mirusiojo galvos, jo kojų ir t. t.

Skiltuvų būta dvejopų. Vieni padaryti iš geležinės plokštelės, jos galus nusmailinant, užriečiant aukštyn ir susukant į sraiginę įviją, t. y. iš jų padarant skiltuvo rankenėlę. Šių skiltuvų ilgis svyruoja tarp 6 ir 7 cm, jų skeliamosios dalies plotis — 1,5—2,5 cm. Pati skeliamoji dalis dažniausiai būna tiesi keturkampė, rečiau trikampė. Skiltuvo galai taip pat būna nevienodai užriesti. Daugiausia jie užlenkti smailiu kampu aukštyn, ir sueina vienas su kitu, kartu su skeliamąja dalimi sudarydami trikampį, o kai kurie, padarius iš jų kilpas, prilenkti atgal prie skeliamosios dalies. Visais atvejais patys skiltuvo galiukai būna susukti į sraigę, daugiausia išorės pusėn (pav. 7 : 6, 7).

Kitą skiltuvų grupę sudaro iš pailgos ovalinės plokštelės padaryti skiltuvai. Plokštelės viduryje iškirsta skylė tokios pat formos kaip ir plokštelės (pav. 7 : 5). Šių skiltuvų ilgis taip pat svyruoja tarp 6 ir 7 cm, nors pasitaiko ir didesnių. Beveik visada kartu su skiltuvu į kapą būna įdėtas ir titnago gabalėlis.

Abiejų formų skiltuvai kapuose rasti lygiagrečiai ir chronologinio skirtumo tarp jų nėra.

Minėtų formų skiltuvai jau IX—XII a. buvo paplitę visoje Europoje[13]. Mada nešiotis skiltuvus išliko ir vėlesniais laikais. Jie buvo naudojami beveik visoje Europoje iki pat XX a. pradžios[14].

---

[10] Latviešu kultūra senatnē, tab. LV-7, Rīga, 1937.

[11] *W.* **Szukiewicz**, Kurhany kamienne w pow. Lidzkim. gub. Wileńskiej, — Światowit, **4**, tabl. II—25; **W. Szukiewicz,** Cmentarzysko skieletowe w Lankiskach pod Naczą w pow. Lidzkim. gub. Wileńskiej,— Przegląd archeologiczny, **1—2,** 58, ryc. 16—18, 1921; **W. Szukiewicz,** Cmentarzysko szkieletowe w Sałapiaciszkach (powiat Lidzki, gub. Wileńska). Materiały antropol. — archeol. i etnogr. (toliau — MAAE), **11,** tab. XXVII—7—9. Kraków, 1909, 1910.

[12] **R. Odój,** Sprawozdanie z prac wykopaliskowych, przeprowadzonych w Równinie Dolnej, pow. Kętrzyn w 1956 i 1957 r. — Rocznik Olsztyński, **1,** tabl. XIX—1, XX—14. Olsztyn, 1958.

[13] Lietuvos archeologijos bruožai (toliau — LAB), 409, Vilnius, 1961; **K. Moszyński,** Kultura ludowa. . . , 240—244.

[14] **K. Moszyński,** Kultura ludowa . . . , 240—244.

lintos įtveriamosios dalies šie peiliai turi ilgesnę ir platesnę įkotę, prie kurios kriaunos būdavo pritvirtinamos 3 vinutėmis (kniedėmis) (pav. 7 : 8; 8 : 13, 14). Medinės rankenos dalys, ypač jų galai, dažnai buvo puošiamos žalvarinėmis plokštelėmis bei žalvarinėmis vinutėmis. Daugelis šių peilių koto gale turi dar po nemažą skylutę pririšimui arba jo ištraukimui iš makšties.

Tiek įtveriamieji, tiek kriauniniai peiliai randami visuose tyrinėtuose XIV ir net XVII a. Lietuvos kapinynuose. Randama šių peilių ir kaimyninių kraštų teritorijoje — Latvijoje[10], Baltarusijoje[11], Lenkijoje[12].

Skiltuvai rasti tik vyrų kapuose. Iki šiol yra žinomas tik vienas atvejis, kai skiltuvas į kapą buvo įdėtas vaikui, greičiausiai, berniukui. Šis kapas datuotas XIV a. pabaigos lietuviškomis monetomis.

Skiltuvai randami dažniausiai prie mirusiųjų juosmens, vadinas, kaip ir daugelis kitų daiktų, jie buvo nešiojami prie diržo. Tik tais atvejais, kai visi kiti daiktai randami sudėti vienoje vietoje, kur nors prie mirusiojo galvos arba prie kojų, jų tarpe būna ir skiltuvas. Greičiausiai, tokie daiktai buvę sudėti į maišelį ir prikabinti prie diržo. Jeigu mirusysis tuo diržu nebūdavo sujuosiamas, tai diržą su visais prie jo prikabintais daiktais dažnai vis tiek įdėdavo į kapą. Taip visi tie daiktai ir atsidurdavo prie mirusiojo galvos, jo kojų ir t. t.

Skiltuvų būta dvejopų. Vieni padaryti iš geležinės plokštelės, jos galus nusmailinant, užriečiant aukštyn ir susukant į sraiginę įviją, t. y. iš jų padarant skiltuvo rankenėlę. Šių skiltuvų ilgis svyruoja tarp 6 ir 7 cm, jų skeliamosios dalies plotis — 1,5—2,5 cm. Pati skeliamoji dalis dažniausiai būna tiesi keturkampė, rečiau trikampė. Skiltuvo galai taip pat būna nevienodai užriesti. Daugiausia jie užlenkti smailiu kampu aukštyn, ir sueina vienas su kitu, kartu su skeliamąja dalimi sudarydami trikampį, o kai kurie, padarius iš jų kilpas, prilenkti atgal prie skeliamosios dalies. Visais atvejais patys skiltuvo galiukai būna susukti į sraigę, daugiausia išorės pusėn (pav. 7 : 6, 7).

Kitą skiltuvų grupę sudaro iš pailgos ovalinės plokštelės padaryti skiltuvai. Plokštelės viduryje iškirsta skylė tokios pat formos kaip ir plokštelės (pav. 7 : 5). Šių skiltuvų ilgis taip pat svyruoja tarp 6 ir 7 cm, nors pasitaiko ir didesnių. Beveik visada kartu su skiltuvu į kapą būna įdėtas ir titnago gabalėlis.

Abiejų formų skiltuvai kapuose rasti lygiagrečiai ir chronologinio skirtumo tarp jų nėra.

Minėtų formų skiltuvai jau IX—XII a. buvo paplitę visoje Europoje[13]. Mada nešiotis skiltuvus išliko ir vėlesniais laikais. Jie buvo naudojami beveik visoje Europoje iki pat XX a. pradžios[14].

---

[10] Latviešu kultūra senatnē, tab. LV-7, Rīga, 1937.

[11] **W. Szukiewicz**, Kurhany kamienne w pow. Lidzkim. gub. Wileńskiej, — Światowit, **4**, tabl. II—25; **W. Szukiewicz**, Cmentarzysko skieletowe w Lankiskach pod Naczą w pow. Lidzkim. gub. Wileńskiej,— Przegląd archeologiczny, **1—2**, 58, ryc. 16—18, 1921; **W. Szukiewicz**, Cmentarzysko szkieletowe w Sałapiaciszkach (powiat Lidzki, gub. Wileńska). Materiały antropol. — archeol. i etnogr. (toliau — MAAE), **11**, tab. XXVII—7—9. Kraków, 1909, 1910.

[12] **R. Odój**, Sprawozdanie z prac wykopaliskowych, przeprowadzonych w Równinie Dolnej, pow. Kętrzyn w 1956 i 1957 r. — Rocznik Olsztyński, **1**, tabl. XIX—1, XX—14. Olsztyn, 1958.

[13] Lietuvos archeologijos bruožai (toliau — LAB), 409, Vilnius, 1961; **K. Moszyński**, Kultura ludowa. . . , 240—244.

[14] **K. Moszyński**, Kultura ludowa . . . , 240—244.

Galąstuvai dėti po vieną tik vyrams. Jie taip pat buvo nešiojami prikabinti prie diržo. Paprotys dėti mirusiesiems į kapus galąstuvus labiausiai buvo paplitęs nuo XIV a. pabaigos iki XVI a. pradžios. Dažniausiai galąstuvai randami su Aleksandro kaldintomis monetomis. Su Vytauto laikų monetomis galąstuvai randami rečiau, o su Kęstučio — rastas tik 1 galąstuvas. Panaši padėtis ir kituose to laikotarpio Lietuvos kapinynuose. Pats vėlyviausias kapas Lietuvoje, kuriame buvo rastas galąstuvas, buvo ištirtas Pakalniškiuose prie Kauno. Jis rastas kape su Žygimanto Augusto monetomis.

Ylos XIV—XVI a. kapuose randamos retai. Įdomu, kad jos rastos tik vyrų kapuose prie juostos. Rečiau ylos randamos ties krūtine.

Siuvimo įrankiai (adatos, adatinės, antpirščiai, žirklės) rasti Rumšiškių senkapyje, niekuo nesiskiria nuo dabartinių.

Atskirais atvejais geležinės ir žalvarinės adatos į kapus, atrodo, patekusios ne kaip siuvimo reikmenys, o kaip drabužių segtukai. „Pomirtiniam" siuvimui skirtos adatos dažniausiai randamos kartu su kitais siuvimui reikalingais įrankiais — antpirščiais, kreida ir kt. — arba būna įsmeigtos žalvarinėse a d a t i n ė s e. Tokių adatinių su įsmeigtomis adatomis rasta dviejuose kapuose. Jos padarytos iš dviejų išgaubtų trapecijos formos plokštelių, kurių šonai sukniedyti (pav. 29).

Žalvarinių a n t p i r š č i ų rasta labai nedaug. Iš turimos negausios medžiagos susidaro vaizdas, kad antpirščius turėjo tik siuvėjai — amatininkai. Jiems ir buvo dedami į kapus siuvėjo įrankiai, kurių tarpe buvo ir antpirščiai (pav. 39 : 6). Toks siuvėjo kapas ištirtas Rumšiškėse (Nr. 184). Jo amžių nustatyti padėjo Aleksandro monetos.

Rumšiškių siuvėjo kape, be adatos, antpirščio, kreidos ir kitų daiktų, mirusiajam buvo įdėtas ir vadinamasis „velnio pirštas".

Etnografinėje literatūroje yra žinių, kad dar XVIII—XIX a., „velnio pirštais" būdavo gydomos kai kurios ligos[15].

Reikia pridurti, kad ankstyvesniuose — X—XIV a. — kapinynuose antpirščių iš viso nerasta.

Mirusiems rumšiškėnams XIV—XVI a. kartais buvo dedamos ir ž i r k l ė s (pav. 30). Tačiau visos čia rastosios žirklės yra iš suardytų kapų. Kol kas negalima pasakyti, ar žirklės dėtos vyrams, ar moterims, kokia jų padėtis kapuose ir t. t. Žirklių dėjimą į kapus kai kurie liaudies pasakojimai siedina ne su siuvėjo amatu, bet su to laikotarpio žmonių pasaulėžiūra. Buvo įsivaizduojama, kad Giltinė, Maras ar kokia kita liga yra lyg ir gyva būtybė. Ji lanko palaidotus lavonus ir iš jų liežuviu susirenka nuodus. Todėl mirusysis gali tokiai būtybei žirklėmis nukirpti liežuvį ir tuo nuo mirties išgelbėti daugelį gyvųjų[16].

Verpstukai rasti tik trijuose moterų kapuose, neskaičiuojant kelių verpstukų iš suardytų kapų. Visi 3 šie verpstukai yra skirtingo dydžio ir padaryti iš skirtingos medžiagos, bet visi panašios formos — suapvalintomis briaunomis cilindrai (pav. 8 : 8, 9; 39 : 5). Vienas verpstukas — metalinis. Metaliniai verpstukai yra gana reta įkapė. Jie iki šiol rasti tik XVI—XVII a. kapuose.

---

[15] **M. Čilvinaitė**, „Perkūno kolka" ir kiti gydymo būdai, Gimtasai kraštas, Nr. 1, 84—85, 1937.

[16] **J. Basanavičius.** Iš gyvenimo lietuviškų vėlių bei velnių, 30—31, Kaunas, 1928.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad verpstukai rasti daugiausia turtinguose moterų kapuose. Tai žinoma, nereiškia, kad verpimas buvo turtingųjų moterų privilegija. Kapuose randami moliniai, akmeniniai ir metaliniai verpstukai yra tik verpstukų dalys — smagračiai, o jų kotai buvo mediniai. Kartais ir pats verpstukas būdavo medinis[17]. Dauguma moterų-verpėjų, matyti ir verpė vien mediniais verpstukais, kokie buvo vartojami dar XIX a.[18]. Jie žemėje greit sunyksta. Tuo ir galima paaiškinti verpstukų nebuvimą daugelyje moterų kapų.

GINKLUOTI NUMIRĖLIAI

Vyro kape Nr. 203 prie mirusiojo dešiniosios kojos rasta netaisyklingo rutulio formos 3,5×4,1×4,3 cm didumo geležinė **buožė,** kurios skylėje buvo išlikę medžio pėdsakai (pav. 7 : 4). Ji buvusi užmauta ant medinio 1,1×1,2 cm storio koto. Tame pačiame kape rastas plačiaašmenis kirvis, peilis, skiltuvas su titnagu, diržas ir piniginė su 3 Vytauto laikų monetomis, kas leidžia kapą datuoti XV a. pradžia.

Šis radinys rodo, kad buožės buvo naudojamos ir XV a. pradžioje. Tuo tarpu iš ankstyvesnių kapų tokių ginklų nežinome. Tačiau jų naudojimą liudija XIV a. rašytiniai šaltiniai[19].

Gana įvairios formos buožes XIII—XIV a. naudojo Naugardo ir kitų Rusios miestų kariai[20]. Ne kartą buožėmis ginkluoti kariai vaizduojami to meto meno paminkluose[21].

Ietigaliai. Jeigu dar vėlyvajame geležies amžiuje Lietuvoje buvo naudojamos ir į kapus mirusiesiems dedamos ietys su įtveriamaisiais ir įmoviniais antgaliais, tai XIV—XVI a. kapinynuose berandami beveik vien tik įmoviniai ietigaliai. Jų negausu, formos irgi neįvairios. Atvirkščiai, ietigalių, kaip ir kitų ginklų — kalavijų, kirvių — bei kai kurių papuošalų formos nuo XV a. suvienodėja. Jie randami tik vyrų ir vaikų, greičiausiai, berniukų, kapuose. Vaikams būdavo dedami normalaus didumo, t. y. tokio pat dydžio, kaip ir vyrams, ietigaliai.

Iš viso ietigaliai XIV—XVI a. kapuose retas radinys. Rumšiškėse iš 255 kapų ietigalių rasta tik 10.

Labiausiai šiuo laikotarpiu yra paplitę masyvūs rombinio skersinio piūvio plunksna antgaliai (su iškilia išilgine briauna) ir daugiakampio skersinio piūvio įmovomis (pav. 9 : 1-3; 31 : 1-5). Ietigalių įmovos skersmuo dažniausiai būna artimas plunksnos pločiui, o jos ilgis visada šiek tiek mažesnis už plunksnos ilgį. Perėjimas iš plunksnos į įmovą švelnus, be staigių išlenkimų. Žiūrint iš briaunos pusės, šie ietigaliai yra lygiašonio trikampio formos, be jokių arba su labai nežymiais įsmaugimais šonuose. Šio trikampio pagrindą sudaro įmovos pagrindo skersmuo, o viršūnę — ietigalio smaigalys. Tokia forma ietigaliui suteikia ma-

---

[17] **K. Moszyński,** Kultura ludowa Słowian, p. 303—306.

[18] **G. Niunkienė.** Seniausias verpimo būdas Lietuvoje (verpimas verpstuku), Iš lietuvių kultūros istorijos (toliau — ILKI), **4,** 134, pav. 1-d. Vilnius, 1964.

[19] Lietuvių karas su kryžiuočiais, 90, Vilnius, 1964.

[20] **А. Ф. Медведев,** Оружие Новгорода Великого,— Материалы и исследования по археологии СССР, **65,** стр. 132, Москва, 1959.

[21] Ten pat.

syvumą, bet kartu ir tvirtumą, kas būtinai reikalinga kovoje su šarvuotu priešu.

Šių ietigalių ilgis labai įvairus — nuo keliolikos iki keliasdešimt cm. Pats ilgiausias dabar žinomas toks šio laikotarpio ietigalis yra rastas Rumšiškių kapinyne XIV a. pabaigos sudegintų mirusiųjų kapų teritorijoje[22] (pav. 31 : 1). Jo ilgis — 37,5 cm, plunksnos plotis plačiausioje vietoje siekia 3,4 cm, įmovos išorinis skersmuo — 2,4 cm.

Kartais tokių ietigalių plunksnos briauna iš abiejų pusių turi po išilginį griovelį, kurių kryptis sutampa su įmovos briaunų kryptimi, ir sudaro lyg jų tęsinį (pav. 9 : 1; 31 : 3-4).

Vienas toks ietigalis vaiko kape Nr. 114 rastas kartu su Kęstučio monetomis ir datuotinas XIV a. pabaiga. Kitas, lygiai toks pat ietigalis yra rastas sudegintų mirusiųjų kapų rajone[23]. Tokios pat formos, tik be griovelių, ietigalis, rastas ir Kriemaloje, Kauno raj., kape Nr. 9. Jis taip pat buvo rastas su XIV a. pabaigos Lietuvos monetomis.

Minimos formos ietigaliai Lietuvoje buvo naudojami ir į kapus dedami ne tik XIV, bet dar ir XV bei XVI a., ką rodo ir kape Nr. 234 kartu su tokiu ietigaliu rastos Aleksandro laikų monetos.

Randami jie ir kai kurių kaimyninių kraštų bendralaikiuose kapinynuose. Tokių ietigalių, pvz., rasta Lenkijoje, Ruvnina Dolna kapinyne[24], kuris datuotas daugiausia XIV a. monetomis.

Šiek tiek rečiau vėlyvuosiuose Lietuvos kapinynuose randama ietigalių, kurių charakteringas bruožas — staigus plunksnos užkirtimas prie įmovos, dėl ko plunksna įgauna ilgo aukšto trikampio formą (pav. 9 : 6). Ši ietigalių forma yra paveldėta iš ankstyvesnių laikų — X—XIII a.[25], kada jie buvo paplitę žymiai plačiau.

Suardytame XIV a. sudeginto mirusiojo kape yra rastas ietigalis[26], kuris iki šiol neturėjo analogijos ne tik su XIV—XVI a. kapų, bet ir visos Lietuvos archeologine medžiaga (tik 1970 vienas toks ietigalis rastas XV a. kape Sarių senkapyje, Švenčionių raj.). Jis turi peilio formą (pav. 9 : 4). Rankeną atstoja ietigalio imova. Taigi šį ginklą teisingiau būtų vadinti ietigaliu-peiliu, nes abu šie ginklai yra sukomponuoti viename įrankyje. Šis ietigalis-peilis yra padarytas iš smailėjančios geležinės tūtelės, kurios vienas galas išplotas ir iš jo padaryta geležtė, o iš kito — padaryta įmova. Plakta tik iš vienos tūtelės pusės, ką rodo viename jos šone (o ne per vidurį) atsiradusi geležtė. Geležtės ilgis 12,6 cm, jos plotis prie koto 1,9 cm. Į galą geležtė smailėja. Ietigalio-peilio įmovos skersmuo prie galo — 2,6 cm. Taigi geležtė už įmovą yra siauresnė. Bendras šio antgalio ilgis — 24,2 cm.

Šis ginklas yra patogus tuo, kad juo buvo galima naudotis ir kaip peiliu, ir, esant reikalui, kaip ietigaliu. Su tuo pačiu peiliu galima bet kada išsipiauti ieties kotą, kuriam įtvirtinti tereikia turėti tik vinutę. Vinutei įmovoje yra padaryta skylutė. Karys (arba medžiotojas), turėdamas tokį ginklą, buvo išlaisvintas nuo nešiojimosi nepatogios ilgako-

---

[22] IEM, inv. Nr. AR 390 : 846.

[23] IEM, inv. Nr. AR 390 : 849.

[24] **R. Odój,** Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w miejscowości Równina Dolna, pow. Kętrzyn, — Wiadomości Archeologiczne (toliau — WA), **23,** tabl. XX—6, 1956.

[25] LAB, 249.

[26] IEM, inv. Ир. AR 390 : 851.

tės ieties, kuri ypač daug keblumų sudarydavo kelionėje. Tuo tarpu prie diržo prisegtas peilis jokių nepatogumų nesudarė. Atvirkščiai, jis atitiko to meto gyventojų papročius, kai peiliai įėjo į aprangos sudėtį ir buvo nešiojami ne tik kaip ginklas, bet ir kaip drabužio puošmena.

Ietigalių dydžio įvairumas patvirtintų ir XIII—XIV a. rašytinių šaltinių turimas žinias, kad Lietuvos kariai naudojo įvairias ietis. Vienos jų stambios, su ilgais kotais buvo naudojamos artimoje kovoje, smogiama jomis arti esančiam priešui, tuo tarpu lengvesnės, lengvais antgaliais ir trumpais kotais ietys buvo mėtomos — svaidomos į priešą[27].

Galimas dalykas, kad mūsų vadinamieji strėlių antgaliai taip pat yra mėtomųjų iečių antgaliai.

Be kovinės paskirties ietys galėjo būti naudojamos ir stambių žvėrių medžioklėje.

Strėlių antgaliai. IX—XIII a. strėlių antgaliai iki šiol žinomi beveik vien tik iš piliakalnių. To laikotarpio kapinynuose jų nerandame[28]. Kaip rodo XIV—XV a. kapinynų tyrinėjimai ir vėlyvuosiuose kapuose strėlių antgaliai gana retas radinys. Jų rasta tik keli egzemplioriai. Strėlių antgaliai randami vyrų ir vaikų, greičiausiai, berniukų kapuose, kur jų padėtis būna gana įvairi. Antai, kape Nr. 134 strėlės antgalis buvo rastas prie mirusiojo galvos, kape Nr. 154 — prie dešiniojo blauzdikaulio smaigaliu aukštyn, vaiko kape Nr. 170 ant mirusiojo dubens.

Skirtingai nuo ankstyvesniojo laikotarpio, XIV—XVI a. strėlių antgaliai yra dideli, masyvūs, dauguma jų arbaletiniai. Kai kurie iš jų savo forma primena ietigalius, skirtumas tik tas, kad strėlių antgaliai yra mažesni.

Vienas toks į ietigalį panašus karklo lapo formos plunksna įmovinis strėlės antgalis yra rastas suardytame sudeginto mirusiojo kape[29]. (pav. 8 : 10). Tai 9,3 cm ilgio antgalis, turintis labai taisyklingo karklo lapo formos 2,6 cm pločio plunksną ir 1,4 cm skersmens įmovą, kuri jau žymiai trumpesnė už plunksną.

Kitas gana didelis — 10,1 cm ilgio strėlės antgalis yra rastas suardytame kape[30] (pav. 7 : 2). Jo įmova išorėje yra 1,7 cm skersmens ir betarpiškai, t. y. be jokio profiliavimo pereina į plunksną. Plunksna siaura, turinti rombo formos skersinį piūvį. Šis strėlės antgalis savo forma labai primena siauraplunksnius ietigalius, kurie, kaip minėta, buvo skirti daugiausia šarvams pramušti. Panašią paskirtį, matyt, turėjo ir šis strėlės antgalis.

Su šarvų atsiradimu, su kova prieš šarvuotą priešą, greičiausiai, siedintini ir kiti kapuose randami masyvesnieji strėlių antgaliai. Daugumas tų antgalių turi apskritimo, keturkampio arba rombo skersinio piūvio smaigalius, kurie už įmovą dažniausiai būna daug storesni. Tokie antgaliai rasti kapuose Nr. 134 ir 154. Kape Nr. 154 be kitų radinių, rasta ir tam laikotarpiui charakteringa žalvariu puošta odinė piniginė. Kape Nr. 170 rastas įtveriamasis strėlės antgalis (pav. 7 : 3).

---

[27] Lietuvių karas su kryžiuočiais, 88, Vilnius, 1964.

[28] LAB, 430. Tik 1966 m. Upynos kapinyno viename kape rasti du įmovinių strėlių antgaliai su užbarzdomis.

[29] IEM, inv. Nr. AR 390 : 853.

[30] IEM, inv. Nr. AR 390 : 852.

Kad tuo metu Lietuvoje į kapus kartu su strėlėmis būtų buvę dedami ir lankai, kol kas negalima teigti. Tačiau į kapus daiktai būdavo dedami dažniausiai taip, kaip juos nešiojosi žmogus būdamas gyvas. Tokiu būdu prie lanko būtų buvęs dedamas ir visas strėlių komplektas kartu su strėline (dėklu), tuo tarpu kapuose iki šiol rasta tik po 1 strėlės antgalį.

BUITINIAI REIKMENYS

Puodai. Rumšiškėse iš 255 nedegintų mirusiųjų kapų rasti 56 puodai arba jų dalys. 18 puodų šiame kapinyne rasta vyrų kapuose, 12 — moterų ir 17 vaikų kapuose. Likusių mirusiųjų, kurių kapuose rasti puodai, lytis nenustatyta. Tai pati didžiausia puodų kolekcija, surinkta iš vėlyvųjų kapinynų. Chronologiniu požiūriu ji daugiausia apima XV—XVI a.

Puodai beveik visada randami prie mirusiojo galvos arba prie jo kojų. Puodo padėtis kape mirusiojo atžvilgiu taip pat nepriklauso nė nuo pastarojo lyties, nė nuo amžiaus skirtumų.

Dažnai puodų vidus būna apdegęs arba juose rasta tiesiog pripilta anglių. Tai, matyt, susiję su mirusiojo kūno sudeginimo simbolizavimu: po krikščionybės įvedimo, laidojant jau nesudegintą mirusįjį, kapinėse būdavo kūrenama ugnis, o laužo likučiai surenkami į puodą ir įstatomi į karstą. Puodas šiuo atveju reikalingas grynai praktiškais sumetimais — kad neužsidegtų mirusiojo drabužiai.

Tačiau paskirties atžvilgiu ne visi puodai traktuotini vienodai, ypač tais atvejais, kada kapuose randami ne sveiki puodai, o tik jų dalys. Iš daugelio rašytinių šaltinių yra žinoma, kad dar XVII a. laidotuvių metu kapinėse buvo puotaujama, o mirusysis irgi buvo laikomas vaišių dalyviu. Matyt, indas, kuriame ruošdavo maistą, būdavo sudaužomas, ir viena jo dalis, kartu su maisto dalimi, būdavo įdedama mirusiajam į kapą. Tai patvirtina daugelyje kapų kartu su puodų šukėmis aptikti paukščio (dažniausiai vištos arba gaidžio) kaulai. Rumšiškėse iš 56 kapų, kuriuose rasti puodai, 11-je buvo ir paukščio kaulų. Tačiau vištos mirusiesiems, ypač namų šeimininkėms, ne visada į kapus buvo dedamos kaip maistas. Kartais jų dėjimas į kapus būdavo siedinamas su mirusiojo vėlės greitesniu patekimu į kitą pasaulį ir jos apsaugojimu nuo piktųjų dvasių. Tačiau negalima neigti ir tokio atvejo, kad sudaužytų puodų dalių dėjimas į kapus, kaip ir pats puodų daužymas laidojant mirusįjį, kartais turėjo kažkokią magišką reikšmę. Gal būt, senovės lietuviai tikėjo, kad puodų šukės atneš mirusiajam laimę pomirtiniame gyvenime, ir todėl puodų daužymo ceremonija įėjo į laidotuvių apeigas. Lygiai taip pat, kaip dabar kai kuriose tautose (pvz., žydų) indų daužymas įeina į jungtuvių apeigas.

Visi Rumšiškių senkapyje rasti puodai yra žiesti. Pagal formą juos galima būtų suskirstyti į keletą stambių grupių (šios grupės jungia ir kituose to paties laikotarpio Lietuvos kapinynuose rastus puodus).

Gausiausiai rasta į puodynes panašių puodų. Kartais šie puodai būna ornamentuoti (pav. 10; 33). Jų formos šiek tiek yra paveldėtos iš XII—XIII a.

XIV—XVI a. kapuose pasirodo nauja, iki šiol nežinoma puodų forma — ąsočiai (tačiau jie be snapelių) (pav. 10 : 4). Tai gana retas radinys. Iki šiol Lietuvos kapuose jų rasti tik 3 vienetai Rumšiškėse.

Kiek galima spręsti iš Veliuonos (Bajerburgo pilies) kasinėjimų medžiagos, lygiai tokius pačius ąsočius XIV a. naudojo ir kryžiuočiai[31]. Rumšiškėse, kape Nr. 183 rasta glazūruotas ąsotis (pav. 32). Tai gelsvai rusvas, vietomis rausvas indelis, kurio vidus padengtas žalia glazūra. Šis ąsotis vienintelis glazūruotas puodas, iki šiol rastas Lietuvos kapinynuose. Jo aukštis 12 cm, angos skersmuo 10,3 cm, plačiausios vietos skersmuo 10,8 cm, dugno skersmuo 6,7 cm. Išorinis ąsočio paviršius taip pat vietomis aptaškytas žalia glazūra.

Kape kartu su šiuo puodu rasta kunigaikščio Aleksandro laikų monetų, leidžiančių jį gana tiksliai datuoti — XV a. pabaiga — XVI a. I-ja puse.

XV—XVI a. turėtų priklausyti ir kapuose Nr. 20 bei 22 rasti puodai, kurių dugnuose yra įspausti ženklai[32] (puodo, rasto kape Nr. 20 dugne yra linija, kertanti apskritimą, o kape Nr. 22 — strėlė, statmenai kertanti tiesią liniją) pav. 10 : 9).

Puodų dugnų ženklinimo klausimu yra išreikšta įvairių nuomonių[33], tačiau ženklų prasmė kol kas galutinai neišaiškinta.

Taigi kapuose rastieji puodai liudija, kad ir XIV—XVI a. Rumšiškių gyventojai naudojosi beveik vien neglazūruotais, silpnai ornamentuotais, dažniausiai be ąsų moliniais indais. Visi šie indai, be abejonės, yra kaimų puodžių gaminiai. Tik paskiri puodai su ženklais dugnuose ir su glazūra gali būti patekę iš dvaro arba iš miesto. Kaimo puodžių žiesti indai yra žymiai blogiau ir silpniau degti negu miestiečių vartoti indai.

Matyti, kad tik XVI a. miestų amatininkų-puodžių gaminiai pasiekė rumšiškėnus, tačiau ir toliau jie naudojo savo puodžių gamintus indus. Tokia padėtis rytinėje Lietuvoje ir gretimuose Baltarusijos rajonuose kai kur išliko iki XIX a. pabaigos — XX a. pradžios[34].

Tualeto reikmenys (šukos, veidrodžiai, skustuvai). Šukos, tikriau sakant žalvariniai šukų apkalai, XIV—XVI a. kapinynuose rasti tik Rumšiškių kapinyno moters kape Nr. 45 ir vyro kape Nr. 48 (pav. 3 : 4; 5 : 11).

Abiejuose šiuose kapuose rastieji apkalai yra, be abejo, tyčia sulaužyti ir sudaro vienų šukų apkalą, nes sutampa jų lūžimo vietos. Todėl šie apkalai traktuotini kaip vienų ir tų pačių šukų papuošimas.

Pačios šukos buvusios padarytos iš kažkokios organinės medžiagos, greičiausiai, medžio, todėl apie jų formą ir galima spręsti tik iš šio apkalo. Tai būta vienpusių šukų su 1 cm ilgio dantimis, apie kurių tankumą duomenų taip pat neturime.

Gana sveikų medinių to laikotarpio šukų yra davę Vilniaus Žemutinės pilies teritorijos archeologiniai kasinėjimai, kur durpingas žemės sluoksnis išsaugojo daug iš organinės medžiagos pagamintų dirbinių.

---

[31] IEM, inv. Nr. 397 : 1940.

[32] **I. Sadauskaitė-Mulevičienė,** Lietuvos X—XVI amžių kapinynų keramika, LTSR MA Darbai, A, **2 (19),** 53, 10 pav. 1965.

[33] **I. Sadauskaitė-Mulevičienė,** Ten pat, 53.

[34] **W. Hołubowicz,** Garncarstwo wiejskie zachodnich terenów Białorusi, Toruń, 1950; Lietuvos etnografijos bruožai, 164, Vilnius, 1964.

Tai dvipusės šukos, kurių vienoje pusėje yra tankesni, o kitoje retesni dantys. Jos padarytos iš Kaukazo palmių-samšito ir dėl to laikomos importuotomis[35].

Kad XIV—XVI a. į kapus būdavo dedami tualeto reikmenys, rodo ir moters kape Nr. 245 rastas veidrodis. Tai apskrita 3,3 cm skersmens ir 0,2 cm storio kaulinė plokštelė, kurios viena pusė buvusi padengta kažkokia į stiklą panašia glazūra. (Šiuo metu glazūra, kaip ir kiekvienas ilgiau žemėje išgulėję stiklas, turi melsvai violetinį atspalvį). Šis veidrodis, greičiausiai, buvo naudojamas įtvirtintas į medinius rėmelius, nes šiaip jo naudojimas būtų buvęs labai nepatogus.

Veidrodis datuotinas XV a. pabaiga — XVI a. pradžia, nes kartu su juo kape buvo rasta kunigaikščio Aleksandro laikų moneta.

Moters kape Nr. 21 yra rastas panašus į aprašytąjį stiklinis veidrodis. Jo skersmuo 3,5×3,1 cm. Panašūs yra ir visi kiti šiuose kapuose rasti daiktai — auskarai, žiedai ir t. t. — kas leidžia spėti abu kapus buvus vienalaikiais.

Tualeto reikmenys buvo dedami į kapus ne tik moterims, bet ir vyrams. Iš tokių reikmenų vyrų kapuose yra randami skustuvai. Šio laikotarpio skustuvai — tai nedideli į peiliukus panašūs įrankiai, kurių vienas galas yra nusmailintas ir užriestas aukštyn (pav. 8 : 11, 12). Dažnai toks užrietimas pastebimas ne tik skustuvo gale, bet ir per visą ilgį, pradedant nuo jo koto. Skustuvo ašmenys ties geležtės išlenkimu dažniausiai platėja, įgaudamos dar labiau išlenktą formą. Skustuvų ašmenų išlenkimas yra vienas iš svarbiausių bruožų, kurie padeda atskirti juos nuo peilių, turinčių beveik visada tiesią geležtę. Be to, palyginus su peiliais, skustuvų geležtės yra gana plonos, netgi jų nugarėlės nestoresnės kaip 2 mm. Jų geležčių didumas yra labai įvairus. Ilgis svyruoja nuo 4 iki 9 cm, o plotis, priklausomai nuo sudilimo laipsnio — iki 2 cm. Skustuvai būna įtveriamieji ir užlenkiamieji.

PAPUOŠALAI

Rumšiškių senkapio medžiaga rodo, kad šios vietovės gyventojai XIV—XVI amžiais dar naudojo ir puošėsi metaliniais papuošalais. Tačiau jų turėjo ir nešiojo žymiai mažiau, negu ankstyvesniu laikotarpiu. Vienok dar buvo žinomi tradiciniai senieji baltų metaliniai papuošalai, kaip žalvarinės antkaklės, apyrankės, segės ir kt.

XIV—XVI a. Lietuvos senkapių moterų kapuose randami **apgalviai**, kurių vieni puošė galvos dangą, o kiti buvo nešiojami tiesiog ant plaukų.

Vienas toks apgalvis yra rastas Rumšiškėse, jaunos mergaitės kape Nr. 138. Jis buvo uždėtas ant viršugalvio ir juosė pakaušį. Apgalvis nešiotas tokiu pačiu būdu kaip vėlesni, iš etnografinės medžiagos žinomi, vainikėliai bei karūnėlės[36].

Rumšiškėse rastąjį apgalvį sudarė 21 žalvarinė 19×20 mm didumo keturkampė plokštelė, štampuota iš plonos skardelės. Dviejuose plokš-

[35] **A. Tautavičius,** Archeologiniai kasinėjimai Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje 1960 m., LTSR MA Darbai, A, **2 (11),** 121, 1961.

[36] Lietuvos etnografijos bruožai, 362, Vilnius, 1964.

telių šonuose išgręžtos skylutės, per kurias jos buvo pritvirtintos prie vilnonės juostos (pav. 38).

Prie plokštelių išlikę kuokštai plaukų rodo, šią plokštelėmis puoštą juostą buvus uždėtą tiesiog ant mirusiosios plaukų.

Kape Nr. 213 kartu su Vytauto laikų monetomis buvo rastas lygiai tokiomis pat plokštelėmis puoštas diržas. Labai panašu, kad šis diržas ir aprašytasis apgalvis yra gaminti vieno meistro. Tai leidžia apgalvį iš kapo Nr. 138 datuoti XV a. pirmąja puse. Sprendžiant pagal vėlyvesnius etnografinius duomenis, apgalvius tiesiog ant plaukų dėdavo merginos.

Metalinėmis plokštelėmis puošti apgalviai XIV—XVI a. nebuvo labai paplitę. To laikotarpio senkapiuose randami tik pavieniai jų egzemplioriai. Galimas dalykas šalia jų buvo nešiojami jau tik iš audinio (juostų?) apgalviai, panašiai, kaip XIX a. ar XX a. pradžioje.

Rumšiškių medžiaga rodo, kad tuo laikotarpiu moterys ypač mėgo puoštis įvairių formų metaliniais **auskarais.** Jie dažnai dar randami ir XVII a. kitų senkapių kapuose. Rumšiškių moterys XIV—XVI a. puošėsi žalvariniais auskarais, sudarytais iš lankelio — žiedo ir prie jo prikabintų pakabučių. Daugumos auskarų lankeliai išlenkti iš 1—2 mm skersmens vielos, yra ovalo formos ir turi 15—35 mm skersmenį. Pagal pakabučių pritvirtinimo vietų formas auskarų lankelius galima suskirstyti į keletą grupių.

Pati paprasčiausia forma — uždaras apskritimas. Tai tiesiog apskritimu sulenkta viela, kurios galai netgi ne visada sujungiami vienas su kitu.

Kiti auskarų lankeliai savo forma primena klaustuką (pav. 12 : 1-3).

Trečioji lankelių forma nuo klaustuko skiriasi tuo, kad čia iš klaustuko tiesiosios dalies gale išorės pusėn yra susukta kilpelė, į kurią įkabinami pakabučiai (pav. 11 : 5).

Kai kurių auskarų lankeliai apačioje turi iš tos pačios vielos galo išlankstytą gulsčios aštuoniukės formos kilpelę (pav. 12 : 4).

Auskarų pakabučiai daugiausia būna padaryti iš tiesios vielos, kurios vienas galas įkabinamas į kilpelę, o ant kito užmaunamas koks nors karolis; kad karolis nenukristų, pats vielos galas sulenkiamas kilpele (pav. 11 : 1-3; 12 : 2, 3).

Pakabučiai būdavo stikliniai, žalvariniai ir nulipinti iš kažkokios pilkos arba juodos plastinės medžiagos. Iš plastinės medžiagos lipinti pakabučiai centre turi kiaurai einantį žalvarinį cilindriuką. Todėl jie gali sukinėtis apie vielą.

Dažniausiai auskarų pakabučiai puošti žalvariniais, kartais pasidabruotais, karoliais, kurie taip pat sukinėjasi apie pakabučio vielą.

Kiekvienas auskaras dažniausiai turi po 3 pakabučius, tik auskarai su dviem kilpelėm apačioje kartais (bet irgi ne visada) turi po 2; klaustuko formos auskarai dažnai turi tik po 1 pakabutį. Pakabučių ilgis labai nevienodas, atskirais atvejais pasitaiko turinčių beveik 5 cm ilgio pakabučių. Bendras auskarų su tokiais pakabučiais ilgis (įskaitant lankelio skersmenį) siekia 8,5 cm.

Kapuose dažniausiai randama po vieną auskarą abiejose galvos pusėse. Tuose kapuose, kur jie rasti tik vienoje pusėje, mirusiosios galva būna pakrypusi į tą pusę, kurioje nėra auskaro. Matyt, šie auskarai,

galvos spaudžiami, ilgainiui sunyko, o tie, kurie buvo virš galvos,— išliko.

Dabar turimi duomenys rodo, kad auskarai Lietuvoje buvo nešiojami bent nuo XIV iki XVII a. Tai rodo kapuose kartu su jais randamos monetos.

Galimas dalykas, kad jie pradėti nešioti XIII a. bent Rytinėje Lietuvos dalyje. Tačiau sudegintų mirusiųjų kapuose neišliko.

Aprašytųjų formų auskarai daugiausia randami Rytų bei Vidurio Lietuvos kapinynuose, nors atskiri pasiekia ir šiaurinę Lietuvos dalį.

Iš kaimyninių kraštų jų daugiausia rasta Baltarusijos TSR teritorijos kaimyniniuose su Lietuva rajonuose. Tas faktas, kad šie auskarai nebuvo plačiai paplitę už Lietuvos teritorijos ribų, leidžia laikyti juos Lietuvos gyventojams būdingais papuošalais, perimtais iš kaimyninių slavų genčių, kur jie X—XIII a. buvo labai paplitę[37]. Rumšiškėse aptikta auskarų iš žalvarinės vielos didesnio skersmens žiedo, su užvertais skardiniais rutulio formos karoliukais. Dažnai tokie auskarai būna sidabriniai arba pasidabruoti (pav. 12 : 5).

Tokios formos auskarai yra labai paplitę rytinių ir pietinių slavų kraštuose. Tik čia jie dažniausiai randami XI—XIV a. archeologiniuose paminkluose, tuo tarpu daugumoje Lietuvos senkapių tokie auskarai yra datuoti Lietuvos kunigaikščių Kęstučio, Vytauto bei Aleksandro laikų monetomis.

Kadangi slavuose šie papuošalai datuojami ankstyvesniu laikotarpiu, todėl yra pagrindo spėti vėliau juos iš ten atėjus į Lietuvą. Savo forma jie labiau primena ne auskarus, o II—V a. nešiotus antsmilkinius, todėl pavadinimas „auskarai" yra sąlyginis.

Auskarų su pakabučiais pavadinimas taip pat yra sąlyginis, nes, kaip rodo to laikotarpio ikonografinė medžiaga, jie nebūtinai turėjo būti nešiojami ausyse.

Antai XVI a. Petronėlės Radvilaitės portrete (graviūra) pavaizduoti papuošalai, turintys skirtingą nuo aprašytųjų „auskarų" formą, bet jų paskirtis, atrodo, buvusi vienoda. Tai pailgi rombo formos pakabučiai, įsegti ne į ausį, o į plaukus, ties ausimi[38].

Panašiai turėjo būti nešiojama ir dalis to laikotarpio kaimų kapuose randamų auskarų. Šių papuošalų vietą plaukuose — ar jie būdavo segami prieš ausį (ant smilkinio), ar už ausies, ar tiesiog ties pačia ausimi — turėjo apspręsti jų savininkės šukuosena. Galimas daiktas, kad šių auskarų lankeliai taip pat būdavo paslepiami plaukuose, o matomi būdavo tik pakabučiai.

Tokiais auskarais galėjo būti puošiama ir galvos danga — kepuraitės, apgalviai, skaros, nuometai ir kt., juo labiau, kad jie (auskarai) randami įvairaus amžiaus moterų kapuose.

Rumšiškėse moters kape Nr. 45 yra rasti 3 masyvios vytos **antkaklės** fragmentai. Ji vyta iš 3 žalvarinių vielų. Antkaklės lankelio skersmuo 0,9 cm. Kaip minėta, dauguma šio kapo daiktų, jų tarpe ir šios

---

[37] **K. Musianowicz,** Kablączki skroniowe. Proba typologii i chronologii, Światowit, **20,** s. 115—232, Warszawa, 1949.

[38] **R. Milnicki,** Stanisław Dowojno wojewoda połocki, Ateneum Wileńskie, **12,** 448—449, Wilno, 1937.

antkaklės fragmentai, laikytini reliktu iš ankstyvesnių laikų, nors pats kapas turėtų būti vėlyvas.

Vėlyvosios antkaklės paprastai būna suvytos iš 3—4 vielų, galus užbaigiant kabliuku ir ąsele, kurie yra išlenkti iš tos pačios vielos.

Viena iš nedaugelio tokių antkaklių yra rasta moters kape Nr. 121. Apie jos ilgį dabar spręsti nebėra duomenų, nes antkaklė labai sunykusi, jau kape buvo rasti vien nedideli jos gabaliukai (pav. 39 : 7). Iš rastų gabaliukų galima spėti, kaip buvo vejamos antkaklės. Pradžioje suvyta vytelė iš trijų 1 mm skersmens žalvarinių vielų, paskui ši vytelė per vidurį perlenkta. Perlenkimo vietoje atsiradusi kilpelė naudota ąsele, o abu likę laisvi galai prieš pabaigą suvyti ir užlenkti, t. y. iš jų padarytas antkaklės kabliukas. Jis suvytas jau iš šešių vielų.

Kartu su šia antkakle kape buvo rasta apskrita plokštelinė išgaubtu viduriu segė, kuri leidžia antkaklę datuoti ne anksčiau, kaip XIV a. Tai bene vienintelė Centrinėje Lietuvos dalyje rasta tokia vėlyva antkaklė.

Žymiai daugiau ir įvairesnių antkaklių rasta Žemaitijos XV—XVI a. senkapiuose.

Visos kitos Lietuvos dalies gyventojai jų, atrodo, tuo metu jau nebenešiojo.

Taigi, XIV—XVI a. yra laikotarpis, kai Lietuvoje išnyksta paprotys puoštis antkaklėmis.

Paaiškinti antkaklių nykimo priežastį kol kas nėra pakankamai duomenų. Galimas daiktas, kad ir čia savo žodį bus tarusi krikščionybė, į kai kuriuos papuošalus žiūrėjusi, kaip į pagonybės liekanas.

Karoliai ir cilindriukai. Jei vėlyvojo geležies amžiaus kapuose randamus karolius galima suskirstyti į grupes pagal atskiras sritis[39], tai XIV—XVI a. kapuose randami šios rūšies papuošalai yra beveik vienodi visoje Lietuvos teritorijoje. Šio laikotarpio karolių apvaras sudaro mažyčiai, iki 0,5 cm skersmens stikliniai arba iš kaulą primenančios medžiagos padaryti karoliukai, kurie daugiausia būna baltos, melsvos, arba žalsvos spalvos. Kartais tokie karoliukai būna sukomponuoti su žalvariniais mažais cilindriukais.

Tokia apvara, sudaryta iš pilkų karoliukų ir žalvarinių mažų cilindriukų, buvo rasta Rumšiškių kapinyne moters kape Nr. 79. Apvara buvo rasta prie mirusiosios kairės rankos pirštų, gal būt, netgi buvo įdėta į ranką. Tame pačiame kape buvo rasta Aleksandro laikų monetų, kas leidžia apvarą datuoti XV a. pabaiga — XVI a. pradžia.

Kape Nr. 145, kairėje kaukolės pusėje, buvo rasta stiklinių karolių apvaros liekanos ir žalvarinis žvangutis, kuris, tikriausiai, buvo įmontuotas į apvarą.

XIV—XVI a. kapuose randamos karolių apvaros, ir ypač pavieniai karoliai, buvo naudojami ne tik kaklui, bet ir drabužiams, plaukams, juostoms, diržams, piniginėms ir kitiems daiktams papuošti.

Antai, vaiko kape Nr. 155 buvo rasta karolių apvara, susidedanti iš 110 baltų, melsvų bei žalsvų karoliukų, išsidėsčiusių nuo mirusiojo kaklo iki dubens kaulų. Šia karolių eile, matyt, buvęs papuoštas drabužis. Moters kape Nr. 107, kairėje kaukolės pusėje, rasta mažų žalvarinių

[39] LAB, 471—473.

karoliukų, greičiausiai, jais buvo papuošta galvos danga. Pavienius karolius, randamus ant kaklo, tenka laikyti apvarų, sudarytų iš organinės medžiagos, liekanomis. Tenka pastebėti, kad iki šiol vėlyvuosiuose Lietuvos kapinynuose rasta labai nedaug gintarinių karolių (Rumšiškėse vienas gintaro karolis rastas kape Nr. 41) (pav. 11 : 12). Vargu ar teisinga būtų teigti, kad gintariniai papuošalai šiame laikotarpyje buvo jau nebemadingi. Greičiausiai, gintarinių karolių ir kitų papuošalų nebuvimą kapuose galima aiškinti tuo, kad kelis šimtmečius priėjimas prie pagrindinio gintaro šaltinio — Baltijos jūros kranto — buvo kryžiuočių rankose.

Rumšiškių kapinyno vyro kape Nr. 98 ant mirusiojo dubens kaulų buvo rastas skiltuvas, titnago gabalėlis, geležinė sagtelė ir trigubas žalvarinis karolis, per kurį perverta geležinė viela (pav. 12 : 9). Šiuo žalvariniu karoliu papuošta viela, matyt, sutvirtino odinio skiltuvui ir titnagui nešioti skirto krepšelio pakraštį. Krepšelis buvęs užsegtas geležine sagtele.

Pavieniais stikliniais ir kitokiais karoliais, kaip minėta, buvo puošiami ir auskarai.

Įdomi karolių apvara rasta vyro kape Nr. 218. Ją sudarė keliasdešimt juodos spalvos į kaulinius panašių karoliukų ir geležinis kryželis. Atrodo, kad ši aptvara yra ne kas kita kaip katalikiška įkapė — rožančius. Šį teiginį patvirtintų ir tas faktas, kad karolių kituose vyrų kapuose apskritai nerandama. Be to, tame pačiame kape buvo rastas ir alavinis pakabutis, labai panašus į dabartiniais laikais katalikų ant kaklo nešiojamus medalikėlius.

Žalvariniais **cilindriukais** Lietuvos gyventojai puošėsi jau pirmaisiais m. e. amžiais. Tai maždaug 4—5 cm ilgio apie 0,5 cm skersmens iš plonos žalvarinės skardelės suktos tūtelės. XIV—XVI a. kapuose randami cilindriukai taip pat yra žalvariniai, tik jų ilgis retai didesnis nei 1,5 cm, o skersmuo — 0,2—0,3 cm.

Rumšiškių kapinyno kapuose Nr. 125, 163, 184 tokiais žalvariniais cilindriukais buvo papuošti mirusiųjų drabužiai. Kape Nr. 241 prie mirusiosios kojų tokie patys cilindriukai buvo rasti kartu su odos liekanomis. Čia jau būta papuošto kažkokio odinio kapšelio, greičiausiai, piniginės.

Kalbant apie žalvarinių cilindriukų nešiojimą šiuo laikotarpiu, galima būtų pasakyti, kad jie dažniausiai randami moterų kapuose, tuo tarpu vyrų kapuose, jeigu ir randami, tai rečiau ir po mažiau.

Segės. Rumšiškių senkapyje rasta dviejų pagrindinių tipų segės — pasaginės ir plokštinės.

Visos jos rastos moterų ir vaikų, greičiausiai, mergaičių kapuose. Pasagines seges pagal jų galų užbaigimą galima suskirstyti taip: 1) pasaginės segės gyvulio galvutėmis, 2) pasaginės segės kampuotomis galvutėmis, 3) pasaginės segės aguonos galvutėmis ir 4) pasaginės segės platėjančiais galais.

Įdomi pirmosios grupės segė rasta vaiko kape Nr. 36. Jos galai yra realistiškai pavaizduotos gyvulio galvutės formos, o lankelis visai plokščias. Jo priekinė pusė puošta įmuštais trikampiais. Segės skersmuo 2,8 cm, liežuvėlis padarytas iš labai grubiai sulenktos žalvarinės vielos (pav. 13 : 5).

Moterų kapuose Nr. 54 ir 152 rastos pasaginės segės daugiakampėmis galvutėmis. Jų lankeliai suvyti iš 2 žalvarinių vielų. Abiejų segių skersmuo — apie 3,6 cm (pav. 13 : 10).

Gana nedidelės ir pasaginės segės aguoninėmis galvutėmis (pav. 40; 42). Pvz., moters kape Nr. 141 rastos šio tipo segės skersmuo siekė tik 2,4 cm. Moters kape Nr. 174 pasaginė segė aguoninėmis galvutėmis rasta kartu su Aleksandro kaldinta moneta, taigi ir datuota XVI a. pradžia.

Kape Nr. 246 rasta pasaginė aguoninėmis galvutėmis segė, iš kurios, matyt, sulūžus liežuvėliui, buvo padaryta grandis.

Visos Rumšiškių senkapyje rastos pasaginės pastorintais galais segės yra iš suardytų kapų. Savo forma jos (o ir kitos pasaginės sagės) yra panašios į IX—XIII amžiais nešiotas pasagines seges, tik už pastarąsias dažnai būna kur kas mažesnės ir grubiau padarytos (pav. 13 : 4, 7).

Daug dažniau XIV—XVI a. kapuose randamos įvairios plokštinės segės. Rumšiškių senkapyje jos taip pat rastos kelių rūšių.

Viena iš anksčiausiai atsiradusių plošteliniu segių formų yra apskritos lietinės segės. Tai 2—3 cm skersmens žalvarinės sagutės, turinčios šiek tiek išgaubtą lankelį, kurio priekinė plokštuma dažniausiai puošta reljefiniu ornamentu (pav. 41).

Apskritos plokštelinės ažūrinės segės būna visai plokščios lietos arba piaustytos.

Rumšiškių senkapyje rasta 3 rūšių ažūrinių segių. Moters kape Nr. 102 rasta segė, išlieta iš balto metalo (alavo). Jos skersmuo — apie 5,5 cm (pav. 39 : 9).

Kape Nr. 63 rasta iš žalvarinės plokštelės išpiaustyta segė (pav. 12 : 13). Segės skersmuo — 6 cm.

Kiek plačiau žinomos ažūrinės segės, kurių vienas egzempliorius rastas kape Nr. 245. Šią segę sudaro 2 vienas už kitą mažesni žiedeliai, sujungti šešiais per vidurį platėjančiais stipinėliais. Jos skersmuo apie 5,2 cm. Kita panaši segė rasta viename suardytame kape (pav. 13 : 8).

Apskritos plokštelinės ažūrinės segės yra randamos visoje Lietuvos teritorijoje bei kaimyniniuose kraštuose — Lenkijoje[40], Latvijoje[41].

Šios segės nešiotos nuo XIV iki XVII a. Iš dabar turimos medžiagos aiškėja, kad jas nešiojo tik moterys (kapuose segės randamos kartu su auskarais, žvangučiais, raktais ir kt. panašiais daiktais).

Pačią gausiausią, labiausiai paplitusią vėlyvuosiuose kapinynuose segių grupę sudaro apskritos plokščios išgaubtu viduriu segės. Rumšiškėse jų rasta trylikoje kapų.

Tai viena iš vėliausiai atsiradusių ir ilgiausiai išsilaikiusių Lietuvos kapinynuose segių formų. Ankstyviausios tokios segės randamos XIV a. sudegintų, o vėliausios — XVII a. antrosios pusės nedegintų mirusiųjų kapuose.

Suskirstyti šias seges chronologiškai, remiantis nevienodu ornamentu, nepavyko, nes Rumšiškėse, kapuose Nr. 126, 149 rastos kelios segės skirtingo ornamento (pav. 46; 47).

---

[40] **R. Odój,** Sprawozdanie..., Rocznik Olsztyński, **1,** tabl. XV—10, XVII—7, **XIX—10,** XXIV—5.

[41] Latviešu kultūra senatnē, tab. LVII-1, 3, Rīga, 1937.

Apskritos plokštelinės išgaubtu viduriu segės kapuose yra randamos po 1, 2, 3, 4, o moters kape Nr. 102 jų rasta net 5. Dažniausiai jos aptinkamos moterų kapuose ant mirusiųjų krūtinės. Kartu su jomis randami auskarai, žvangučiai, karoliai ir kiti panašūs moteriški papuošalai.

Lygiai tokių pačių formų plokštelinių išgaubtu viduriu segių pas kaimynus randami tik pavieniai egzemplioriai, kas leidžia jas (kaip auskarus) laikyti lietuviams būdingais papuošalais.

Keletą žodžių reiktų pasakyti dėl šių segių (ir ne tik dėl šių) paskirties. Kapuose jos, kaip minėta, randamos išilgai ant mirusiųjų krūtinės. Jeigu jų būna kapuose 1 arba 2, tai jos visada esti arčiau mirusiosios galvos. Dažnai prie jų būna prilipusio plono lininio audinio. Plokštelines apskritas išgaubtu viduriu seges įsegti į storesnį audinį iš viso būtų buvę neįmanoma, nes jų centre esanti kiaurymė yra labai maža. Atrodo, kad vėlyvosios segės buvo daugiausia naudojamos moterų galvos dangai (skarai ar nuometui) arba plonam viršutiniam drabužiui susegti. Netgi didesnioji dalis pasaginių segių randama taip pat prie mirusiųjų galvos ir, atrodo, taip pat buvo naudotos galvos dangai susegti. Nėra abejonės, kad nemaža dalis segių, ypač plokštelinių, jau XIV—XVI a. buvo naudojamos, kaip ir mūsų laikais, tik pasipuošimui.

Viena iš segių, kaip drabužių susegimo priemonės, išnykimo priežasčių tenka laikyti sagų atsiradimą. Antai, Rumšiškėse, kapuose Nr. 100, 165, 226, 250 rasta metalinių (alavinių?) tuščiavidurių sagų, kurios turi po kilpelę, skirtą sagai prie drabužio prisiūti (pav. 39 : 8). Viename kape jų rasta nuo 2 iki 8. Kapuose Nr. 100 ir 226 kartu su sagomis rasta Vytauto kaldintų monetų. Nėra abejonės, kad tuo metu, greta metalinių, turėjo būti ir medinių bei iš audeklo padarytų sagų.

Smeigtukai-segtukai. Viena Rumšiškių senkapyje rastų smeigtukų rūšių yra žalvarinės adatėlės su mažyte apskrita buožele (pav. 12 : 10). Tokie smeigtukai neilgesni kaip 5 cm. Jie randami po 1, 2, 3 tik moterų ir (rečiau) vaikų, greičiausiai, taip pat moteriškos lyties, kapuose visada prie mirusiųjų galvos. Vien Rumšiškių kapinyne šių smeigtukų rasta 15-je kapų, ir visi jie buvo arba prie mirusiųjų kaktos arba prie vieno smilkinio.

Šių smeigtukų dydis, forma bei padėtis kape liudija tai, kad jie buvo naudojami moterų plaukams susegti, galvos dangai arba vainikui prie plaukų prismeigti.

Lygiai tokios pačios formos smeigtukus, tik kiek mažesnius, plačiai naudoja viso pasaulio žmonės ir dabar.

Kada ir kokiame krašte šie smeigtukai atsirado, šiandien sunku konkrečiai pasakyti, tik viena aišku — jau XIV—XV a. Lietuvoje jie buvo paplitę.

Kur kas rečiau XIV—XVI a. kapuose randami žalvariniai segtukai su ažūrinėm galvutėm (pav. 39 : 2-4). Bendras šių segtukų ilgis — 5—6 cm.

Iki šiol iš XV—XVI a. žinomos tik 2 tokių segtukų radimo vietos Lietuvoje. Tai Rumšiškių ir Šilelio kapinynai.

Rumšiškėse, nedeginto mirusiojo kape Nr. 246, 3 tokie segtukai (vieno galvutė ažūrinė sidabrinė arba pasidabruota) buvo rasti tarpusavyje sujungti vielele ir padėti mirusiajai ant krūtinės. Jų padėtis kape leidžia spėti, jog jais čia niekas nebuvo susegta. Matyt, savininkei į kapą jie buvo įdėti kaip papildoma įkapė. Kape jie rasti kartu su

Aleksandro pinigėliais, tad šis kapas datuotinas XV a. pabaiga — XVI a. pradžia.

Pakabučiai. Visus Rumšiškėse, o ir kituose XIV—XVI a. Lietuvos kapinynuose rastus pakabučius pagal jų paskirtį būtų galima suskirstyti į 2 pagrindines grupes: pakabučius — papuošalus ir simbolinius pakabučius. Stambiausias grupes sudaro žvangučiai, apkaustyti žvėrių nagai ir rakteliai.

Žvangučiai. Didžiausią pakabučių dalį sudaro žalvariniai, kartais auksuoti bei sidabruoti ir sidabriniai žvangučiai. Dažniausiai žvangučiai yra kriaušės formos, rečiau rutulio formos ir yra gana įvairaus dydžio. Jų viršūnėje yra kilpelė pakabinimui, o platesniajame gale — kryžiaus formos išpiova (pav. 11 : 13-15). Pro šią išpiovą į vidų būna įdėtas akmenėlis, kuris, besidaužydamas į žvangučio šonus, sukelia skambėjimą.

Kai kurie žvangučiai yra sudaryti lyg ir iš 2 dalių, iš 2 pusrutulėlių. Viršutinysis pusrutulėlis padarytas iš lygios skardelės, viršuje turi kilpelę pakabinimui. Apatiniojo pusrutulėlio paviršius būna puoštas spurgeliais arba pats pusrutulėlis ažūrinis, padarytas iš išlankstytos vielos (pav. 12 : 6; 34).

Visi šie žvangučiai, dabar turimais duomenimis, yra randami tik moterų kapuose nuo 1 iki keliolikos, dažniausiai prie mirusiųjų galvos. Ir tik retais atvejais jie randami ant mirusiųjų krūtinės ar prie dubens kaulų.

Kartais tokie žvangučiai būna primontuoti prie kokio nors kito papuošalo. Pavyzdžiui, Rumšiškėse, nedeginto mirusiojo kape Nr. 121 4 žvangučiai su kryžiaus formos išpiova apačioje buvo prikabinti prie keturkampės žalvarinės plokštelės su kažkokio žvėrelio galvutėmis galuose (pav. 12 : 11).

Tai kol kas vienintelis toks papuošalas, iki šiol rastas Lietuvos kapinynuose. Kartu tame pačiame kape rasta apskrita plokštelinė segė išgaubtu viduriu rodo, kad žvangutis į kapą pateko ne anksčiau kaip XIV a.

Žvangučiai, rasti ant galvos, kaklo bei krūtinės, greičiausiai, buvo naudoti galvos dangai, plaukams bei kaklui papuošti.

Dėl šių žvangučių nešiojimo savo laiku literatūroje buvo įvairių nuomonių. Bene paskutinis jų paskirtį nagrinėjo E. Volteris, kuris teigia, kad žvangučiai buvę naudojami kaip akomponiamentas šokių bei žaidimų metu, lygiai taip pat, kaip dar iki šiol yra Italijoje, Ispanijoje, Japonijoje[42].

Šie žvangučiai Lietuvoje išplito antrojo tūkstantmečio pradžioje[43] ir buvo nešiojami beveik iki pat mūsų dienų.

Lietuvių etnografinėje medžiagoje yra moteriškų kaklo apvarų, sudarytų jau iš fabrikiniu būdu pagamintų rutulio formos žvangučių, kurie savo didumu labai panašūs į XIV—XVI a. kapuose randamus žvangučius[44].

---

[42] **E. Volteris,** Archaiologiniai nesusipratimai, Tauta ir žodis, **2,** 159—161, Kaunas, 1924.

[43] **O. Navickaitė-Kuncienė,** XIII—XIV amžių plokštinis kapinynas Pušaloto kaime, Molėtų raj., Lietuvos TSR MA Darbai, A **1 (14),** 107, 1963.

[44] IEM, inv. Nr. EMO 1769—1770.

Taigi metaliniai žvangučiai yra nuo seno mėgtas ir šalia karolių, žiedų ilgiausiai nešiotas lietuvių mergaičių papuošalas.

Juos nešiojo ne tik lietuvaitės. Tokių žvangučių yra rasta XIV a. prūsams priskiriamame Ruvnina Dolna kapinyne Lenkijoje[45], rasta jų ir XIII—XVI a. Latvijos kapinynuose, kur jie dažnai būdavo įmontuojami į kaklo apvaras[46], rasta jų ir kaimyniniuose Baltarusijos rajonuose[47]. XIV—XV a. pirmoje pusėje žvangučiai buvo mėgiamas papuošalas ir kituose Europos kraštuose. XV a. jais būdavo puošiami Vokietijos karalienių diržai[48] bei čekų didikų drabužiai[49]. XIV—XV a. Vokietijoje žvangučiais buvo puošiami netgi vyriški drabužiai[50]. Taigi žvangučių nešiojimo požiūriu rumšiškėnai ir bendrai lietuviai XIV—XV a. neišsiskiria iš kitų tautų.

Ažūriniai rutulio formos pakabučiai, kaip ir auskarai bei žvangučiai, taip pat randami moterų kapuose prie galvos. Jais taip pat būdavo puošiama galvos danga ar plaukai bei drabužiai prie kaklo ir ant krūtinės.

Chronologiniu požiūriu šie pakabučiai turėtų būti to paties meto kaip auskarai, kurie taip pat puošti tokiais pakabučiais bei XIV—XVI a. žvangučiais.

Apskritai šie pakabučiai tiek chronologiniu, tiek ir teritoriniu požiūriu turėtų sutapti su tokius pat pakabučius turinčiais auskarais.

Rumšiškių kapinyno mergaitės kape Nr. 138 rastas šešiastipinio 3,9 cm skersmens ratelio formos pakabutis (pav. 45).

Žvėrių nagai. Prie pakabučių, skirtų ne tik pasipuošimui, bet turinčių dar ir simbolinę reikšmę, tektų skirti plėšriųjų žvėrių nagus. Jų rasta Rumšiškių senkapio moterų kapuose Nr. 2 ir 149 (pav. 11 : 16; 12 : 12).

Paprotį dėti mirusiems į kapus žvėrių nagus XIII—XIV a. kelis kartus mini XVI a. Lietuvos metraščiai[51] ir M. Stryjkovskis[52].

E. Volteris, remdamasis metraščiais, yra pareiškęs, kad meškos arba lūšio nagai buvę dedami į kapus, tikint, jog po mirties jie padėsią mirusiajam lengviau įkopti į statų, slidų kalną, ant kurio sėdįs dievas[53]. Čia pat duodamas kunigaikščių kūnų sudeginimo aprašymas, jog žvėrių nagai būdavę padedami ant sudegusių kaulų bei pelenų.

M. Stryjkovskis nurodo, kad deginant mirusįjį, gyvieji stovėdavę aplink laidotuvių laužą ir mėtydavę į ugnį lūšio bei meškos nagus[54]. Taigi tokių nagų į laužą turėjo būti primėtoma gana daug, ir galimas dalykas, to meto žmonių supratimu jie turėjo palengvinti mirusiojo

---

[45] R. Odój, Sprawozdanie... Rocznik Olsztyński, 1, tabl. XIV—4, XV—6—9, 1958.

[46] Latviešu kultūra senatne, tab. LX—1—3.

[47] W. Szukiewicz, Kurhany... Światowit, 4, tab. II—11; Tas pats, Cmentarzysko..., Materiały antropol.-archeolog. i etnog. 11, tab. XXVII—4; Tas pats, Cmentarzysko..., Przegląd archeologiczny, Rok II—III, zesz. 1—2, ryc. 6, 1921.

[48] Kroje, zbroja, zbrane doby predhusitske a husitske, tab. 7, část I, Praha, 1956.

[49] Ten pat, tab. 49.

[50] Ten pat, tab. 75—2.

[51] Полное собрание русских летописей, 17, стр. 251—48. С. Петербург, 1907.

[52] M. Stryjkowski, Kronika polska, litewska, żmódska, wszystkiej Rusi, Warszawa, 1846, 1, 144.

[53] E. Volteris, Ten pat, 162.

[54] M. Stryjkowski, Ten pat, 1, 308—309.

vėlei kelionę į pomirtinį gyvenimą, lygiai taip pat, kaip XIX—XX a. žmonės beria į duobę tris saujas žemių, tikėdami, kad tuo jie lengvina mirusiojo pomirtinę buitį[55].

Duomenų apie tai, kad žvėrių nagai būtų buvę dedami į vėlyvuosius sudegintų mirusiųjų kapus, neturime, nes ištirtų XIV—XV a. tokių kapų yra labai nedaug.

Nedegintų mirusiųjų kapuose randami plėšriųjų žvėrių nagai yra apkaustyti žalvarine skardele ir turi pritvirtintą kilpelę pakabinimui. Nagų puošimas žalvariu rodo, kad juos nešiodavę gyvi žmonės. Pritariant nuomonei, kad tie nagai buvo reikalingi žmogui pomirtiniame gyvenime, kiltų teisėtas klausimas, ar galėjo gyvas žmogus nešiotis daiktus, kurie buvo specialiai skirti jo pomirtinei kelionei, t. y., ar galėjo gyvas žmogus puoštis savo įkapėmis? Be to, jei jau nagai buvo skirti kopti į statų kalną, tai ar reikėjo juos taip gausiai ir meniškai puošti, juk jie buvo skirti ne pasipuošimui po mirties, o grynai praktiniam darbui — kaip įrankis vieną vienintelį kartą įkopti į kalną. Be to, kape randama tik po vieną tokį nagą.

Matyt, jie visgi buvo skirti naudotis žemėje gyvenantiems gyviems žmonėms. Šią nuomonę patvirtina E. Laucevičiaus paskelbta XV—XVII a. dokumento ištrauka[56]. Tai vieno mažiau turtingų Kauno auksakalių, P. Kilijono, turto aprašymas.

Pasak minėto autoriaus, medžiotojas, užmušęs, sakysime, mešką, jos nagus duodavo auksakaliui įmontuoti į sidabrą arba žalvarį ir tokį papuošalą nešiodavosi, pasikabinęs prie diržo arba kardo makšties kaip savo drąsos įrodymo ženklą. Tačiau tokie į žalvarį įmontuoti žvėrių nagai iki šiol Lietuvoje randami tik moterų (ir tai tik jaunų moterų) kapuose. Su tokiais reiškiniais susidurta minėtuose Rumšiškių kapinyno kapuose Nr. 2 ir 149, Šlapgirio kapinyno kape Nr. 9. Kiek galima spręsti iš auskarų, rastų Pakalniškių, Kauno raj., kapinyno kape Nr. 21 kartu su panašiu pakabučiu, šį taip pat nešiojo moteris.

Tokius iš žvėrių nagų bei ilčių padarytus pakabučius nešiojo ne tik lietuvių, bet ir prūsų jaunos moterys[57].

Panašūs reiškiniai žinomi ir Latvijos vėlyvuosiuose kapinynuose. Pvz., Martinsalos kapinyne, prie Rygos, pakabutis iš apkaustyto stambaus žvėries nago taip pat rastas jaunos, maždaug 18 metų amžiaus moters kape.

Jeigu tokie pakabučiai būtų randami ir moterų, ir vyrų kapuose, tai būtų galima padaryti prielaidą, kad tuo metu kartu su vyrais medžiodavo ir moterys. Bet dabar, kada jie randami tik moterų kapuose, vargu ar galima daryti išvadą, kad stambiuosius žvėris medžiodavo tik moterys. Iš XIV a., o ypač iš XV—XVII a., turime nemaža rašytinių šaltinių, tačiau tik vienu kitu atveju yra paminėti faktai, kad stambiųjų žvėrių medžioklėje dalyvaudavo ir moterys, bet ir tai tik labai kilmin-

---

[55] **A. Vyšniauskaitė,** Laidotuvių papročiai Lietuvoje XIX—XX a. pirmaisiais dešimtmečiais, ILKI, **3,** 152, Vilnius, 1961.

[56] **E. Laucevičius,** Kauno auksakaliai XV—XVII a., ILKI, **4,** 236, 1964.

[57] **R. Odój,** WA, **23** zesz. II, tab. XX—2, XXIII—6, 1956; **T. Dzieržykraj-Rogalski,** Czaszki z cmentarzyska staropruskiego w Równinie Dolnej, pow, Kętrzyn, ten pat, psl. 198, 199; **R. Odój,** Sprawozdanie..., Rocznik Olsztyński, **1,** tab. XV—11, XVI—1, XIX—9, 1958.

gos moterys. Pavyzdžiui, yra žinių, kad medžioklėse dalyvaudavo karalienė Bona[58]. Tačiau tokius faktus reikia laikyti išimtimis.

Dėl to, kad tokie kapuose randami pakabučiai tikrai buvo nešiojami kaip medžioklės trofėjai, pažymintieji medžiotojo narsą bei vikrumą, abejoti neturime jokio pagrindo, kitaip nebūtų galima paaiškinti jų puošimo metalu ir nešiojimo. Matyt, vyrai, nukovę stambų žvėrį, jo nagus ar iltis, papuoštus sidabru arba žalvariu, kartais padovanodavo savo mylimosioms ar sužadėtinėms, kad šios, pasipuošusios tokiomis dovanomis, galėtų savo jaunikiais didžiuotis.

Pakabučiai-raktai. Kitą moterų kapuose randamų pakabučių grupę sudaro žalvariniai raktai. Tai lieti, turintys ažūrinę galvutę raktai, kurių rankenėlės daugiausia būna trikampio arba rombo formos su šonuose išlietais įvairiais ažūriniais pagražinimais. Tokių raktų ilgis svyruoja nuo 5 iki 10 cm. Pasak V. Gaertės, šie raktai praktiškiems reikalams pagal savo paskirtį, t. y. rakinimui, naudoti nebuvo, o yra tik miniatiūrinės tikrų raktų kopijos[59]. Su šia nuomone tenka sutikti visų pirma todėl, kad žalvariniai raktai yra pagaminti iš minkšto metalo ir rakinant greit būtų sulūžę arba, sukinėjant juos spynoje, bent apsibraižę. Tuo tarpu iki šiol rastieji žalvariniai raktai yra visai sveiki, be jokių įbrėžimų. Rumšiškėse toks raktas rastas tik viename suardytame sudeginto mirusiojo kape (pav. 12 : 7). Dažniau žalvariniai raktai randami XIV—XVI a. nedegintų mirusiųjų kapuose.

Keletas gerai datuotų žalvarinių raktų yra rasta Šilelio kapinyne, XVI a. moterų kapuose Nr. 12 (35) ir 87. Kapas Nr. 12 (35) datuotas Žygimanto Senojo, o kapas Nr. 87 — Aleksandro laikų monetomis.

Kape Nr. 87 yra rasti 2 žalvariniai raktai. 2 žalvariniai raktai yra rasti ir Pušaloto kapinyno kape Nr. 2[60], kuris pagal laidoseną ir kitus kape rastus daiktus taip pat turėtų būti datuojamas XV—XVI a.

Be to, šie raktai dažnas reiškinys ir Lietuvos piliakalniuose.

L. Kšivickis piliakalniuose randamus žalvarinius raktus taip pat laikė ne tikrais raktais, o papuošalais[61]. J. Jurginis, papildydamas L. Kšivickį, mano, kad tai buvo ištekėjusios moters-žmonos, namų valdytojos simbolis[62]. Taigi minėtuose kapuose Šilelyje ir Pušalote rastieji raktai šią nuomonę lyg ir patvirtina. Tik vargu ar galima žalvarinį raktą laikyti kiekvienos namų šeimininkės, kiekvienos žmonos, kiekvienos namų valdytojos simboliu. Kyla klausimas, kuo galima paaiškinti tokį reiškinį, kad šie raktai taip retai randami moterų kapuose? Rumšiškėse, pavyzdžiui, nė viename nesudegintos moters kape nerasta nė vieno rakto, išskyrus minėtą iš suardyto degintinio kapo. Sunku patikėti, kad iš tiek moterų nebuvo nė vienos šeimininkės, nė vienos ištekėjusios moters.

Matyt, žalvariniai raktai buvo simbolinis papuošalas ne šiaip sau moters, ne eilinės namų šeimininkės simbolis, o labai turtingų namų, tiek savo turtais, tiek ir galia išsiskiriančių iš kitų aplinkinių namų, šeimininkės simbolis. Negalima tvirtinti, kad tokia šeimininkė, namų

---

[58] **E. Gołębiowski,** Zygmunt August. Żywot ostatnego z Jagiellonów, 33, Warszawa, 1962.

[59] **W. Gaerte,** Urgeschichte Ostpreussens, 338, Königsberg, 1929.

[60] **O. Navickaitė-Kuncienė,** XIII—XIV amžių..., Lietuvos TSR MA Darbai, A, **1 (14),** 108, pav. 8—4—6, 1963.

[61] **L. Krzywicki,** Grodzisko Derbuckie na Żmudzi, Pamiętnik Fizyjograficzny, **21,** 24.

[62] **J. Jurginis,** Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje, 98, Vilnius, 1962.

valdytoja, būtinai turėjo būti ištekėjusi moteris-žmona. Ji galėjo būti tik tam tikros turto dalies arba šeimynos dalies valdytoja. Tokiu žmogum XVI—XVII a. Lietuvos bajorų ūkiuose buvo namų šeimyninkė-rykūnė[63]. Tai šeimynos žmogus, kartais netgi nelaisvas. Iš rykūnės nebuvo reikalaujama, kad ji būtų ištekėjusi, tačiau savo šeimą turėti jai taip pat nebuvo draudžiama[64]. Taigi, jeigu ji ir buvo ištekėjusi, tai dar nereiškė, kad ji buvo namų šeimininko — bajoro žmona, nors ir tvarkė jo namus, t. y. jo ūkį, bei didelę dalį turtų. Be to, kad rykūnė tvarkė bajoro ūkį, jei ji buvo ištekėjusi, tvarkė taip pat ir savo nuosavus namus. Tačiau jos nešiojamas žalvarinis raktas simbolizavo, tikriausiai, ne valdžią jos pačios namuose, o jos valdžią bajoro ūkyje. Taigi XIV—XVI a. Lietuvos kapinynuose randami raktai yra moters, valdžiusios tam tikrą turtą, turėjusios galią bei valdžią tam tikrai žmonių grupei, pavyzdžiui, bajoro šeimynos daliai, simbolinis papuošalas.

Apyrankės. Rumšiškių senkapyje apyrankės rastos tik dviejuose aukščiau aprašytuose kapuose Nr. 45 ir 48 (neskaičiuojant kelių apyrankių arba jų fragmentų iš suardytų kapų).

Moters kape Nr. 45 rasta viena sveika apyrankė ir šešių apyrankių gabalai (pv. 5 : 1-8).

Viename suardytame Rumšiškių senkapio kape rasta juostinė gyvuliniais galais apyrankė, puošta rombiukais ir taškeliais. Jos skersmuo — 6,9—6 cm, plotis — 1,2 cm (pav. 12 : 17).

Visos šios apyrankės formų atžvilgiu yra ankstyvesnės už visą kitą Rumšiškių senkapio medžiagą, nors kapai, kuriuose jos rastos, kaip minėta, turėtų priklausyti pačiai XIV a. pabaigai — XV a. Šiam laikotarpiui, kaip rodo daugelio vėlyvųjų senkapio tyrinėjimų medžiaga, labiau yra būdingesni pinti papuošalai — pinti žiedai, pintos antkaklės.

Tame pačiame Rumšiškių senkapio kape Nr. 45 rasta ir pinta apyrankė. Ji tribriaunė, nupinta iš 4 žalvarinių vielų ir dar apipinta filigraniniu siūlu (pav. 5 : 9). Apyrankės pynimo būdas primena kai kurias Žemaitijoje randamas pintąsias antkakles. Tai bene vienintelė pinta dokumentuota apyrankė iš visų XIV—XVI a. Lietuvos kapinynų. Kiek dažniau pintos sidabrinės apyrankės randamos lobiuose.

Kadangi XIV—XVI a. kapinynuose apyrankių randama labai nedaug, be to, ir dauguma tų pačių į muziejus yra patekę iš suardytų kapų, todėl nieko negalima pasakyti apie jų paplitimą, nieko konkretaus nežinoma ir apie tai, kas jas nešiojo — vyrai ar moterys.

Žiedai. Daugelio žiedų, randamų XIV—XVI a. kapinynuose, formos yra paveldėtos iš ankstyvesnių laikų — IX—XIII amžių.

Rumšiškių senkapyje rastus žiedus pagal formą būtų galima suskirstyti į keletą grupių: 1) žiedai paplatinta ir pastorinta priekine dalimi, 2) žiedai pinta priekine dalimi, 3) juostiniai žiedai.

Visų formų žiedai randami ir moterų, ir vyrų, ir net vaikų kapuose. Viename kape dažniausiai būna randama po vieną—du žiedus, bet pasitaiko atvejų, kai jų aptinkama net 5—6. Žiedai dėvėti ant abiejų rankų pirštų. Rumšiškėse, moters kape Nr. 100, juostinis žiedas rastas ant mirusiosios kairės kojos piršto.

Paprasčiausi ir labiausiai išplitę yra žiedai paplatinta priekine da-

---

[63] **D. Butėnas,** Rykūnė, ILKI, **1,** 244, 1958.
[64] Ten pat.

limi. Jie būdavo daromi iš žalvarinės juostelės, kurios vidurys dažniausiai būdavo iškerpamas rombo forma, o galai nusiaurinami, kartais netgi nusmailinami. Rombai ornamentuoti labai įvairiai: taškeliais, linijomis, grioveliais, iškilimais ir t. t. Beveik kievienas žiedas turi skirtingą ornamentą (pav. 11 : 6, 8; 36).

Sulenkus tokį žiedą, jo galai dažnusyk būdavo ne suvirinami, o tik užkeičiami. Taip žiedą būdavo galima nesunkiai pritaikyti bet kurio storio pirštui, suspaudžiant arba atlenkiant žiedų galus. Kai kada šių žiedų paplatėjimas būna ne rombo formos, o paprasto ovalo arba lygiagretainio, kurio pakraščiai dar puošiami linijomis, o centras — žvaigždute, sudaryta iš susikertančių linijų. Tokių žiedų galai daugiausia būna sujungti, t. y. jų didumo keisti jau nebegalima. Sujungtais galais būna ir žiedai, kurių paplatintosios dalies šonai karpyti, o priekinė plokštuma puošta įmuštomis duobutėmis (pav. 12 : 14). Kartais tokių žiedų galai būna sujungti ne apačioje, o viršuje, t. y. jie padaryti platesni už visą žiedo juostelę, tik paskui sujungti tikrojoje žiedo pusėje, dėl ko žiedas lyg ir įgauna akutę su siūle per vidurį.

Žiedai pastorinta priekine dalimi gaminti ne iš skardos, o iš storesnės metalo juostelės, jos vidurį pagražinant įmuštu ornamentu (pav. 11 : 10; 12 : 15-16; 35).

Patys puošniausi yra žiedai, turintys susuktą bei supintą priekinę dalį. Jie būdavo gaminami panašiai kaip ir antkaklės arba apyrankės.

Moters kape Nr. 102 rastas žiedas yra padarytas irgi panašiai, tik supintosios žiedo dalies vielos tampriai apsuktos plona vielele, o vielų galai tik susukti ir užkeisti (pav. 37).

Šie žiedai, kad ir žalvariniai, atrodo labai puošniai, nors padaryti itin paprastai. Tokį žiedą galima padaryti netgi nenaudojant jokio įrankio.

Labai paprastos formos, bet taip pat labai paplitę yra juostiniai žiedai. Jie padaryti iš siauros, iki 0,5 cm pločio žalvarinės juostelės, kurios galai labai nežymiai suvirinti. Dauguma tokių žiedų yra puošti dviem lygiagrečiais grioveliais, einančiais aplink abiem žiedo pakraščiais (pav. 11 : 11). Juostinių žiedų yra rasta beveik visuose tyrinėtuose XIV—XVI a. kapinynuose, tačiau daugiausia jų davė Rumšiškės, kur jie buvo rasti tiek moterų, tiek vyrų, tiek vaikų kapuose. Savo forma juostiniai žiedai primena dabartinius vestuvinius žiedus, todėl, galimas daiktas, kad panašią reikšmę jie turėjo ir tuo metu. Tai, kad šie žiedai randami vaikų, ypač mergaičių, kapuose, galima paaiškinti tuo, kad viduramžiais tėvai sužadėdavo savo vaikus jiems dar nesuaugus, o sužadėtiniai paprastai iš karto pasikeisdavo žiedais. Toks paprotys plačiai buvo prigijęs bajorijos ir aristokratijos sluoksniuose.

DIRŽAI, JUOSTOS IR AUDINIAI

Diržus XIV—XVI amžiais nešiojo ir moterys, ir vyrai, ir vaikai. Labai puošnių diržų kolekcija yra aptikta Rumšiškių kapinyne.

Vaiko (lytis nenustatyta) kape Nr. 91 rastas diržas, kuris mirusįjį juosė du kartus.

Diržas odinis, turintis 1,4 cm pločio. Jo sagtis žalvarinė, netaisyklingos trapecijos formos. Visa geroji diržo pusė ištisai padengta 2,8 cm ilgio žalvarinėmis plokštelėmis, tik vidurinioji jo dalis puošta apskritomis šešiakampėmis kiauravidurėmis iš plonos žalvarinės skardos štampuotomis rozetėmis. Diržo galai puošti žalvariniais apkalais (pav. 50).

Dviejų greta esančių plokštelių galai dengia vieni kitus tarsi žvynai, dėl ko diržo oda lieka paslėpta, netgi jam lankstantis. Prie diržo buvo prikabintas peilis. Šis diržas buvo rastas kape kartu su Vytauto laikų monetomis, leidžiančiomis jį datuoti XIV a. pabaiga — XV a. pirmąja puse.

Kitas labai puošnus diržas yra rastas to paties laikotarpio monetomis datuojamame kape Nr. 213. Jis buvęs susuktas ir padėtas prie dešiniosios mirusiojo kojos kelio (pav. 49).

Šis diržas turi apie 2 cm pločio ir yra pagamintas iš dvigubos odos. Diržas padarytas iš maždaug 4 cm pločio odos atraižos, kurios kraštai po 1 cm užlenkti į išorę. Atsiradusi siūlė paslėpta po žalvarinėmis plokštelėmis, kuo šis diržas panašus į mergaitės kape Nr. 138 rastąjį apgalvį.

Labai įdomus ir puošnus yra diržas, rastas moters kape Nr. 250. Diržo plotis 3,4 cm. Visas jo paviršius yra puoštas žalvarinėmis vinutėmis, kurių buoželės liečiasi viena su kita ir sudaro ištisinį ornamentą. Protarpiais išilgai diržo vidurys puoštas dar ir kažkokios gėlės žiedo formos apkalėliais, kurių šonuose diržas iki pat jo pakraščio puoštas tokiomis pat vinutėmis; jo galus puošia žalvariniai apkalai (pav. 51).

Diržo sagtis žalvarinė.

Kapas Nr. 250 turėtų priklausyti XV a. pabaigai — XVI a. pradžiai.

Vinutėmis puošti diržai tuo metu, nors ir negausiai, buvo paplitę visoje Lietuvoje. Be Rumšiškių kapinyno tokių diržų fragmentų rasta ir Raguvos kapinyne, Panevėžio raj., bei Mažeikiuose.

Vaiko kape Nr. 135 rastas diržas iš dviejų dalių: odinės, puoštos žalvariu, ir žalvarinės grandinėlės.

Odinė diržo dalis yra 1 cm pločio (ilgis nebeaiškus). Jos vidurys puoštas šalia viena kitos išdėstytomis ramunės žiedelio formos rozetėmis (pav. 48).

Vyro kape Nr. 154 buvo rasti išlikę tik puošnūs diržo (arba juostos) žalvariniai apkalai bei žalvarinė sagtis, kai pats diržas buvo jau sunykęs.

Kaip rodo visi šie radiniai, iki XV—XVI a. vyrai, moterys ir vaikai kartais dar nešiojo puošnius, žalvariu apkaustytus diržus, panašiai kaip ir IX—XIII a. Tačiau vėliau diržų kaustymas nyksta.

XVIII—XIX a. diržų puošimas žalvariu ir kitais metalais, atrodo, iš viso išnyko. M. Valančius rašė, kad jo laikais, t. y. XIX a. pirmoje pusėje ir viduryje, diržas dar buvo likęs jaunikaičio drabužio puošmena, bet tai jau nekaustytas briedžio odos diržas tik su žalvario sagtimi.[65]

Tokių gerai išlikusių diržų, kaip anksčiau aprašytieji, XIV—XVI a. Lietuvos kapinynuose rasta nedaug. Kapuose išlieka tik tie diržai, kurie gausiau puošti žalvariu.

Kur kas dažniau kapuose yra randamos žalvarinės bei geležinės diržų sagtys ir įvairių formų metaliniai apkalai.

---

[65] **M. Valančius,** Palangos Juzė, 151, Vilnius, 1965.

Pagal savo formą sagtys būna kelių rūšių (pav. 8 : 1-5; 25 : 1-3; 28). Dažniausiai pasitaiko įvairių proporcijų keturkampės ir suapvalinta priekine dalimi sagtys. Apvalioji sagties dalis dažniausiai būna dar ir paplatinta.

Sagčių didumas būna labai įvairus, priklausomai nuo diržo pločio svyruoja nuo 1,8×1,8 cm iki 6×2 ir net 7×2 cm.

Dalis kapuose randamų sagčių priklauso ne susijuosimui naudotiems diržams, bet kai kuriems daiktams — krepšeliams, peiliams ir kt.— prisegti prie juostos. Sagtimis kai kada būdavo užsegamos ir piniginės.

Grandys. Kad būtų patogiau prie diržo prikabinti kapšelius-piniginės, peilius ir kitus daiktus, prie jų prisiūdavo 3—4 cm didumo geležines arba žalvarines grandis (pav. 25 : 4). Rečiau daiktams prikabinti buvo naudojamos geležinės grandinėlės (kapas Nr. 21).

IX—XII a. grandys Lietuvoje, be kita ko, būdavo naudojamos diržams sudurti[66], bet dalis jų, be abejo, jau tada galėjo būti naudojama ir daiktams pakabinti prie diržo. XIV—XVI a. kapuose randamos grandys beveik vien šiam tikslui ir tebuvo naudojamos.

Audiniai. Kaip ir kiekviena organinė medžiaga, audiniai kapuose išlieka labai retai, vien nedideliais gabaliukais ir tai tik tais atvejais, kada jie betarpiškai liečiasi su žalvariu.

Pagal medžiagą kapuose rastus audinius galima suskirstyti į vilnonius ir lininius, o pagal audimo techniką — į dvinyčius ir keturnyčius.

Dažniau randama vilnonių audinių, tuo tarpu lininio audinio yra randama labai nedaug ir itin retai. Negalima, žinoma, iš to daryti išvadą, kad lininių audinių žmonės XIV—XVI a. nemėgo ir jų mažai naudojo. Matyt, šie audiniai, būdami mažiau patvarūs, greičiau žemėje sunyksta. Be to, viršutinis drabužis dažniau buvo vilnonis, jis dažniau liečiasi su žalvariniais papuošalais, todėl dažniau nei apatiniai lino drabužiai užsikonservuoja ir išlieka. Rumšiškėse iš 6 kapų su audinių įkapėmis penkiuose buvo rasta dvinyčių audinių. Ir tik XVI a. pradžios vyro kape Nr. 20 rasta storo keturnyčio audinio, kaimuose vadinamo trinyčių arba „milišku". Aaudinių spalva būna nebeaiški; žemėje gulėjęs audinys yra gelsvas arba rusvas, rečiau rausvo atspalvio.

Apie drabužių formą iš tokių mažų audinio gabalėlių spręsti sunku.

MONETOS IR PINIGINĖS

Monetos. XVI—XVII amžių dokumentai ir vėlesni autoriai dažnai mini, kad mirusiesiems į kapus dedami pinigai[67]. Tačiau tie šaltiniai niekur nenurodo, kiek tų pinigų įdėdavo ir kam dėdavo — vyrams ar moterims.

Tyrinėtų XIV—XVII amžių senkapiai tas žinias papildo. Rumšiškių gyventojai XIV—XVI amžiais monetas dėdavo ir moterims, ir vyrams, ir net vaikams. Jos rastos 55 įvairaus amžiaus bei lyties mirusiųjų kapuose. Kapuose Nr. 111, 114, 146 rastos mažos sidabrinės monetėlės, kurių vienoje pusėje yra stiebų vartai, o kitoje — ietigalis ir kryžius

[66] LAB, 437.

[67] **M. Strykowski,** Kronika . . . , **1,** 194; **W. Mannhardt,** Letto-Preussische Götterlehre, 297, Riga, 1936; **A. Vyšniauskaitė,** Laidotuvių . . . , 149 ir kt.

(vad. kunigaikščio Kęstučio monetos). Trylikoje kapų rastos kunigaikščio Vytauto laikais kaldintos monetos (su raiteliu vienoje pusėje ir stiebų vartais kitoje). Kunigaikščio Aleksandro kaldintų monetų rasta 33 kapuose.

Kape Nr. 175 rasta 1546—1548 m. m. karaliaus Žygimanto Augusto kaldintų monetų, kape Nr. 195-1 XVI a. pusgrašis (jo priklausomybė nenustatyta). Nenustatyta ir kapuose Nr. 27, 30, 163, 191 rastųjų sidabrinių monetų priklausomybė. Kape Nr. 203 rastos 4 monetos, kurių 1 kaldinta kunigaikščio Vytauto laikais, o kitos 3 — kunigaikščio Aleksandro laikais. Tai vienas nedaugelio atvejų, kai viename kape kartu rastos šių abiejų valdovų monetos.

Dažniausiai kapuose rasta nuo 1 iki 5 monetų (paprastai 2—3), tačiau pasitaiko atvejų, kai į vieną kapą būna įdėta po keliolika ar net keliasdešimt monetų. Pvz., kape Nr. 233 rasti 36 Aleksandro laikų denarai, kas sudarė apie 3,5 lietuviško grašio. XVI a. pradžioje už tuos pinigus buvo galima nupirkti beveik 2 avinus, arba 1 aviną ir 3 žąsis, arba 14—15 vištų. Tačiau daugumoje kapų rastų monetų vertė sudarė maždaug tik vienos vištos kainą.

Piniginės. Kapuose monetos dažniausiai rastos odinėse arba audeklinėse piniginėse, kurios grandimi buvusios prikabintos prie juostos. Tos piniginės buvusios trapecijos formos ir gana didelės; jų pakraščiai turėję po keliolika cm ilgio. Kartais jos būdavo puošiamos žalvarinėmis plokštelėmis ir ažūriniais apkalais. Puošnesnes pinigines nešiojo vyrai. Jų piniginės forma ir dydžiu primena mūsų laikų moterų rankinukus (pav. 52; 55).

Be monetų piniginėse randama ir kitų daiktų — ylų, skiltuvų, titnago, kuriuos žmonės taip pat nešiodavosi prie juostos. Kartais piniginės su visais tais daiktais randamos ne prie mirusiojo juosmens, o ant krūtinės, prie pečių, prie galvos, kartais net po galva. Matyt, mirusysis buvęs ne sujuostas, o juosta (ar diržas), kartu su prie jos prikabinta pinigine, buvo įdėta į kapą kaip papildoma įkapė.

KAIP ATRODĖ SENOVĖS RUMŠIŠKĖNAI

Kapuose randami metaliniai (ir ne tik metaliniai) daiktai, tų daiktų padėtis kape mirusiojo atžvilgiu ir jų padėtis vienas kito atžvilgiu duoda daug duomenų ne tik atitinkamo laikotarpio gyventojų materialinei kultūrai, bet didele dalimi ir jų dvasinei kultūrai pažinti. Be tų daiktų, kurie buvo skirti lydėti mirusįjį į pomirtinį gyvenimą, kapuose dažnai išlieka patys mirusiojo griaučiai, kurie duoda duomenų apie mirusiojo asmenį — jo ūgį, amžių, rasinį tipą ir net išvaizdą. Iš kaulų nustačius individų ūgį, jų amžių, galima apskaičiuoti ir vidutinį vienos ar kitos epochos, vienos ar kitos teritorijos gyventojų ūgį, jų gyvenimo trukmę, mirtingumą ir t. t.

Pagal archeologinės ir osteologinės medžiagos gausumą didžiausiu XIV—XVI amžių kapinynu tenka laikyti Rumšiškes, kur buvo ištirti 255 nedegintų mirusiųjų, daugiausia XV—XVI a. pirmąja puse datuojami, kapai. Mirusiųjų lytis buvo nustatoma ir pagal archeologinius radinius, ir pagal kaulus. Tarp archeologiškai ir osteologiškai nustatytos lyties prieštaravimų nebuvo.

Iš šiame kapinyne palaidotų mirusiųjų apie 35% yra vaikų iki 14 m. amžiaus. Didžiausias procentas vaikų yra mirę 3—7 m. amžiaus. Vyrai sudarė apie 30% palaidotųjų. Daugiausia jų yra mirę 20—30 m. amžiaus, nors penktadalis vyrų mirė sulaukę per 55 m. Moterų kapai Rumšiškėse taip pat sudarė apie 30%. Daugiau negu trečdalis moterų yra mirusios 20—30 m. amžiaus ir tik keletas jų yra sulaukusios gilios senatvės. Likusiuose kapuose palaidotų mirusiųjų lyties nustatyti nepavyko, nes kaulai buvo visai supuvę.

Taigi XIV a. pabaigoje — XVI a. vidutinė Rumšiškių gyventojų gyvenimo trukmė buvo tik apie 35 m. 1962—1963 m. vidutinė Rumšiškių gyventojų trukmė siekė jau 65 m.[68]. Taigi per paskutiniuosius 400—500 m. vidutinė rumšiškėnų gyvenimo trukmė padidėjo beveik dvigubai.

Žmonių ūgiui apskaičiuoti iš ilgųjų jų galūnių kaulų naudota J.-V. Nainio formulė[69]. Ilgųjų kaulų ilgiams matuoti naudota antropologijoje priimta R. Martino metodika[70]. Viso buvo išmatuota 57 kapuose rastųjų kaulų ilgiai: 34 vyrų ir 23 — moterų.

Nei vyrai, nei moterys Rumšiškėse aukštu ūgiu nepasižymėjo. Daugiausia vyrų yra buvę 158—164 cm ūgio. Tik kape Nr. 82 buvo palaidotas 170 cm ūgio vyriškis ir kape Nr. 252 — 173 cm ūgio. Aritmetinis vyrų ūgio vidurkis Rumšiškėse XV—XVI a. pirm. pusėje buvo 162 cm.

To meto moterų aritmetinis ūgio vidurkis buvo tik 154 cm. Daugiausia moterų yra buvusios 152—157 cm ūgio. Pati mažiausia moteris buvo palaidota kape Nr. 107. Jos ūgis nesiekė ir 138 cm. Aukščiausia, apie 166 cm ūgio, buvo kape Nr. 100 palaidotoji moteris.

XV—XVI amžiais Žemaitijoje žmonės buvę šiek tiek aukštesni, negu Vidurio Lietuvos gyventojai. Šlapgiryje, Kelmės raj., palaidotų vyrų ūgis buvęs 170 cm, o maždaug to paties laikotarpio Rumšiškių kapinyne — 162 cm. Ūgio skirtumas tarp Žemaitijos ir Aukštaitijos gyventojų išliko iki mūsų dienų. Dabartiniu metu Žemaitijos vyrų ūgis yra maždaug 168,6—170 cm, o Aukštaitijoje vyrų — 167—168 cm[71]. Kaip matome bendrai dabar vyrai Lietuvoje yra šiek tiek aukštesni (nors nežymiai) negu XV—XVI a. vyrai.

Pagal kapinynuose randamas kaukoles, kaip minėta, galima ne tik nustatyti vienos ar kitos epochos, vienos ar kitos teritorijos gyventojų etninį antropologinį priklausomumą, bet ir atkurti jų išvaizdą, t. y. pagrindinius veido bruožus. Šiam tikslui naudojamas specialus metodas, vadinamas plastine veido rekonstrukcija arba veido atkūrimu pagal kaukolę. Šio metodo pagrindėjas yra istorijos mokslų daktaras Michailas Gerasimovas[72].

Metodo objektyvumas yra patikrintas specialiais kontroliniais bei kriminalistikos darbais. Jų esmė yra ta, kad atkuriamas atvaizdas pagal kaukolę dabartinio žmogaus, kurio gyvo nuotraukos, baigus darbą, yra

---

[68] Rumšiškių apyl. DŽDT Vykdomojo komiteto archyvo duomenys.

[69] **И.-В. И. Найнис.** Применение корреляционного анализа в судебноостеологической экспертизе, Кибернетика и судебная экспертиза, **2,** 176, 1966.

[70] **R. Martin.** Lehrbuch der Antropologie in systematischer Darstellung, **2,** Jenna, 1928.

[71] **Р. Денисова,** Антропологический тип восточных литовцев, Известия Академии наук Латвийской ССР, № 9 (194), стр. 16, 1963.

[72] **М. М. Герасимов,** Основы восстановления лица по черепу, Москва, 1949; **он же,** Восстановление лица по черепу, Москва, 1955.

lyginamos su rekonstrukcijos nuotraukomis. Tokių darbų yra atlikęs ir šio darbo autorius.

Čia pateiktos 5 skulptūrinės ir 44 grafinės veidų rekonstrukcijos, atliktos pagal kaukoles, rastas Rumšiškių senkapyje (pav. 14-24; 56-60). Pateikiami XV—XVI amžių žmonių profiliai nepretenduoja į išsamią to laikotarpio Lietuvos gyventojų antropologinę charakteristiką (tai galima padaryti tik turint smulkius kaukolių išmatavimų duomenis), o tik jų bendrą išorę. Lyginant tuos profilius su dabartinių lietuvių veido vizualinio stebėjimo duomenimis, galima pastebėti tam tikrą XV—XVI amžių ir dabartinių lietuvių panašumą. Tas panašumas labiausiai ryškus atskirų veido dalių aukščių tarpusavio santykiuose.

Iš pateiktos veido rekonstrukcijų serijos nesunku pastebėti, kad XV—XVI amžių rumšiškėnų apatinioji veido dalis yra kur kas aukštesnė už viduriniąją bei viršutiniąją ir beveik visada sudaro daugiau negu trečdalį viso veido aukščio. Nereti atvejai, kai apatinioji veido dalis siekia beveik pusę veido aukščio, o vidurinioji veido dalis yra neaukšta.

XV—XVI amžių Rumšiškių gyventojai, kaip ir dabartiniai, turėjo nedideles, dažniausiai tiesias nosis. Nosies didumą apsprendžia viduriniosios veido dalies aukštis, o ši dalis, kaip minėta, yra neaukšta. Pasitaiko išimčių, kada atskiri individai turėję gana ilgas, gana stambias nosis, tačiau ir šiais atvejais viduriniosios veido dalies aukštis pasilieka nepakitęs. Nosis dažniausiai būna pailgėjusi jos atsikišimo į priekį sąskaiton.

Visi šie požymiai būdingi tiek vyrams, tiek moterims. XV—XVI amžių moterys, kaip rodo rekonstrukcijos, buvo panašios į tų laikų vyrus ne tik veido forma, ne tik atskirų jų dalių aukščių tarpusavio santykiais, bet ir absoliutiniais dydžiais. To nebegalima pasakyti apie dabartines lietuvių moteris — jų veidai yra smulkesni negu dabartinių lietuvių vyrų veidai, nors atskirų veido dalių aukščių santykiai yra išlikę tie patys. Taigi pagal apsoliutinius veido dydžius XV—XVI amžių moterys buvo kiek artimesnės tų laikų vyrams, negu dabartinės moterys dabartiniams vyrams.

Tas skirtumas, kaip parodė kraniometriniai duomenys, buvo pastebimas dar ir XVIII—XIX amžių lietuvių tarpe[73].

Visais kitais požymiais, kiek galima vadovautis vizualiniais duomenimis, XV—XVI amžių Rumšiškių gyventojai nesiskyrė nuo dabartinių lietuvių.

IŠVADOS

Mirusieji Rumšiškių gyventojai iki pat XIV a. pabaigos — XV a. pradžios daugiausia buvo deginami, ir tik XV a. pradžioje įsigalėjo paprotys laidoti nedeginant. Laidota aprengiant mirusiuosius geriausiais jų drabužiais ir papuošiant gausiais daugiausia žalvariniais papuošalais.

Be papuošalų, įėjusių į drabužių komplektą, senu papročiu mirusiesiems į kapus būdavo dedamos ir papildomos įkapės — darbo įrankiai, ginklai, maistas, pinigai.

[73] **J. Žilinskas** ir **A. Jurgutis,** Crania Lithuanica, Vytauto Didžiojo Universiteto Medicinos fakulteto Darbai, 5, knyga 3, 460, Kaunas, 1939.

Archeologinių tyrinėjimų duomenys patvirtina rašytinių šaltinių žinias apie tai, kad XIV—XVI amžiais lietuviai kapinėse, laidodami mirusįjį, puotaudavo ir aukodavo aukas, tuo pačiu išlaikydami dalį pagoniškų papročių. Apie tai liudija ir Rumšiškių senkapyje surasti puodai su paukščio kaulais, atskirai (be puodo) įdėtų paukščių (dažniausiai vištų arba gaidžių) kaulai ir kiti panašūs reiškiniai.

Be to, pastebimas reiškinys, primenantis mirusiųjų deginimo simbolizavimą. Tai mirusiojo kojų gale pastatyti moliniai puodai su anglimis, aptinkami kapuose iki XVI a. Galimas daiktas, kad gyvieji tikėjosi šitokiu būdu aprūpinsią mirusįjį šiluma.

Šios senųjų papročių liekanos laidosenoje rodo, kad žmonių sąmonėje senasis realistinis pagoniškas pomirtinis gyvenimo įsivaizdavimas susiliejo su krikščionybės mokymu apie pomirtinį gyvenimą. Mirusiojo vėlę žmonės įsivaizdavo materialistiškai — jai duodamas maistas, pinigai ir kiti daiktai.

Iš Rumšiškių kapinyne rastų daiktų nesunku pastebėti, kad XIV—XVI amžių šios vietovės gyventojai labai mėgo metalinius papuošalus. Iš geležies buvo gaminami ginklai ir dalis darbo įrankių (ietigaliai, kirviai, peiliai, skiltuvai, ylos) ir kiti daiktai, tuo tarpu papuošalų gamybai buvo naudojami spalvoti metalai, dažniausiai žalvaris.

XIV—XVI a. Rumšiškėse ar gretimuose kaimuose dar gyveno žalvarinius papuošalus dirbusių amatininkų, kurie savo gaminiais aprūpindavo kaimų gyventojus.

Sprendžiant iš kapuose randamų metalinių daiktų kokybės, tų amatininkų profesinis lygis nebuvo labai aukštas.

XIV—XVI a. kapuose yra rasta vilnonio ir lininio dvinyčio bei keturnyčio audinio. Tai be abejonės, turėtų būti vietos moterų gaminiai, nes nuo seno kiekviena šeima nešiodavo savo šeimos narių išaustus drabužius.

Iš XIV—XVI a. kapuose randamų daiktų galima atkurti kai kurias to meto rumšiškėnų apsirengimo smulkmenas. Viršutinius drabužius jie siuvosi iš vilnonių dvinyčių bei keturnyčių audinių. Moterų galvos danga buvo daroma iš plono lininio audinio, kartais papuošiant ją metaliniais apgalviais bei žvangučiais. Tai būta skaros arba nuometo, kurie po kaklu ar ant krūtinės būdavo susegami apskritomis plokštelinėmis išgaubtu viduriu segėmis, o galvos šone kartais ir viena pasagine sege. Mergaitės nešiojo tiesiog ant plaukų uždėtus odinius arba austinius žalvarinėmis plokštelėmis puoštus apgalvius, kurie apjuosdavo viršugalvį ir pakaušį. Plaukams susegti naudoti mažyčiai žalvariniai smeigtukai. Moterys ir merginos mėgo puoštis auskarais.

Krūtinę puošdavo kelios apskritos iki 8,5 cm skersmens plokštelinės segės, tarnavusios daugiau ne praktiniams reikalams, o tik pasipuošimui. Drabužiams susegti buvo naudojamos pasaginės segės.

Moterys, vyrai ir vaikai drabužius susijuosdavo odiniu diržu, kuris tuo metu dar buvo gausiai papuoštas žalvariu. Būta ir ištisai metalinių diržų. Sprendžiant iš kai kurių kitų senkapių tyrinėjimų, tuo metu paplitusios ir įvairiaspalvės juostos, kurias nešiojo ir vyrai, ir moterys.

Prie diržo (juostos) tiek vyrai, tiek ir moterys nešiojo kapšelius-pinigines, kuriuose laikydavo ne tik pinigus, bet ir kai kuriuos kitus

daiktus — peilius, skiltuvus ir titnagą, ylas ir t. t. Tokios piniginės būdavo arba odinės ir puoštos žalvariu, arba austinės. Mada nešioti tokias į mūsų dienų moterų rankinukus panašias pinigines XIV—XVI a. buvo plačiai paplitusi visoje Europoje.

Abiejų lyčių piliečiai prie diržo nešiojo peilius. Puošnesnius peilius nešiojo moterys.

Specifiniu merginų papuošalu reikia laikyti žalvariu apkaustytus stambių žvėrių nagus, o moterų-rūkynių papuošalu — žalvarinius raktus.

Taip pat abiejų lyčių atstovų papuošalu laikytini įvairių formų žiedai, nešioti ant abiejų rankų pirštų.

Apyrankės ir karoliai tuo metu retai buvo nešiojami.

XIV—XVI a. apavui pažinti kapinyno tyrinėjimai jokių duomenų nedavė.

Visi šie duomenys rodo, kad XIV—XVI a. rumšiškėnų drabužiai ir papuošalai turėjo daugiau bendrų bruožų su IX—XIII a. gyventojų nešiosena, negu su XIX a. iš etnografinės medžiagos pažįstamais drabužiais.

Nuo XIV a. antrosios pusės į Rumšiškių gyventojų buitį tvirtai įeina pinigai. Senkapio tyrinėjimų duomenys rodo, kad pirmosios kaime plačiau pradėjusios plisti yra Kęstučio laikais kaldintos monetos. Nuo to laiko kapuose randamos Lietuvoje kursavusios smulkios monetos. Stambios monetos į kapus nebuvo dedamos. Galimas daiktas, kad kaimo gyventojai jų ir neturėjo arba laikė, kad pomirtinėje kelionėje užteks ir nedidelės sumos. Tačiau pats monetų radimo kaimiečių kapuose faktas rodo, kad pinigai ir kaime buvo tapę vertės matu, atsiskaitymo forma.

Galimas daiktas, kad pinigų-monetų paplitimui buityje įtakos turėjo ir netoli esąs stambus prekybos centras — Kaunas.

Į kapus dažniausiai būdavo dedama pinigų suma, artima vienos vištos kainai, tačiau pasitaiko ir išimčių, kai viename kape randama monetų, už kurias jų kursavimo laiku buvo galima nusipirkti 1—2 avinus.

Sugretinus kai kurias rašytinių šaltinių žinias su kapinynų tyrinėjimų duomenimis, aiškiai matyti kaimo gyventojų buities skirtumas nuo miestiečių ir dvarininkų.

Rašytiniai šaltiniai dažnai mini importuotus arba vietos stambesniuose miestuose dirbusių amatininkų iš brangiųjų metalų gamintus daiktus, brangius drabužius ir papuošalus bei įvairios paskirties namų apyvokos daiktus.

Kiek galima spręsti iš XIV—XVI a. Lietuvos kapinynų tyrinėjimų, kaimo žmonės tokių daiktų neturėjo. Neturėjo jų ir Rumšiškių gyventojai. Jų naudoti daiktai į turtingųjų miestiečių ir bajorų atitinkamos paskirties daiktus geriausiu atveju buvo panašūs tik forma, gamybos technologija, kartais dar ir ornamentu, tuo tarpu medžiaga ir atlikimu su jais net lygintis negalėjo.

Apskritai miesto įtaka kaimui buvusi labai ribota. Tai rodo ir tas faktas, kad kaime mažai būta glazūruotos keramikos (iš visų XIV—XVI amžių kapinynų žinomas tik vienas minėtas glazūruotas puodelis), nors iš Vilniaus ir Trakų archeologinių tyrinėjimų aišku, jog glazūruoti indai miestuose buvo plačiai naudojami. Mažai kapuose yra ir stiklinių karolių, kuriuos taip pat gamino tik stambesniųjų miestų meistrai.

Vidutinė XV—XVI amžių rumšiškėnų gyvenimo trukmė buvo apie 35 m. Jie vidutiniškai gyveno maždaug 2 kartus trumpiau negu dabartiniai gyventojai. Pastebimas didelis to meto vaikų mirtingumas. Vaikų kapai sudaro iki 35% bendro kapų skaičiaus.

Didelį vaikų mirtingumą ir gana trumpą suaugusių žmonių amžių galima paaiškinti sunkiomis materialinėmis gyvenimo sąlygomis, medicininės pagalbos nebuvimu ir nuolatinėmis epidemijomis, kurios, kaip nurodo rašytiniai šaltiniai, XV—XVI amžiais ir vėliau buvo dažnas svečias mūsų krašte.

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ АКАДЕМИИ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
В. УРБАНАВИЧЮС: НАСЕЛЕНИЕ РУМШИШКЕС В XIV—XVI вв.
ВИЛЬНЮС — 1970
ACTA HISTORICA LITUANICA VI

В. УРБАНАВИЧЮС

НАСЕЛЕНИЕ РУМШИШКЕС В XIV—XVI вв.

Резюме

Село Румшишкес расположено на правом берегу реки Неман, примерно на 25 км восточнее г. Каунас. В 1958 г. село было перенесено на более высокое место, а долина реки затоплена водой Каунасской ГЭС. Незатопленными остались 2 холма, которые превратились в небольшие острова. На одном из этих островов в 1961 г. был обнаружен могильник XIV—XVI вв. Часть погребений на нем была разрушена водой, а уцелевшая часть исследована сотрудниками Института истории АН Литовской ССР. В 1961—1963 гг. здесь обнаружены 5 погребений с трупосожжением и 255 погребений с трупоположением.

Ямы для погребений с трупосожжением чаще всего воронкообразные, их диаметр в верхней части — 0,5—1,3 м. Глубина ям от теперешней поверхности земли не превышает 0,5 м. Фактически это только остатки погребений: вся их верхняя часть разрушена, так как территория могильника долгое время служила пахотным полем. В ямах обнаружены угли, фрагменты сожженных костей и обожженные вещи или их части. Все это содержимое в ямах составляет слой толщиной до 15 см.

На территории могильника также найдены обожженные топоры, ножи, огнива, шила, пряжки от ремней, круглые пластинчатые фибулы и другие вещи, что указывает на то, что погребений с трупосожжением здесь было больше, только они разрушены.

В погребениях с трупоположением умершие хоронились в деревянных гробах. Глубина ям чаще всего не превышала 1 м. Большинство умерших похоронено головами на запад. В четырех погребениях найдено по 2 захоронения: в двух случаях дети были похоронены вместе с женщинами, а в двух — с мужчинами.

Во многих погребениях найдены сосуды с углем. Это должно было символизировать или трупосожжение, или согревание умершего, когда его хоронили зимой. Это явление характерно и для женских, и для мужских, и для детских погребений. И в женских, и в мужских погребениях найдены ножи (рис. 6 : 4-6; 7 : 8-10; 8 : 13, 14), поясные ремни (рис. 48-51), перстни (рис. 11 : 6-11; 12 : 14-16; 35; 36;

37), птичьи кости. Сугубо женским погребальным инвентарем приходится считать диадемы (рис. 38), серьги (рис. 11 : 1—5; 12 : 1-5; 39 : 1), шейные гривы (рис. 4 : 1-3; 39 : 7), разнообразные фибулы (рис. 13; 40-44; 46; 47), подвески (рис. 11 : 16; 12 : 6, 7, 11; 45) и другие украшения. Из орудий труда в женских погребениях обнаружены пряслица (рис. 8 : 8, 9), иглы, игольницы (рис. 29), ножи, В мужских погребениях преобладают орудия труда и оружие — топоры (рис. 9; 26), наконечники копий (рис. 9; 31), ножи, огнива (рис. 7 : 5-7), точильные камни (рис. 3 : 12; 27) и др.

Эти вещи абсолютно одинаковы с вещами из погребений с трупосожжением, что указывает на их хронологическое сходство. Датировать эти погребения помогают найденные в погребениях с трупоположением монеты конца XIV в.— XVI в. Таким образом, эти погребения датируются периодом после введения христианства (в Литве — в 1387 г.). Возможно, что часть умерших сжигалась еще некоторое время после официального введения христианства.

Из всех погребений с трупоположением погребальным инвентарем выделяются одно женское и одно мужское погребения. Найденные в них вещи по форме и орнаменту являются более раними, чем вещи из всех других погребений, и могут датироваться XI—XIII вв. (рис. 3-5). Только топор из мужского погребения (рис. 3 : 11) и плетенный браслет из женского погребения (рис. 5 : 9) по форме и технике изготовления являются более сходными с вещами из других погребений XIV—XVI вв. Не отличаются эти два погребения от погребений XIV—XVI вв. и по характеру захоронения. Поэтому найденные в этих двух погребениях более ранние вещи приходится рассматривать как реликт, возможно, как семейные реликвии, которые в течение 1—2 столетий передавались из поколения в поколение, пока в конце XIV в. или в XV в. не попали в погребения.

В 30% исследованных в могильнике Румшишкес погребений похоронены женщины, в 30% — мужчины, в 35% — дети. Пол остальных умерших не установлен из-за плохого состояния костей.

По найденным в погребениях вещам можно восстановить некоторые детали одежды жителей Румшишкес XIV—XVI вв. Верхняя одежда шилась из шерстяной ткани. Женские головные уборы украшались металлическими пластинками и бубенчиками, а на груди застегивались круглыми пластинчатыми фибугами или одной подковообразной фибулой. Девушки свои волосы завязывали кожаными или тканевыми диадемами, украшенными бронзовыми пластинками. Волосы закалывались маленькими бронзовыми булавочками (рис. 12 : 10; 39 : 2-4). Многие женщины носили серьги. Грудь украшали круглыми пластинчатыми фибулами диаметром до 8,5 см. Для застегивания одежды служили подковообразные фибулы.

И женщины, и мужчины, и дети носили как кожаные поясные ремни, украшенные бронзовыми пластинками, так и целиком металлические ремни. К поясному ремню прикреплялись кошельки (рис. 52; 55), в которых носили не только монеты, но и другие вещи — ножи, огнива, шила и т. п. Кошельки были или кожаные, украшенные бронзой, или тканевые.

Как мужчины, так и женщины носили прикрепленные к ремню ножи. Более красивые ножи носили женщины.

Специфическим украшением девушек приходится считать украшенные бронзой когти крупных зверей (рис. 12 : 12), а украшением женщин-экономок — бронзовые ключи (рис. 12 : 7).

Перстни на обеих руках носили и женщины, и мужчины.

Браслеты и бусы были редким украшением.

Все эти данные указывают на то, что одежда и украшения жителей Румшишкес XIV—XVI вв. были более похожи на одежду IX—XIII вв., чем на одежду XIX в., известную по этнографическим материалам.

Со второй половины XIV в. в быт жителей Румшишкес твердо входят деньги. Исследования могильника показали, что первые широко распространившиеся монеты являются монеты князя Кейстута. В погребениях найдены только мелкие, курсировавшие в Литве монеты. В погребения чаще всего клалась денежная сумма близкая цене одной куры, однако в некоторых случаях в одном погребении находили деньги, за которые во время их курсирования можно было купить 1—2 барана.

Судя по погребальному инвентарю, быт населения Румшишкес отличался от быта дворян или горожан. Вообще влияние города было очень ограничено. Об этом свидетельствуют и такие факты, как отсутствие глазурованной керамики (из всех погребений найден только 1 глазурованный сосуд), хотя в городах она была широко распространена. Мало в погребениях и стеклянных бус, которые тоже изготовлялись городскими мастерами.

Люди в Румшишкес жили в среднем около 35 лет, и это в 2 раза короче средней продолжительности жизни настоящего времени. Замечена очень большая смертность детей в те времена. Большую смертность детей и непродолжительность жизни взрослого населения можно объяснить тяжелыми материальными условиями, отсутствием медицинской помощи и постоянными эпидемиями, которые, как указывают письменные источники, в XV—XVI вв. были частым гостем в Литве. Средний рост мужчин Румшишкес в XV—XVI вв. 162 см, средний рост женщин — 154 см.

Как показывает реконструкция лиц по найденным в погребениях черепам, население Румшишкес XIV—XVI вв. мало отличалось от нынешних литовцев (рис. 14-24; 56-60). Реконструкции сделаны по методу М. М. Герасимова.

ILIUSTRACIJOS

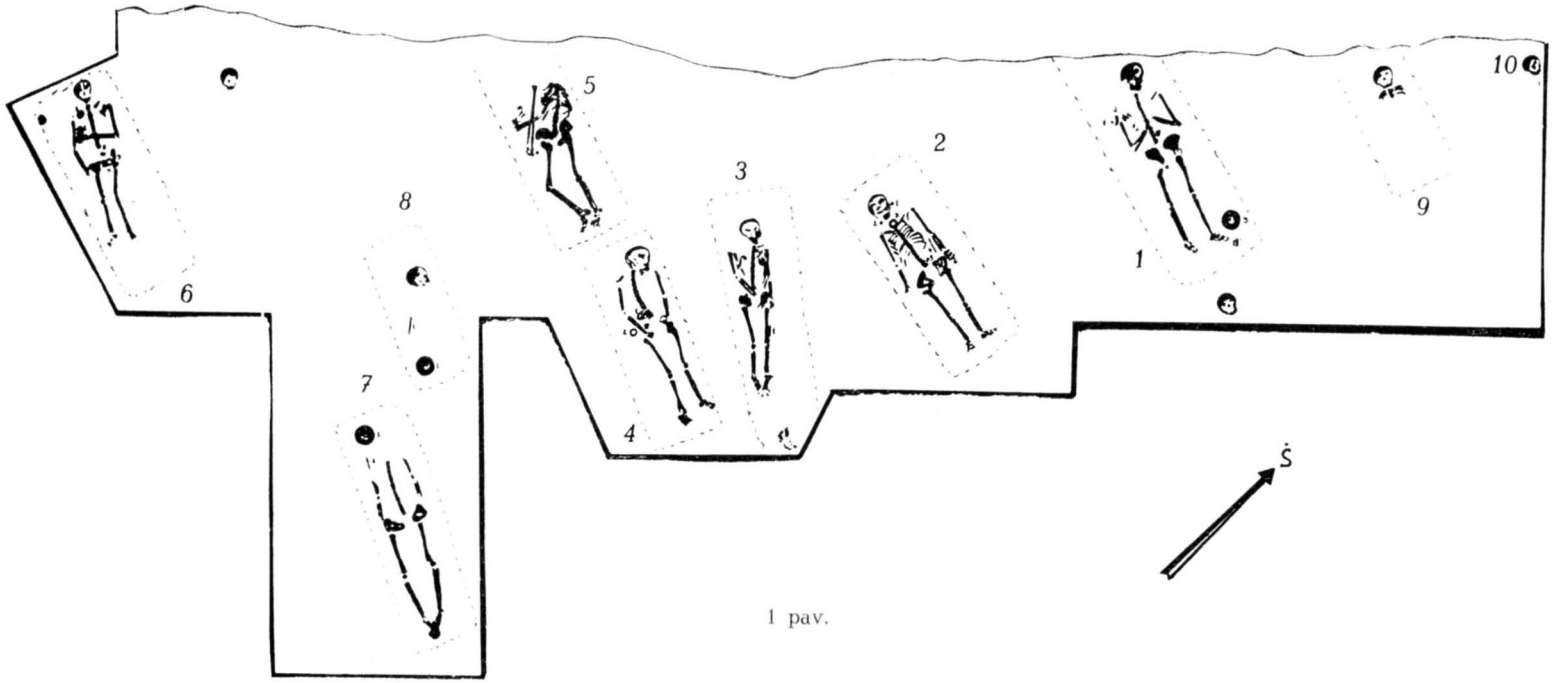

1 pav.

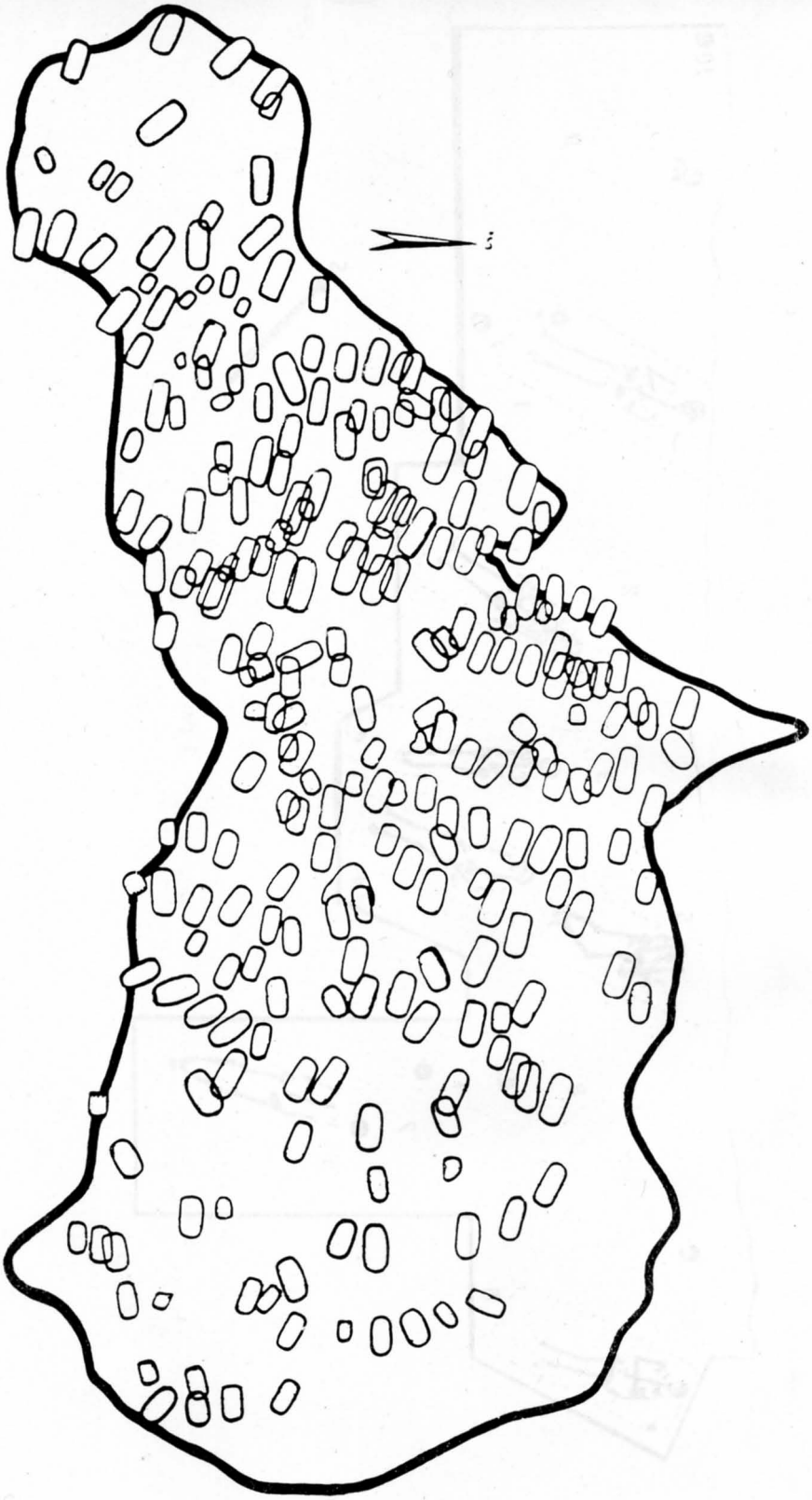

2 pav.

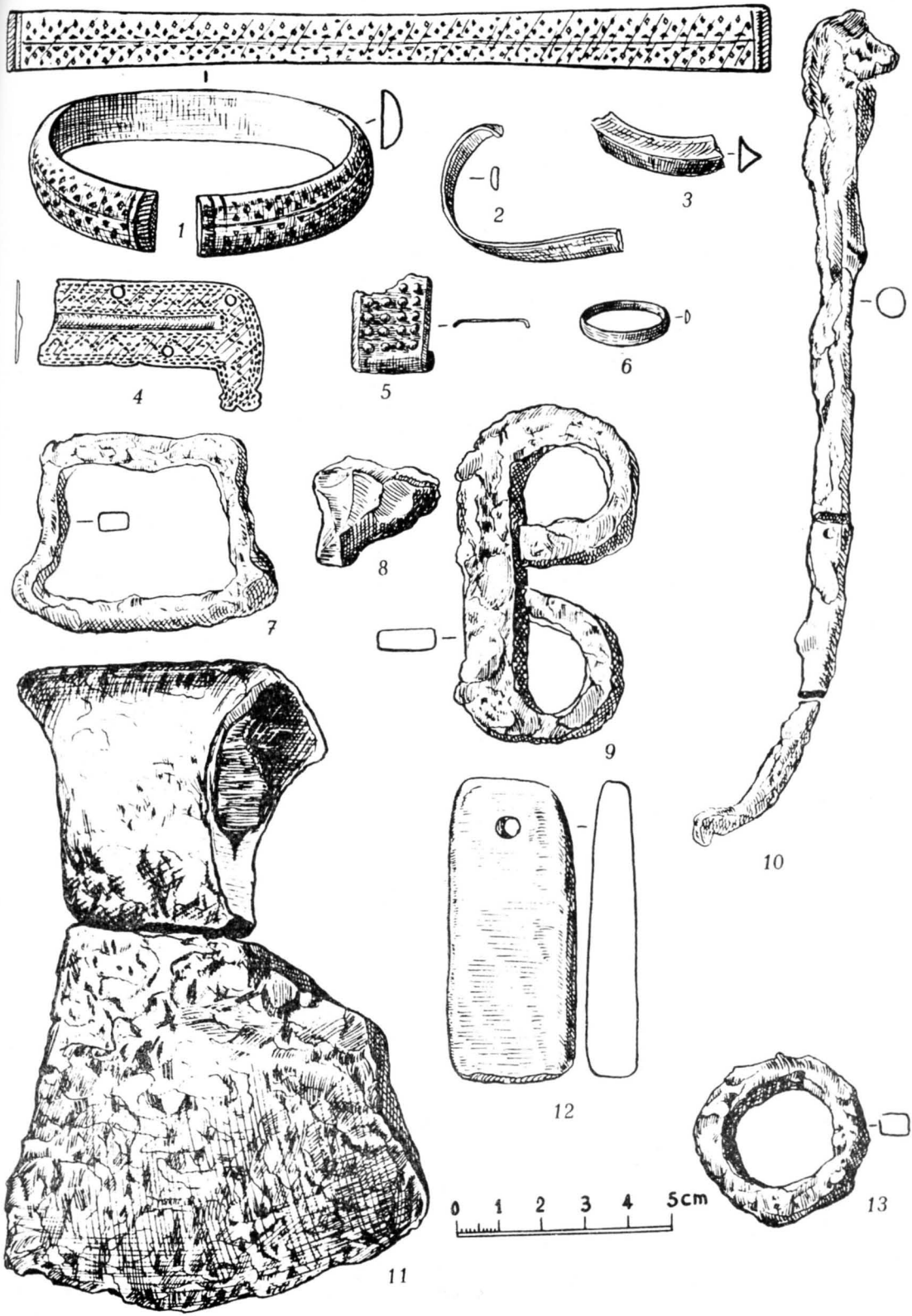

3 pav.

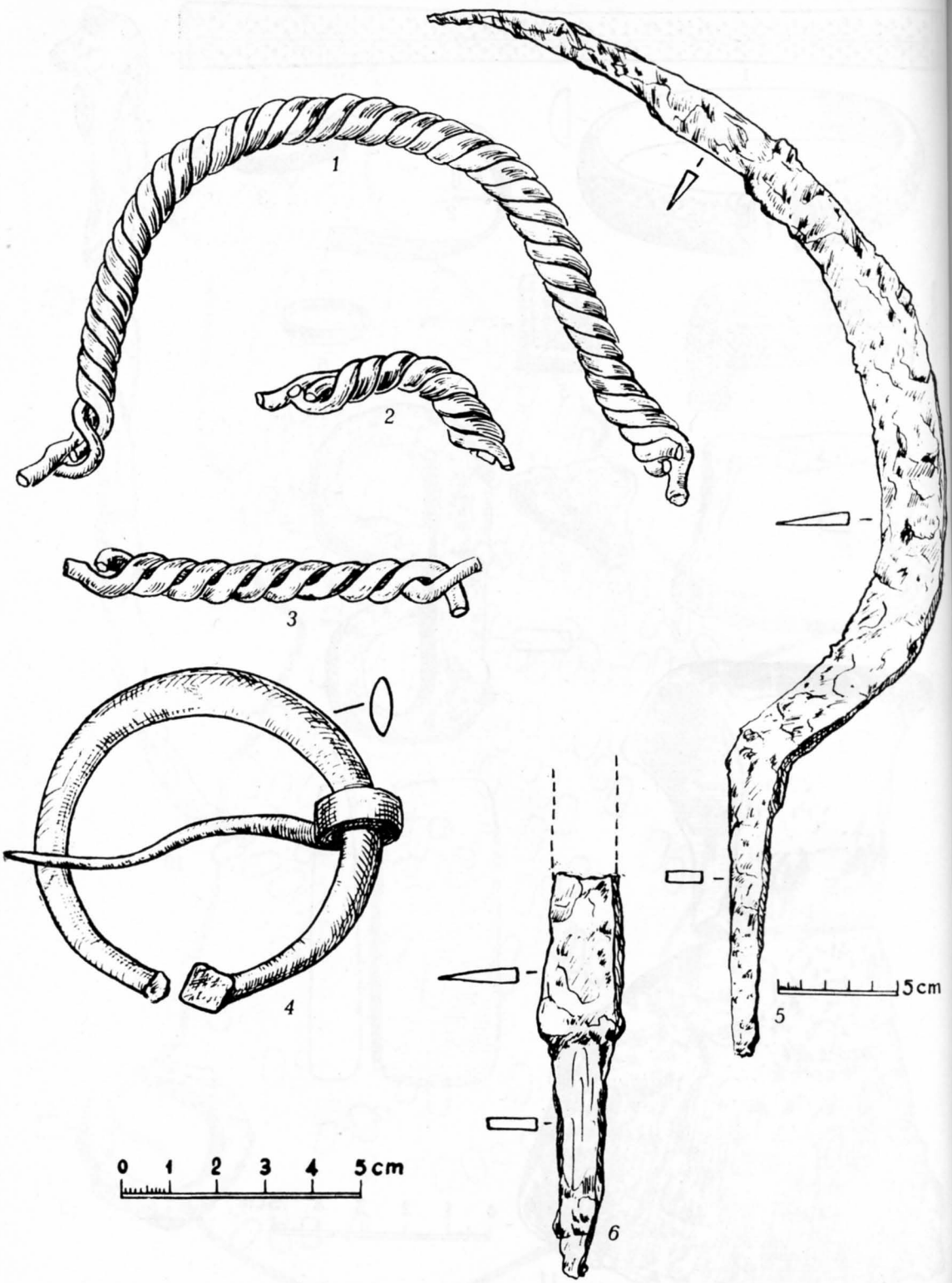

4 pav.

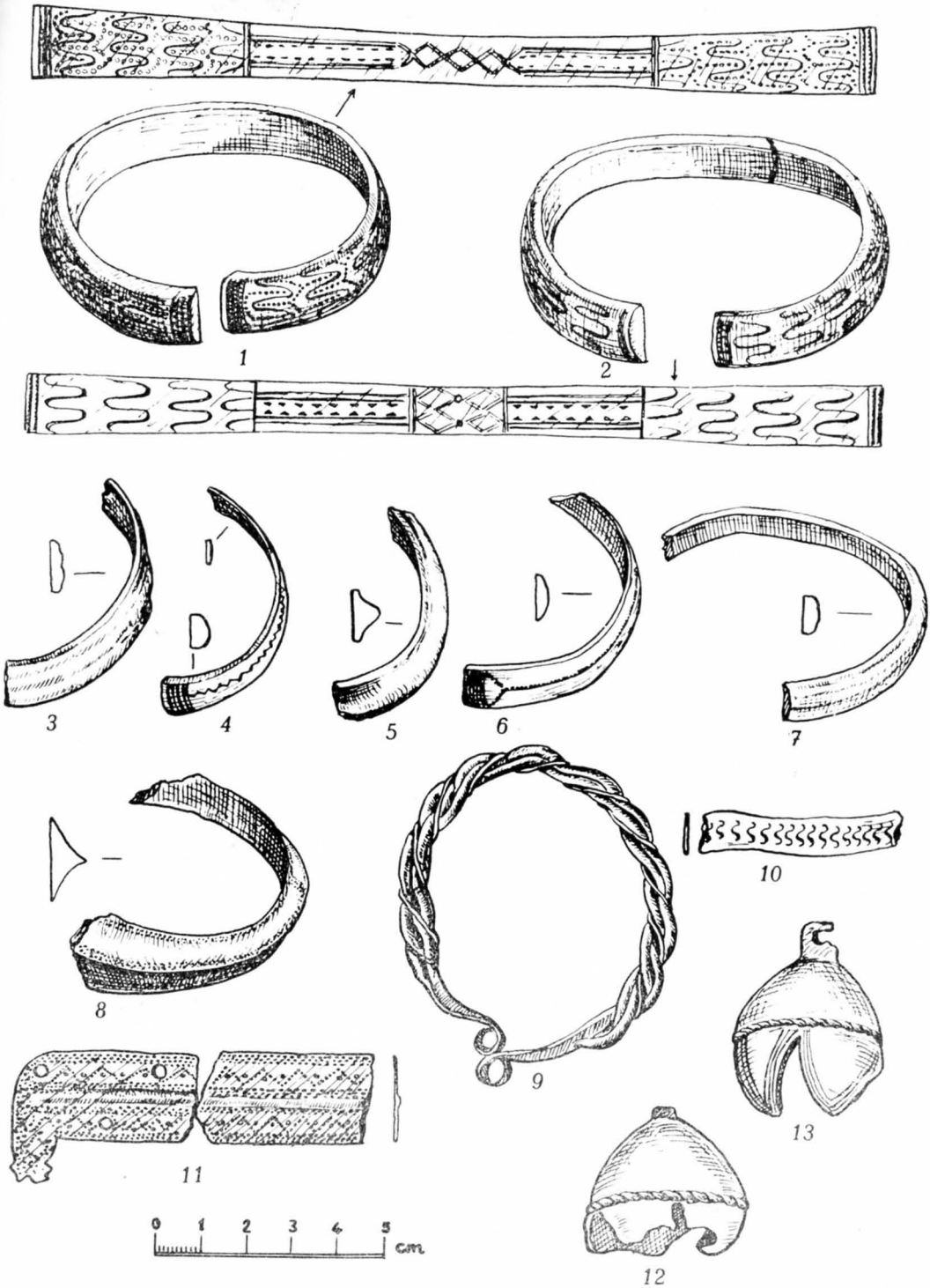

5 pav.

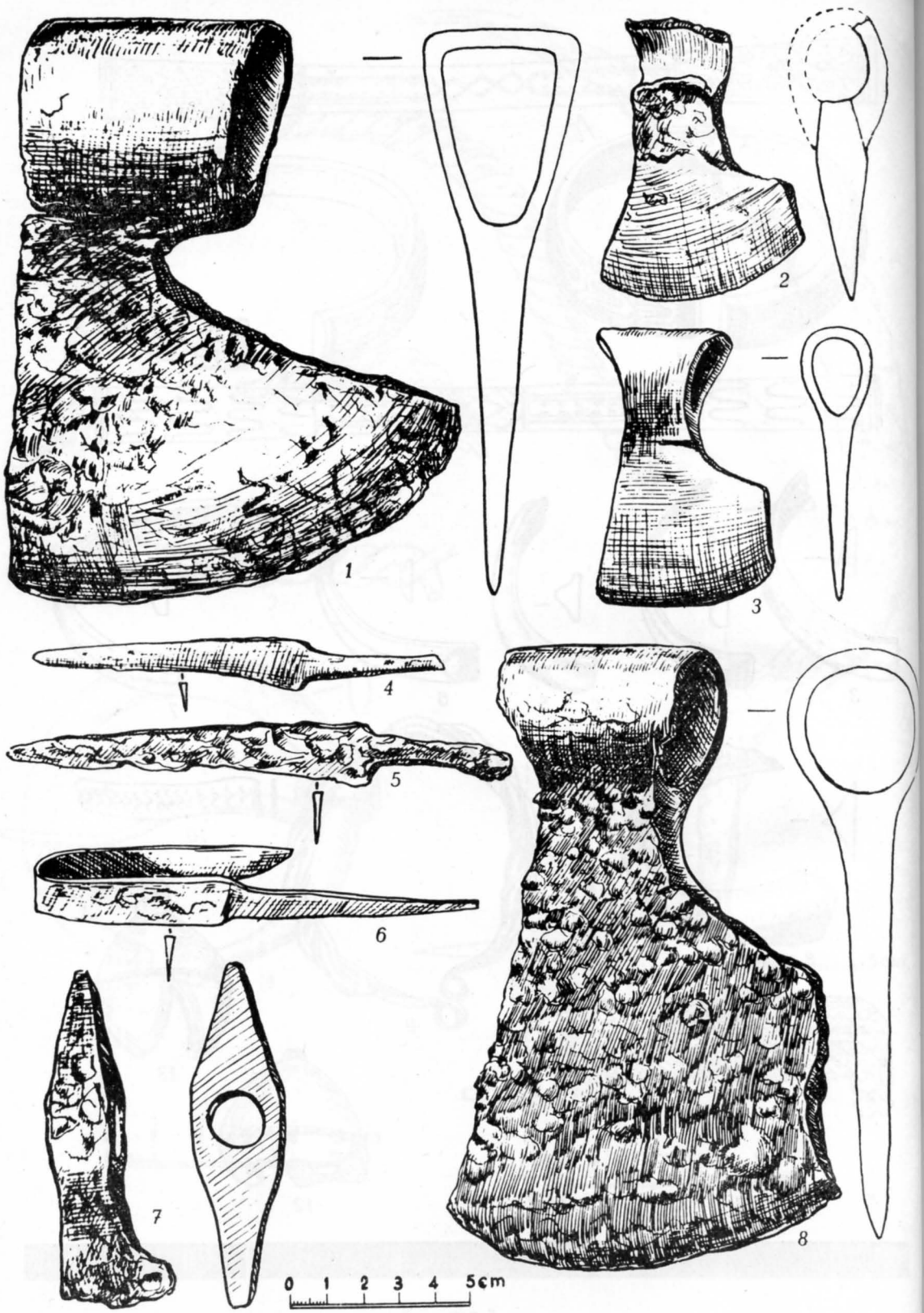

6 pav.

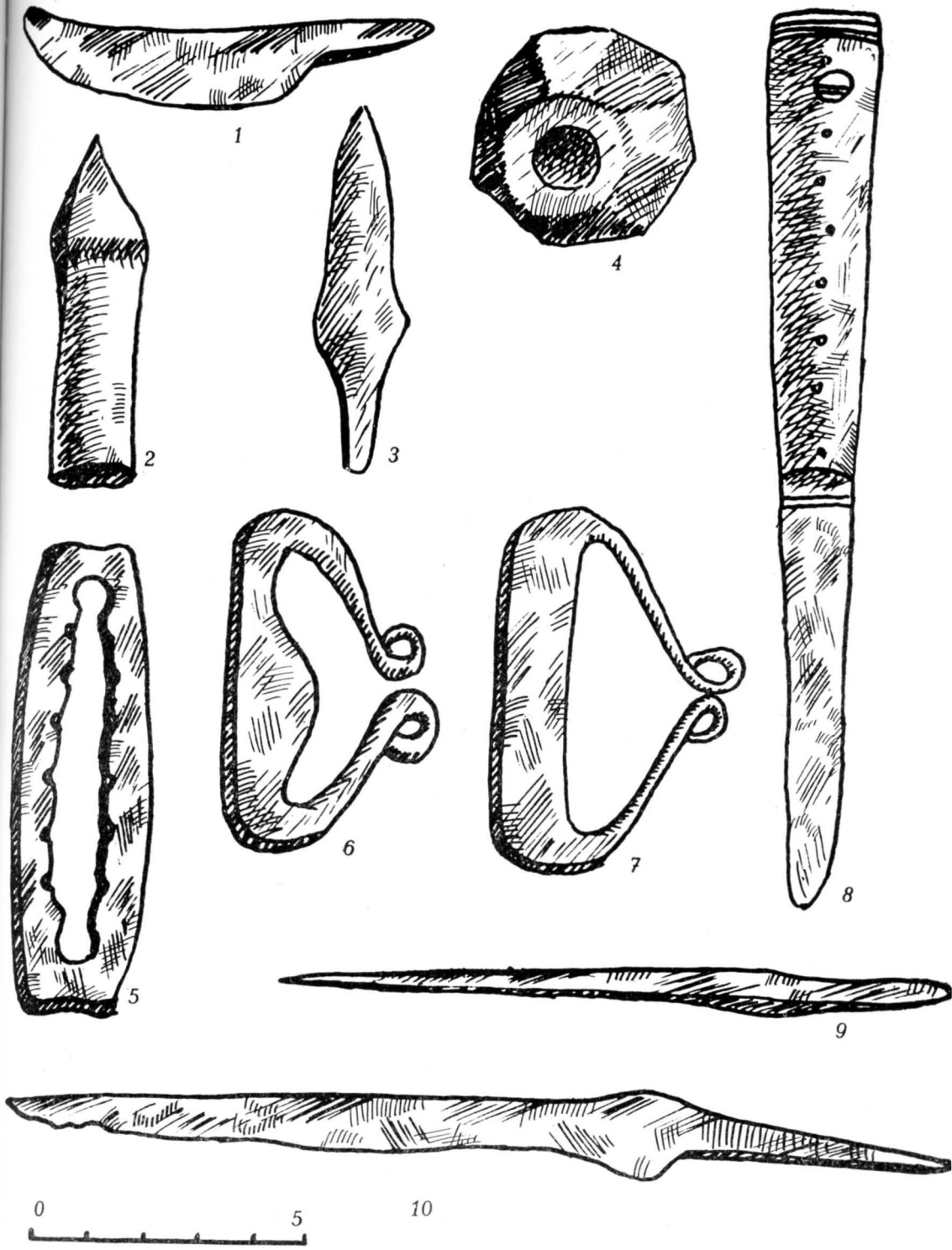

7 pav.

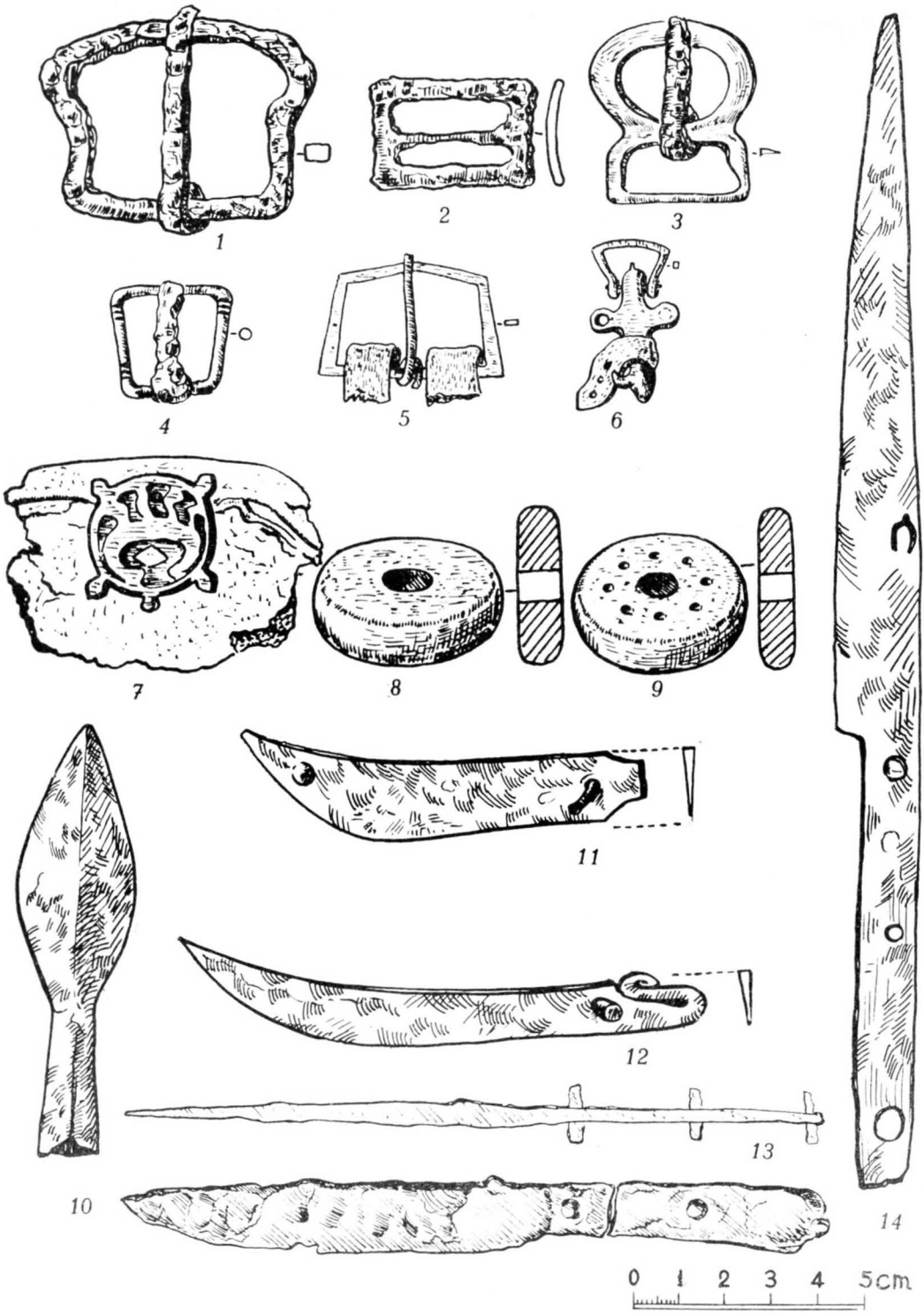

8 pav.

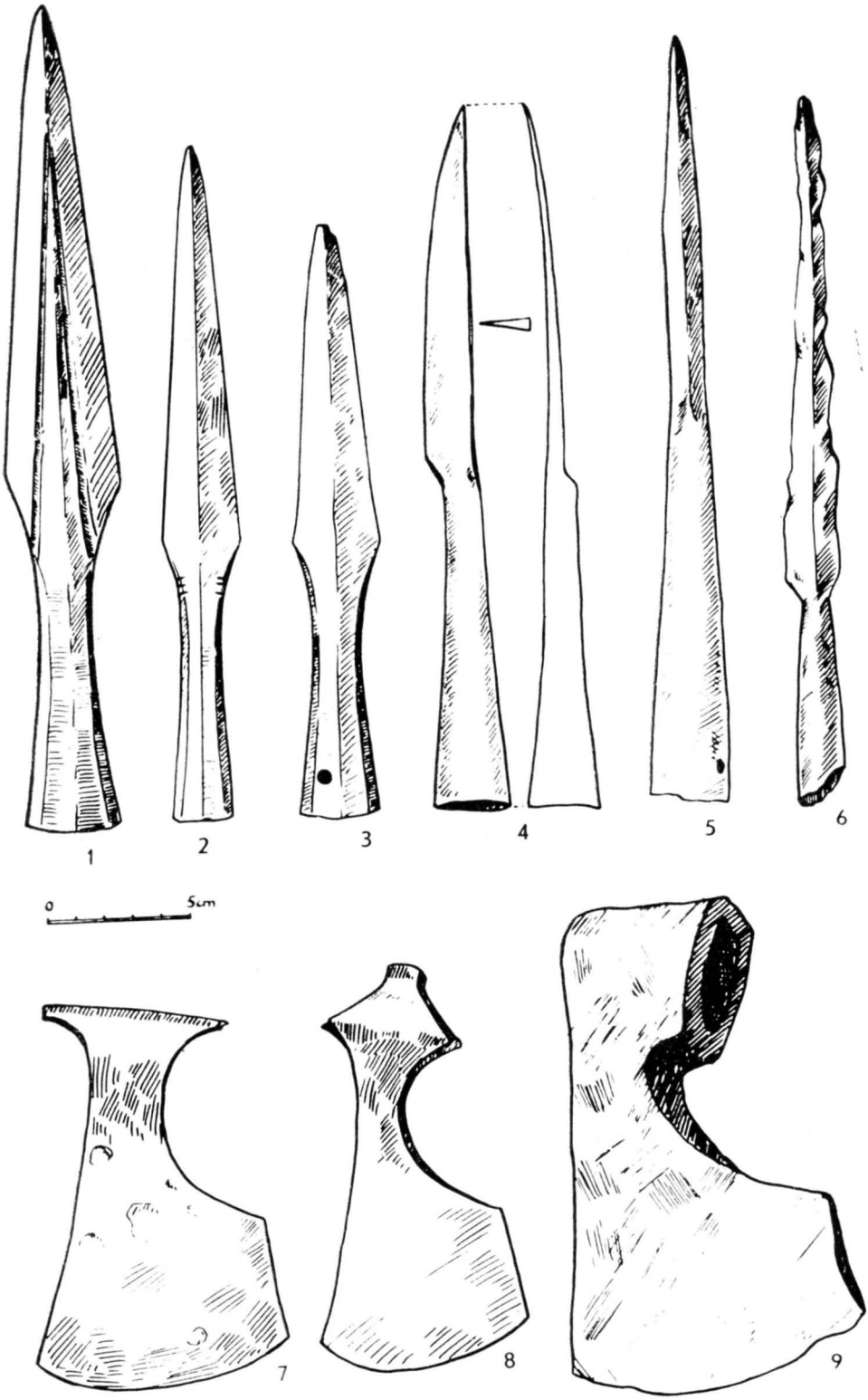

9 pav.

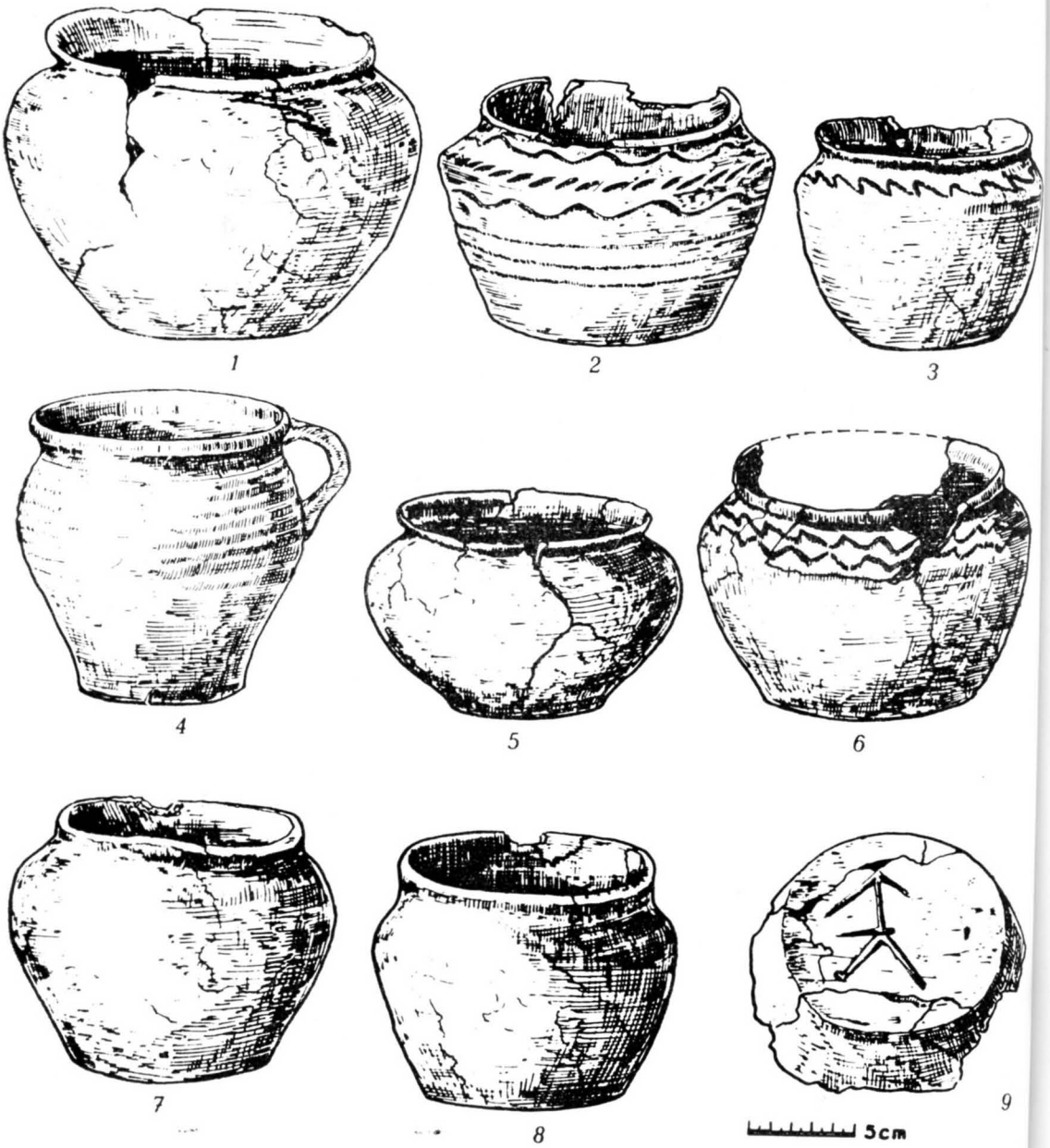

10 pav.

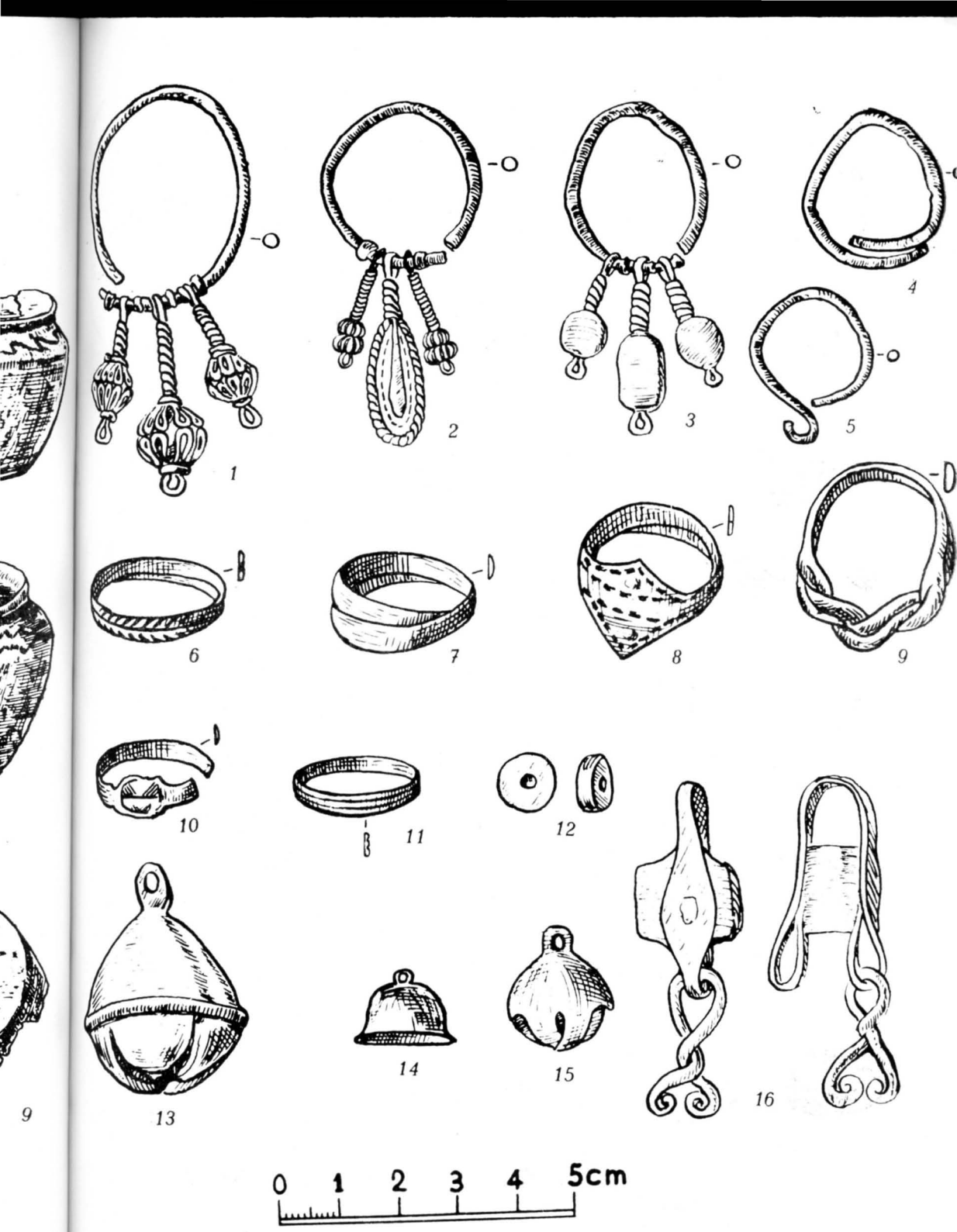

11 pav.

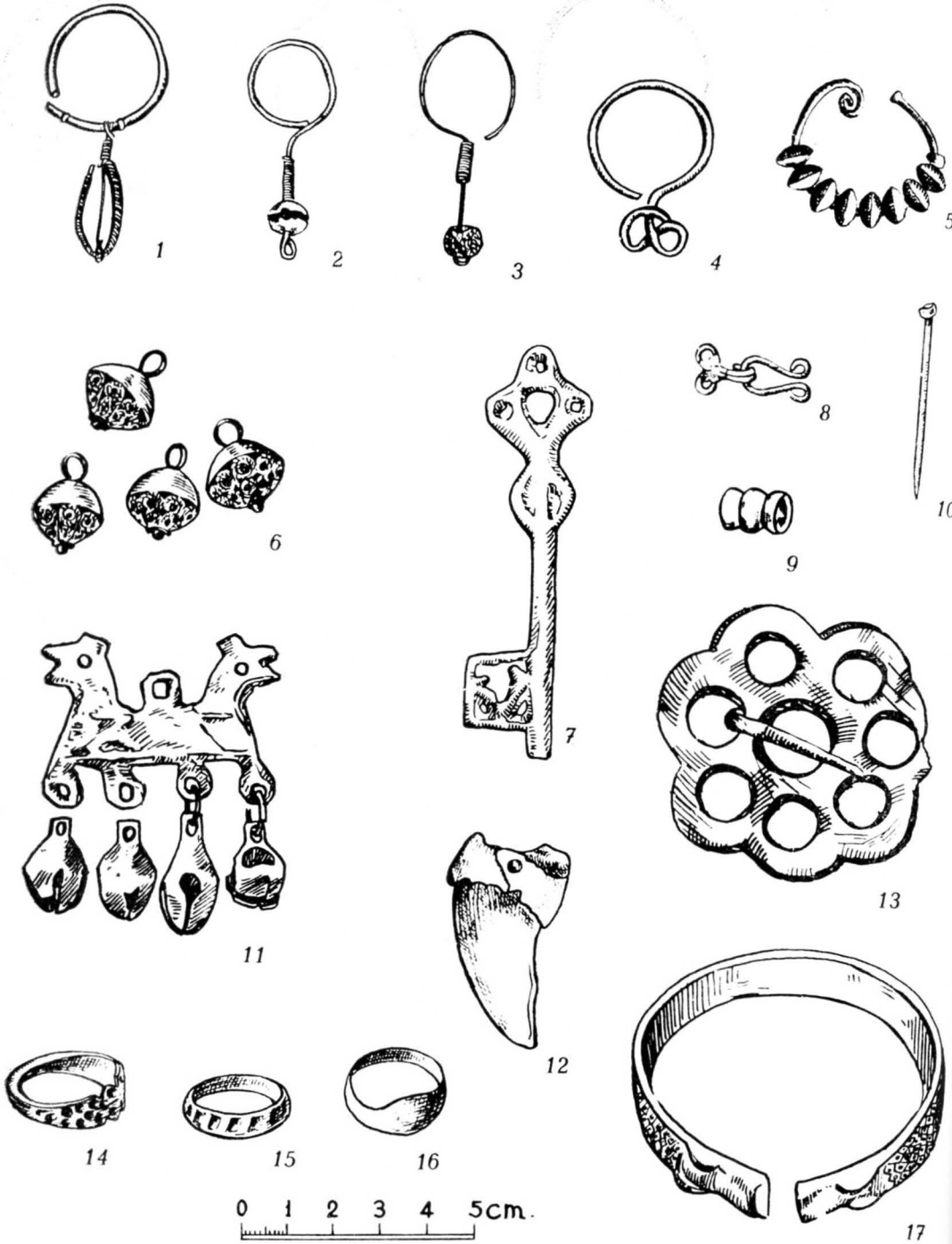

12 pav.

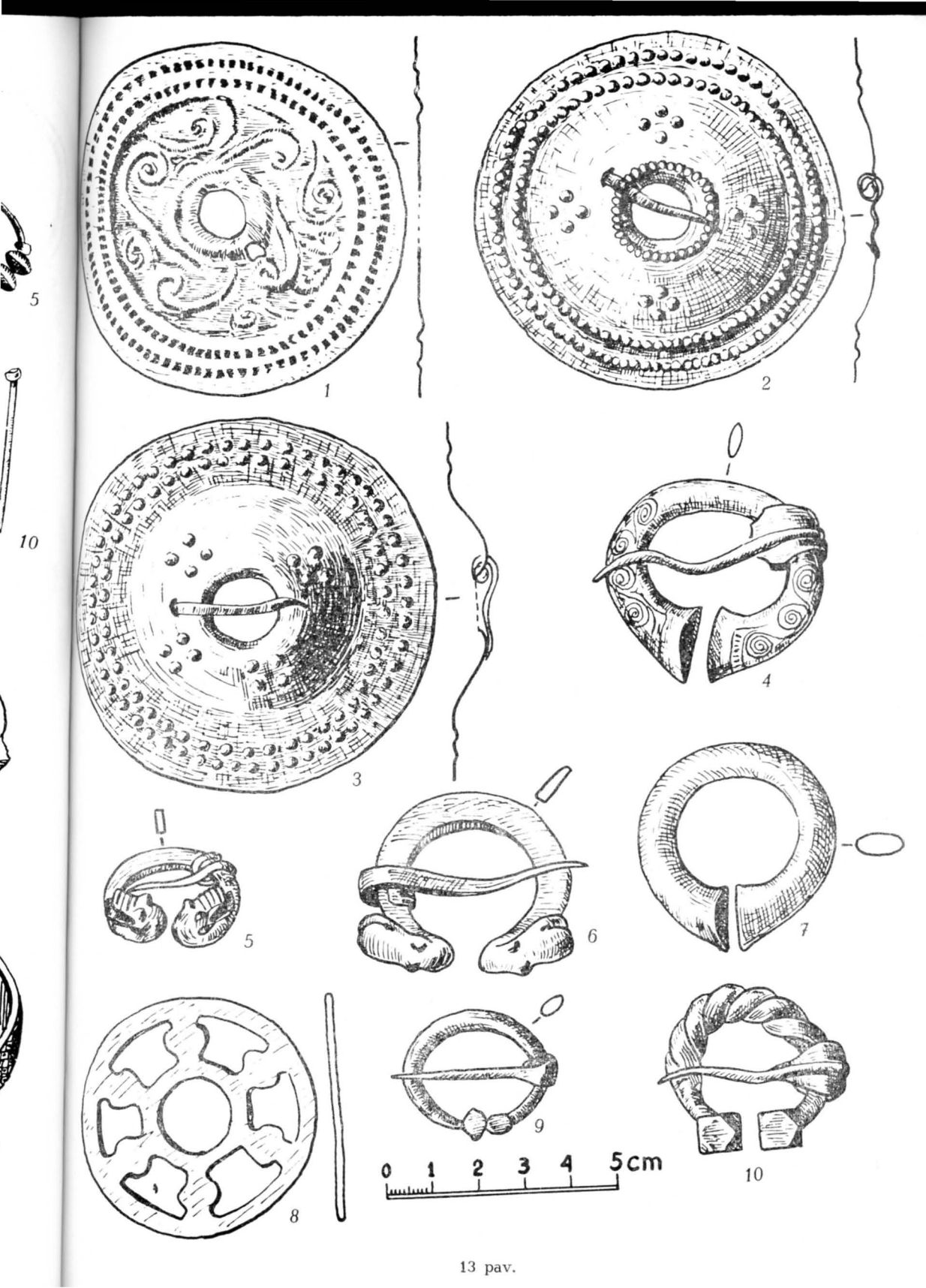

13 pav.

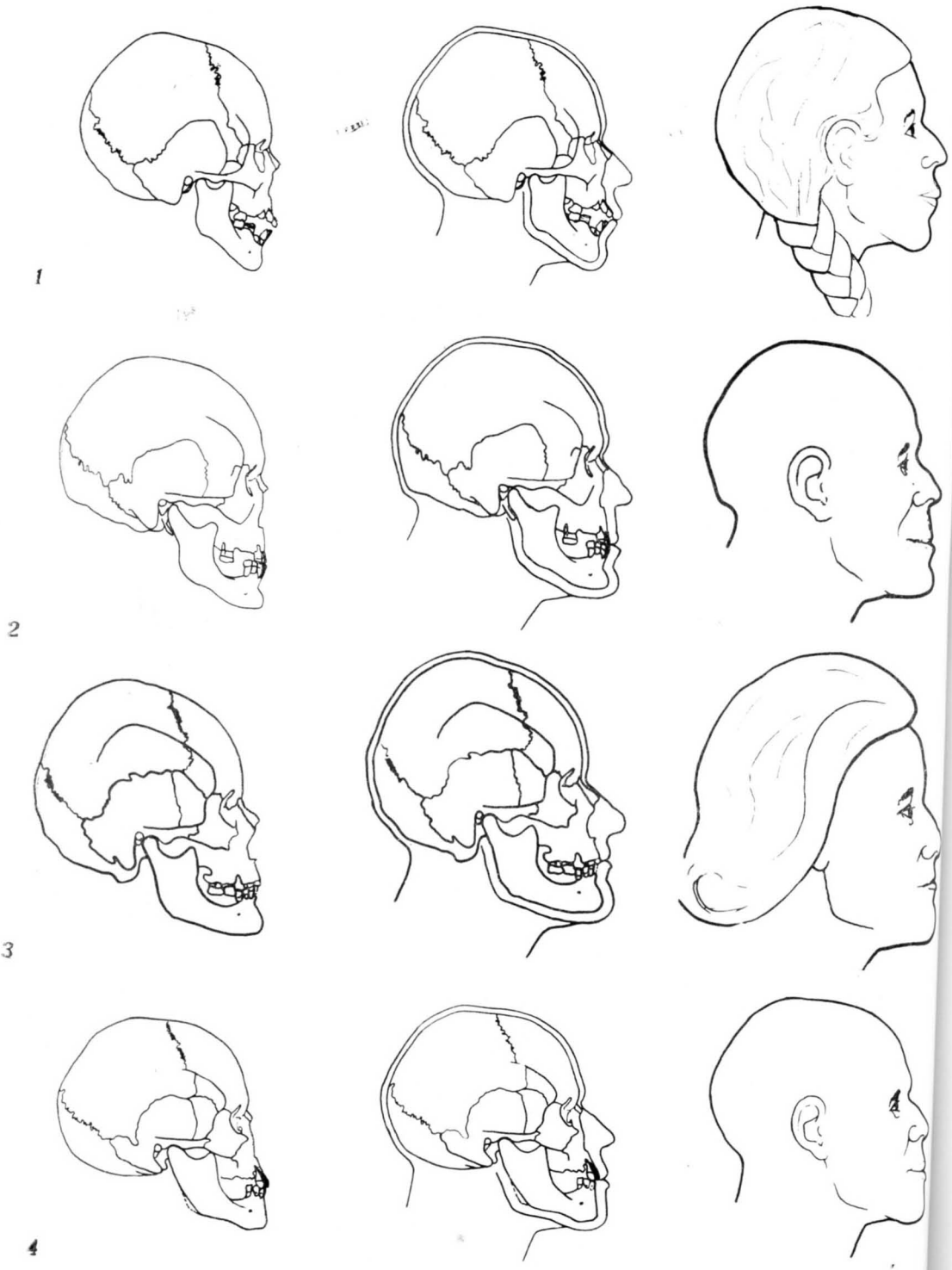

14 pav.

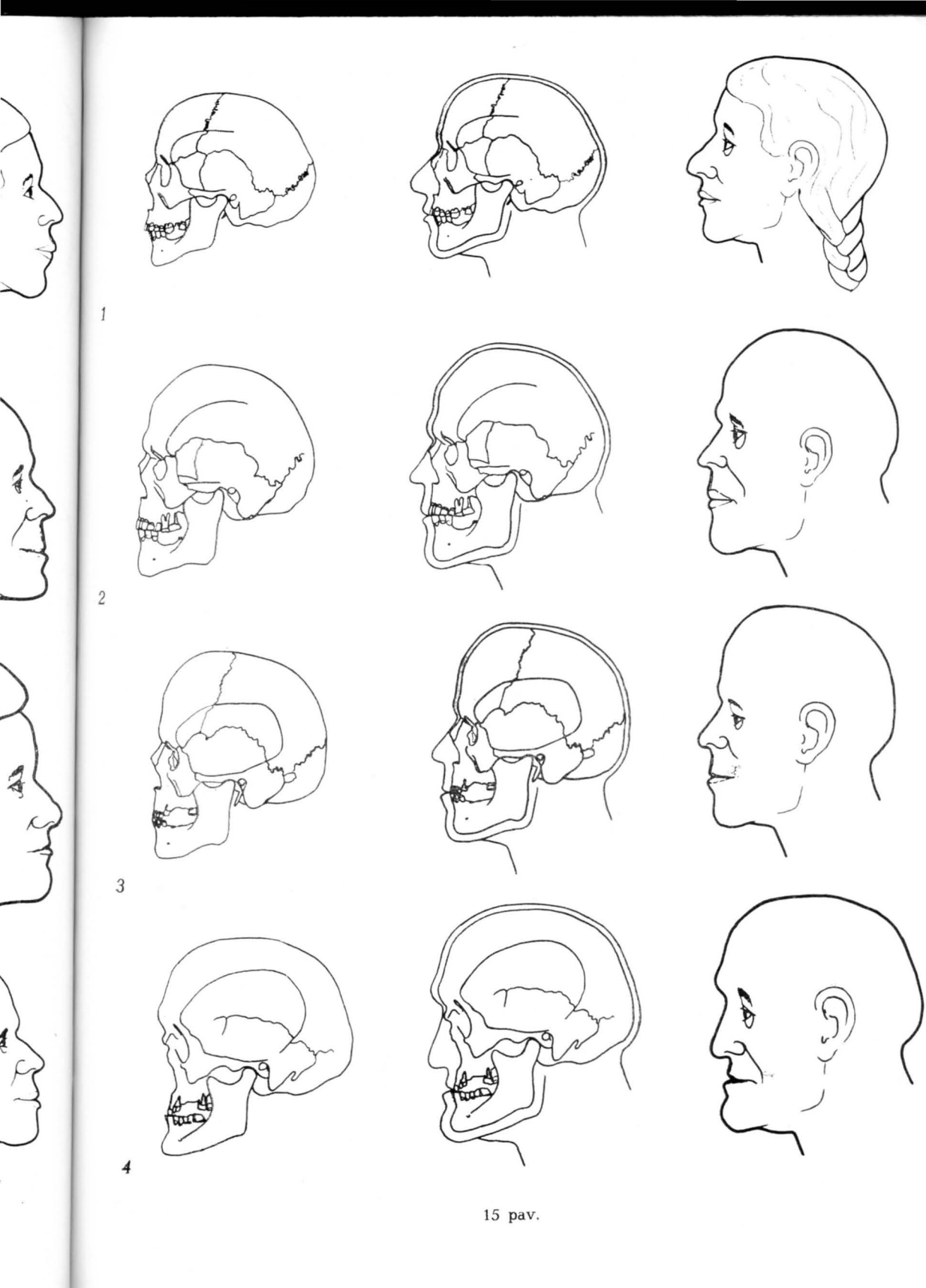

15 pav.

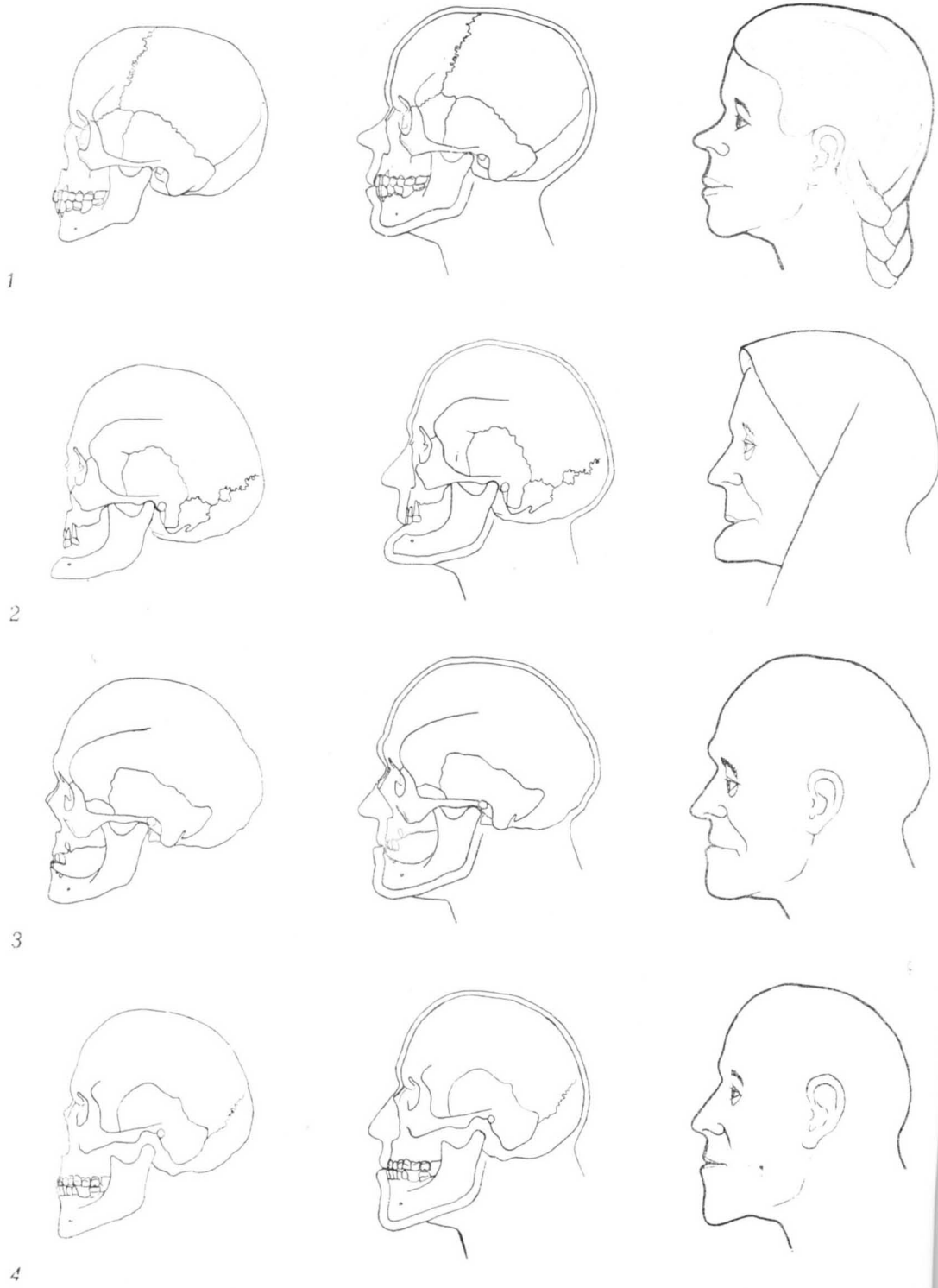

16 pav.

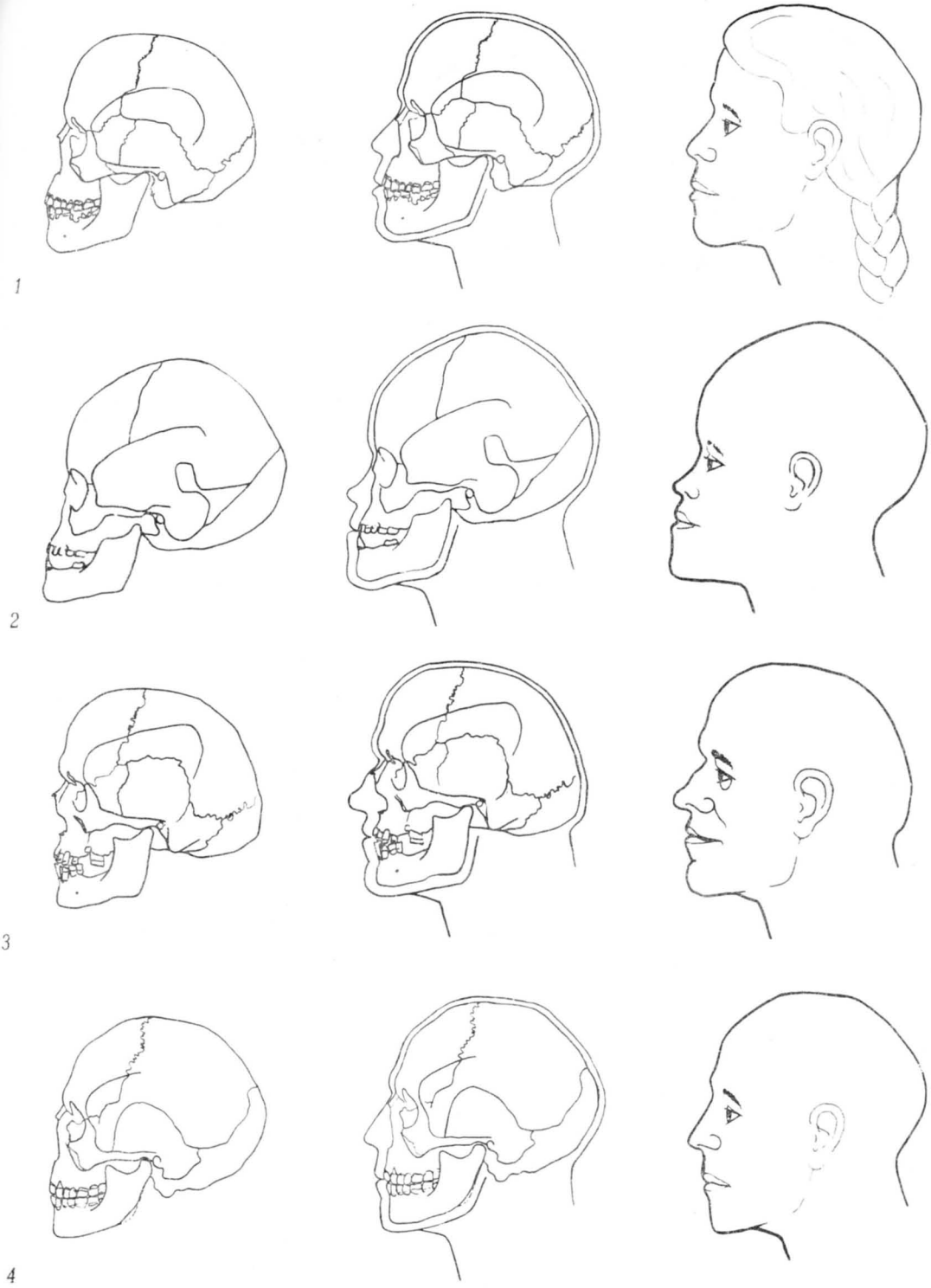

17 pav.

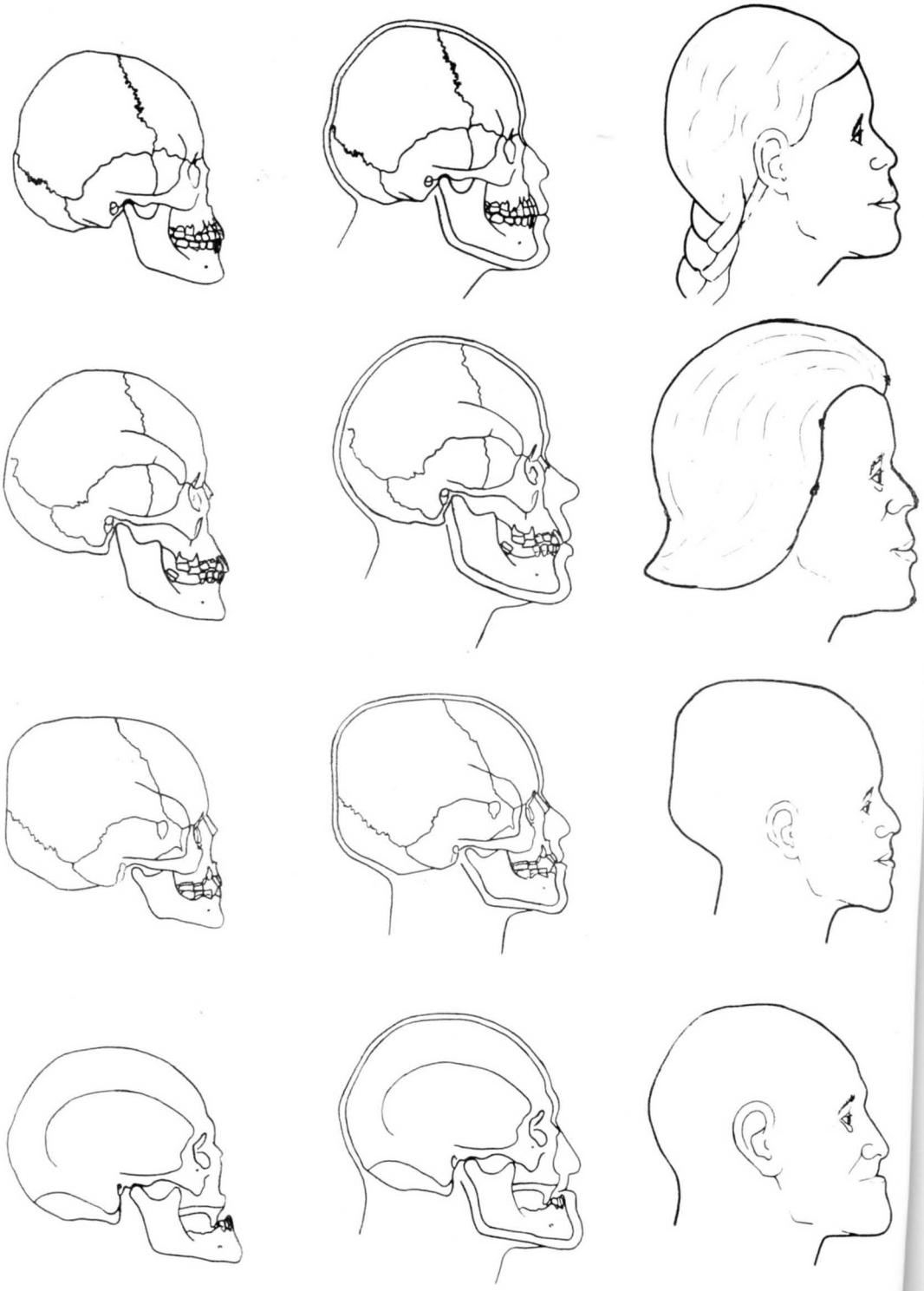

18 pav.

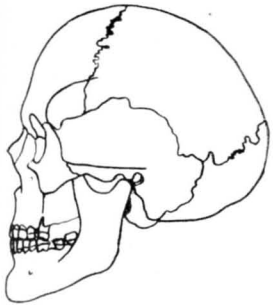

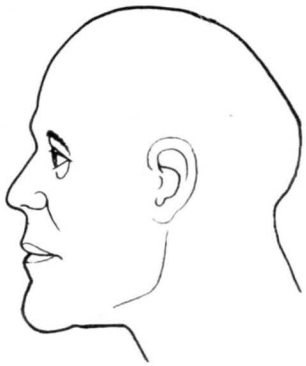

1

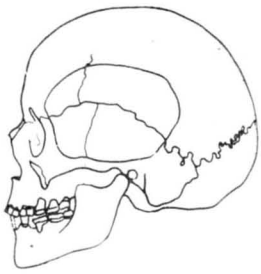

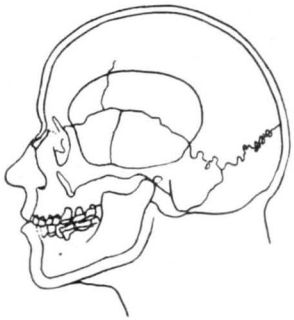

2

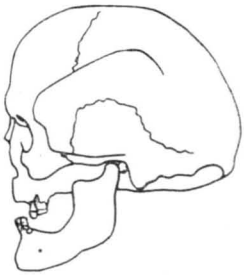

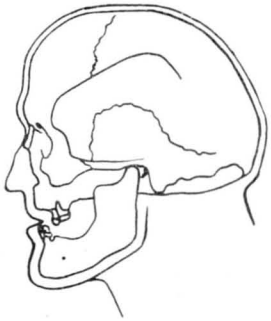

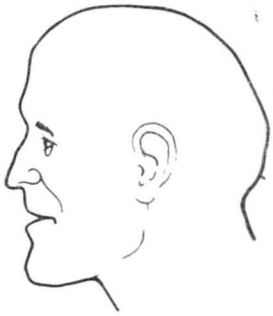

3

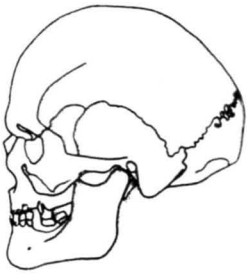

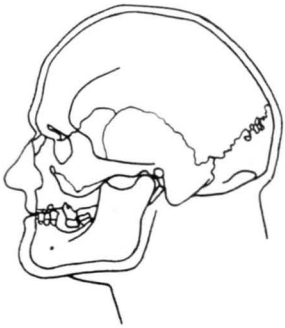

4

19 pav.

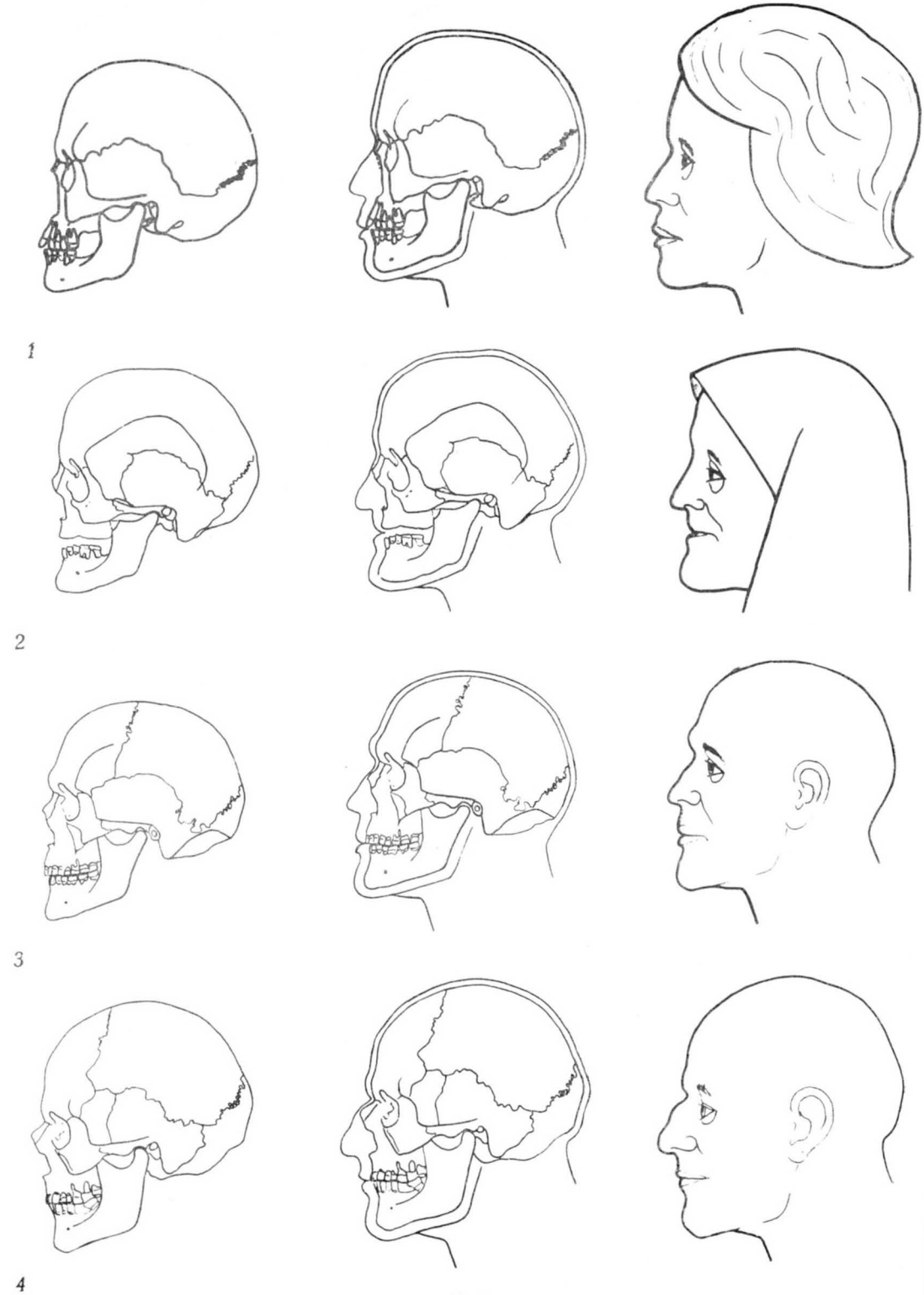

20 pav.

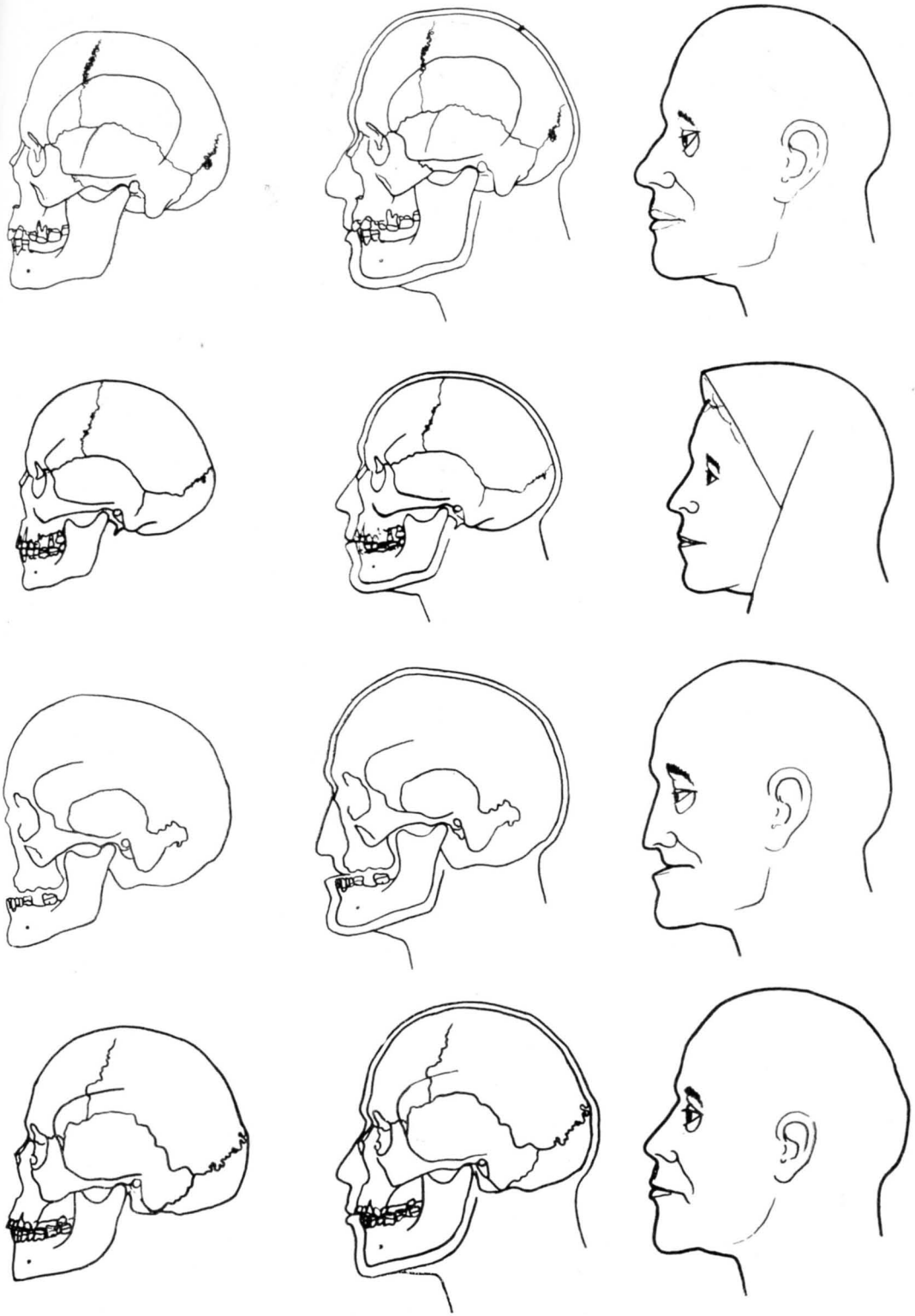

21 pav.

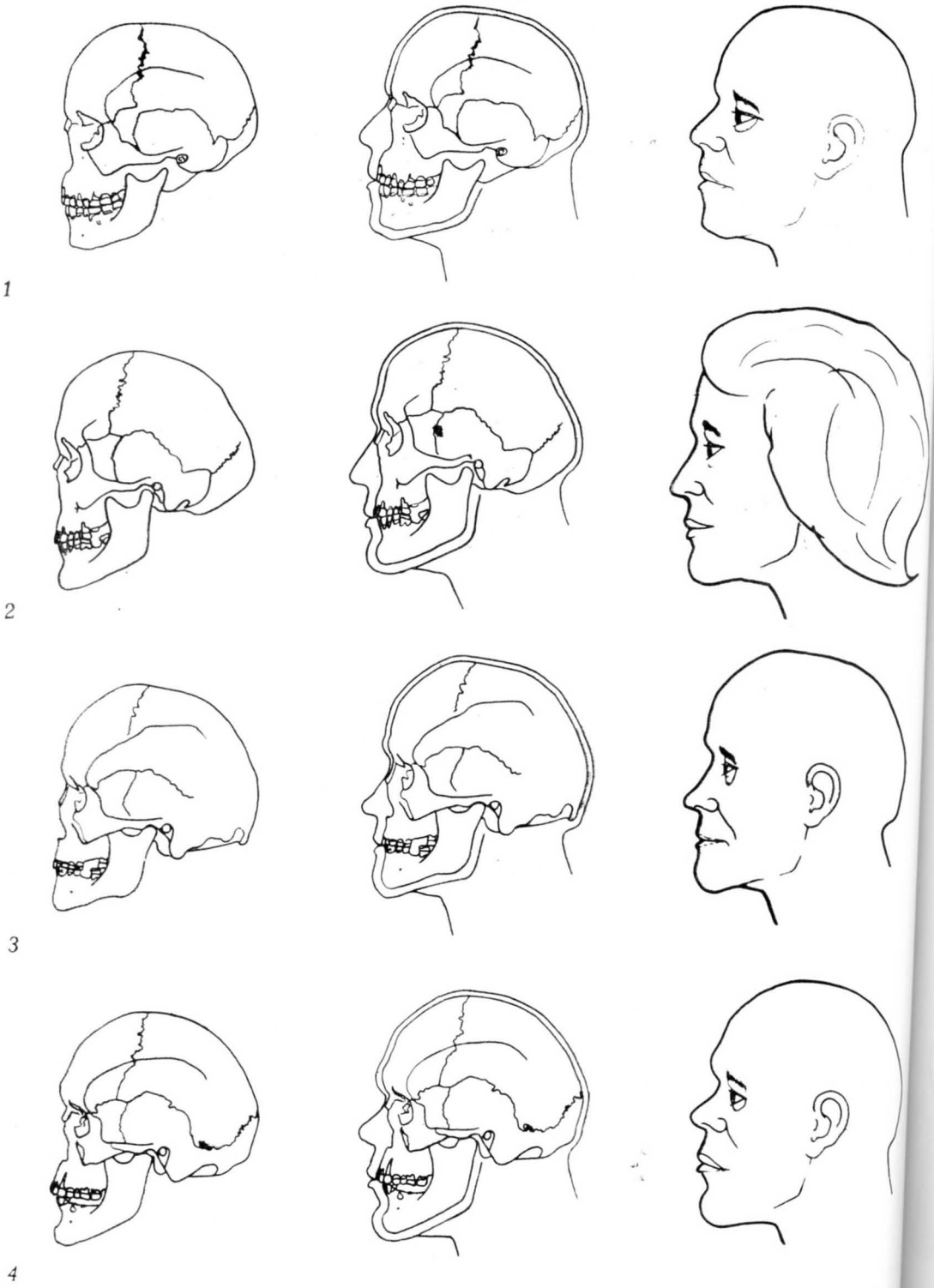

22 pav.

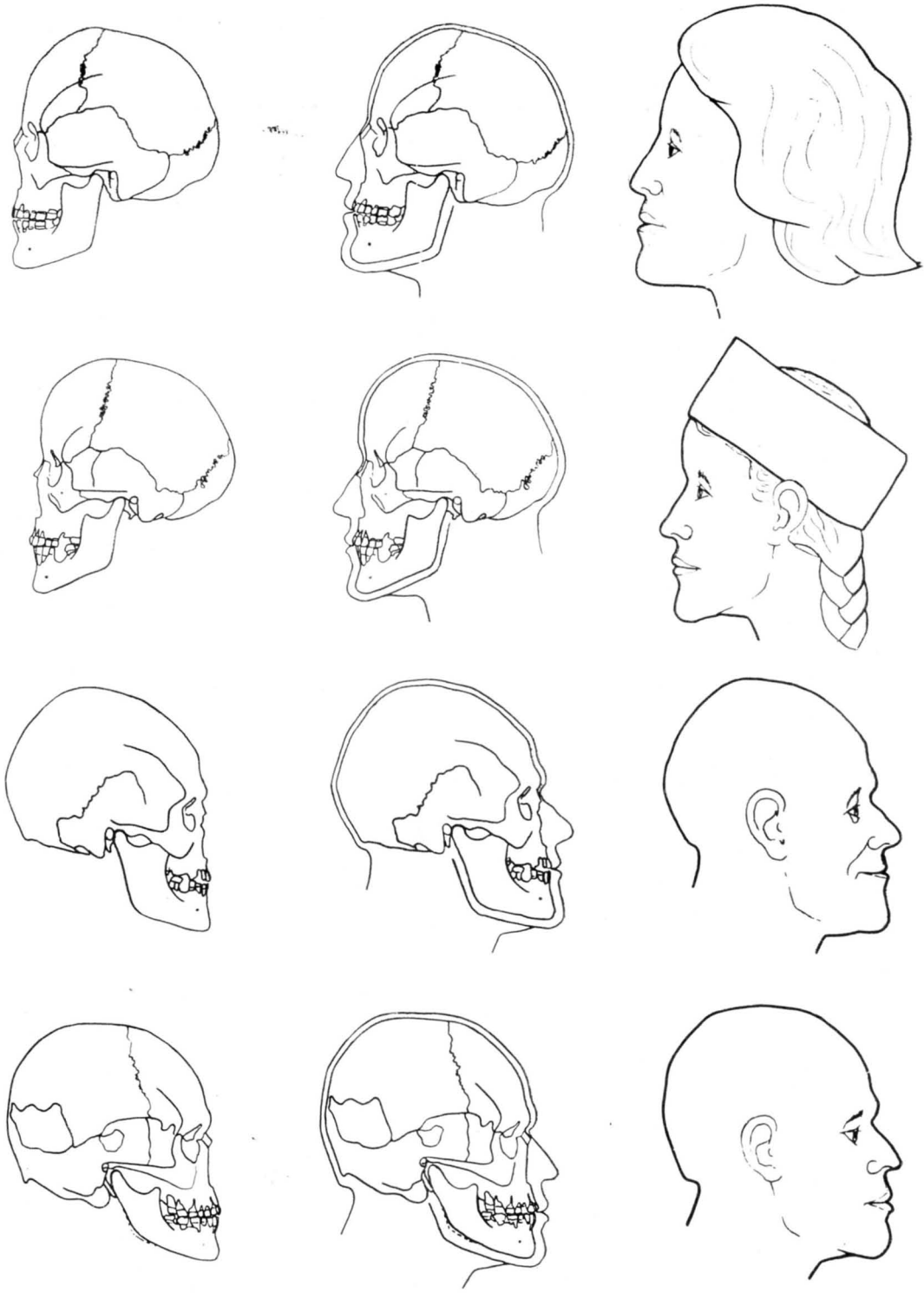

23 pav.

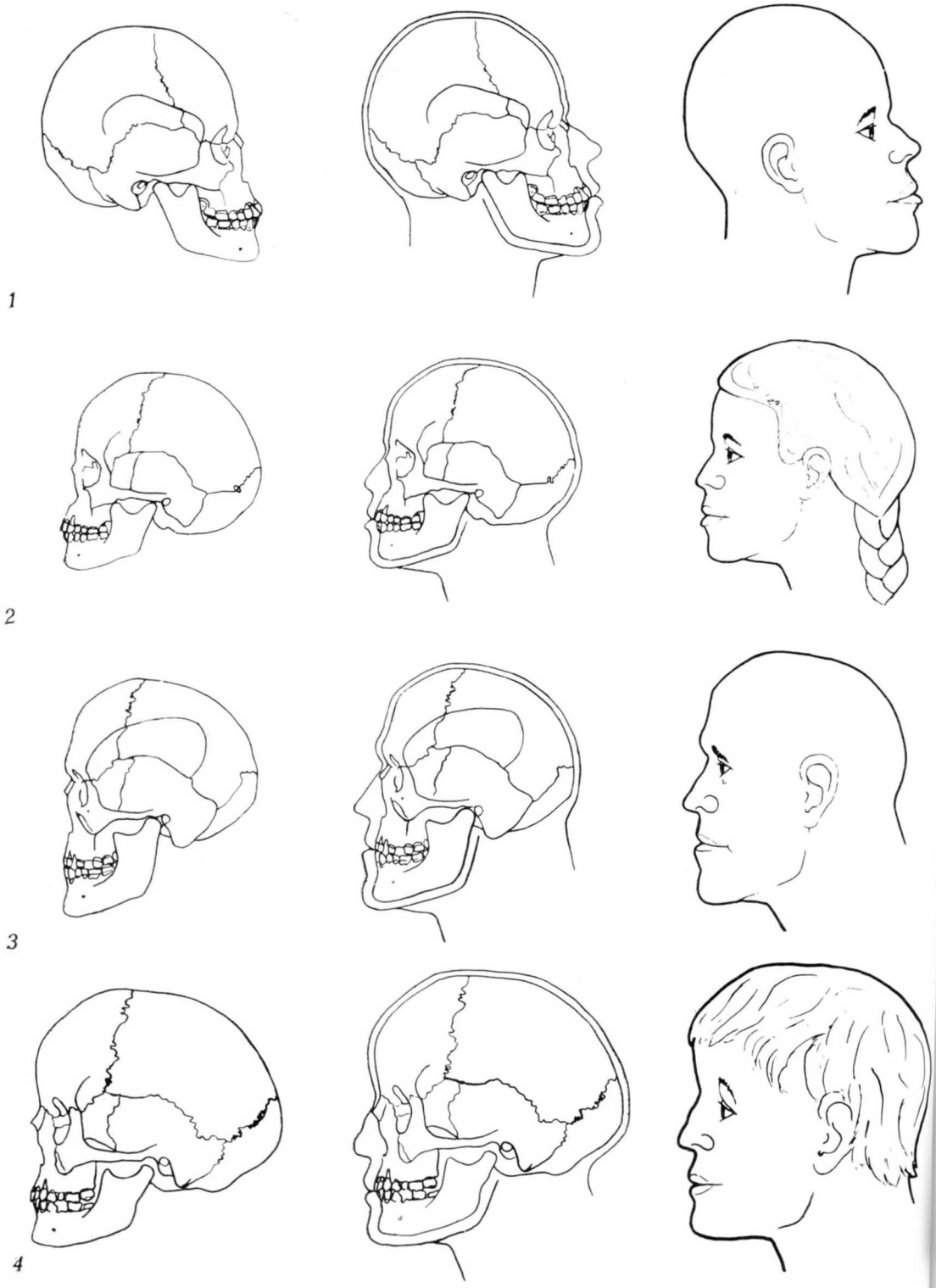

24 pav.

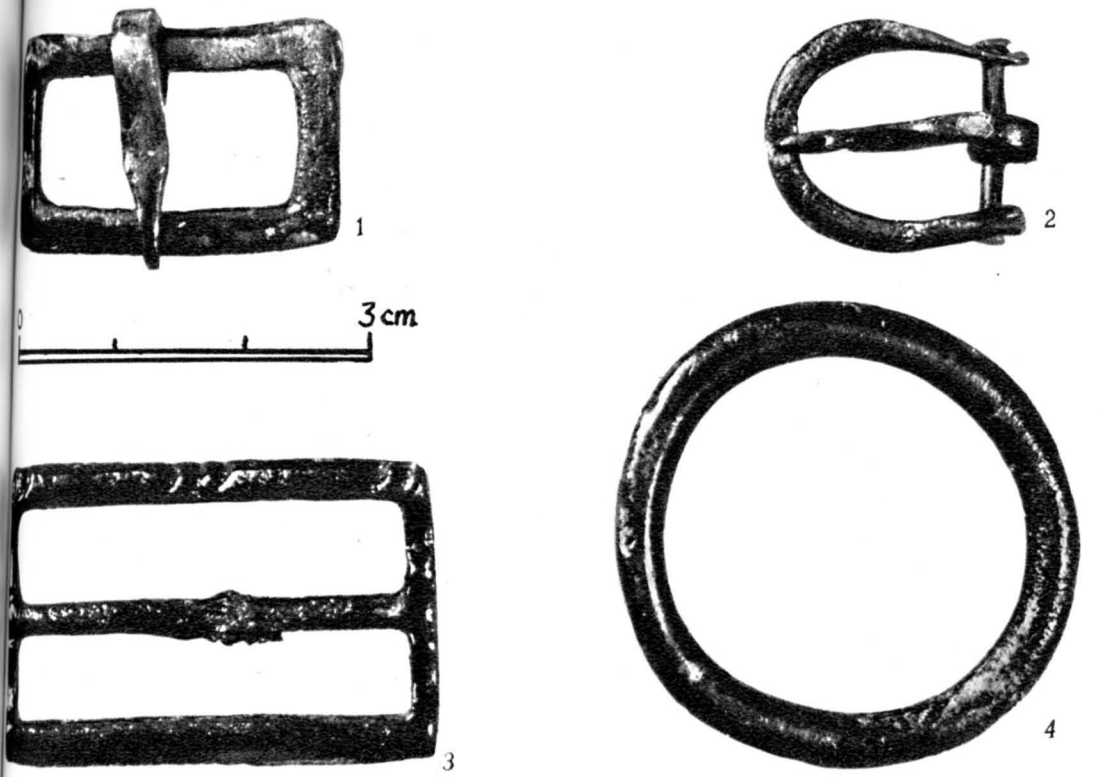

25 pav.

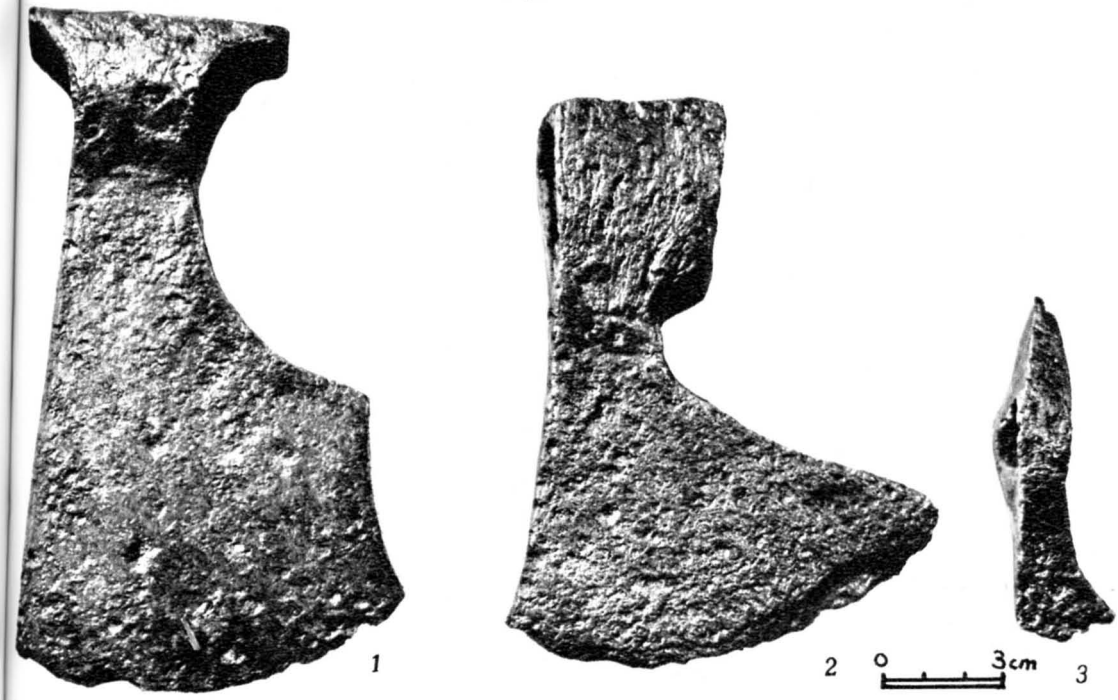

26 pav.

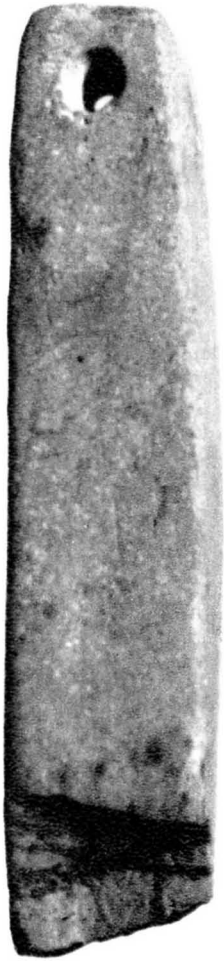

27 pav.

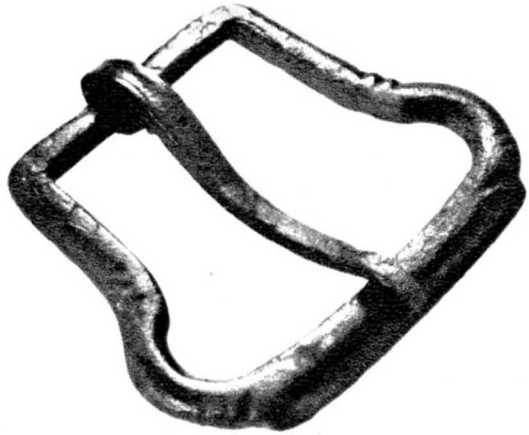

28 pav.

29 pav.

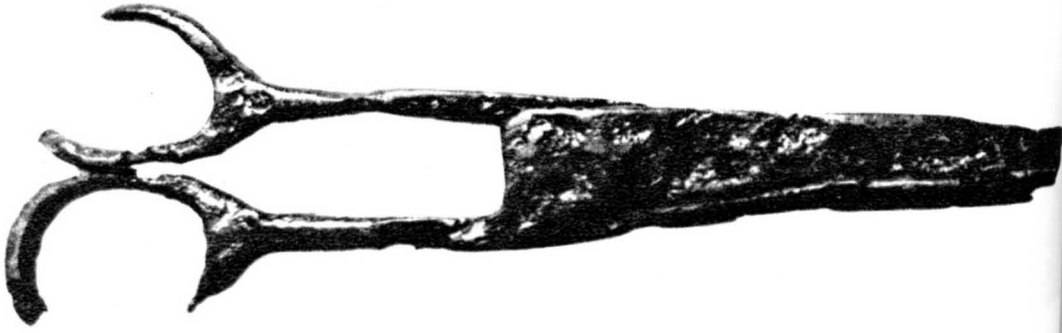

30 pav.

31 pav.

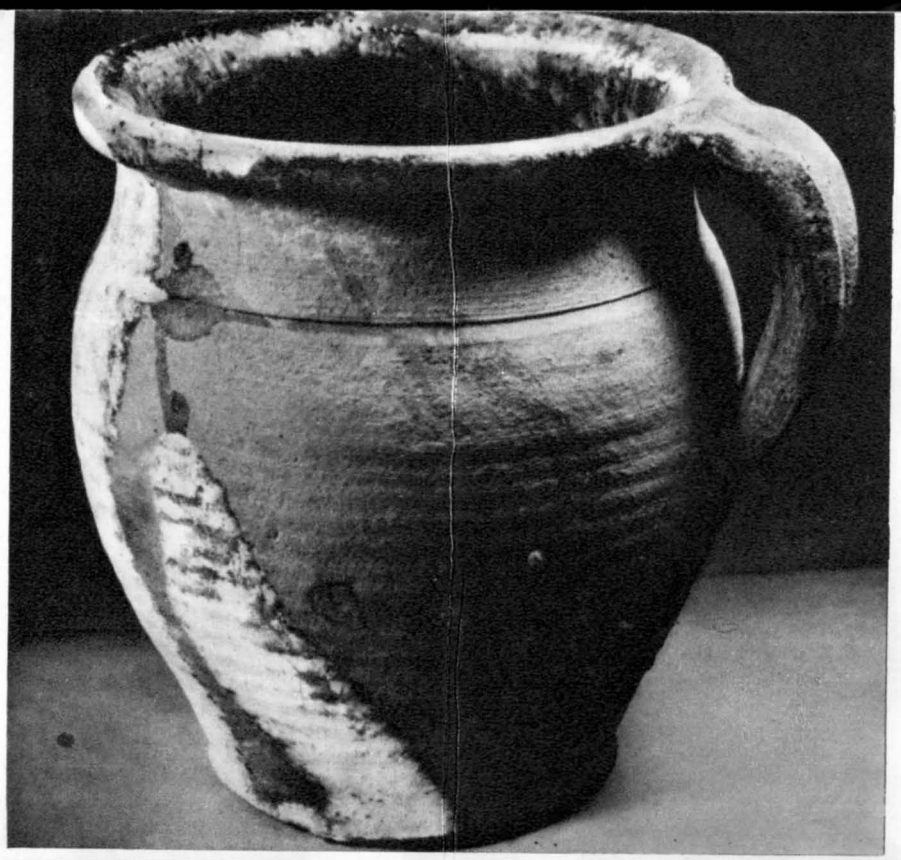

32 pav.

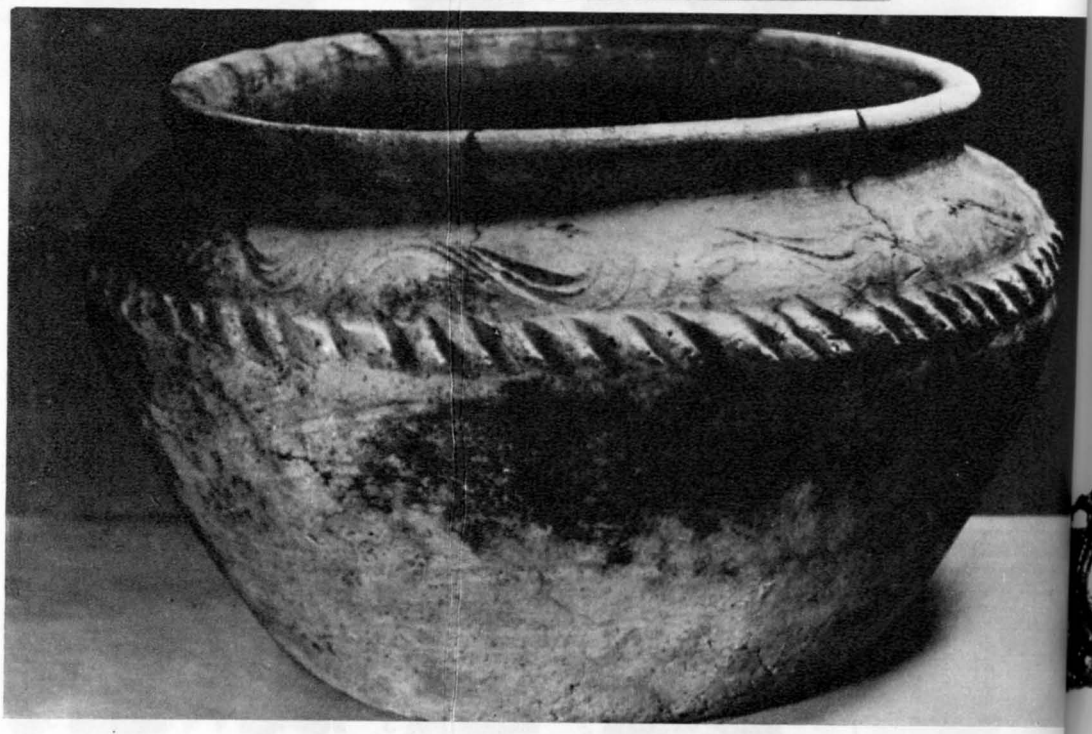

33 pav.

34 pav.

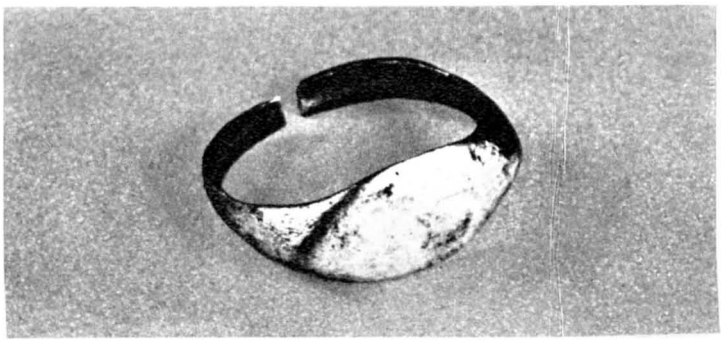

35 pav.

36 pav.

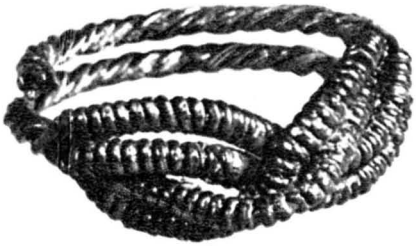

37 pav.

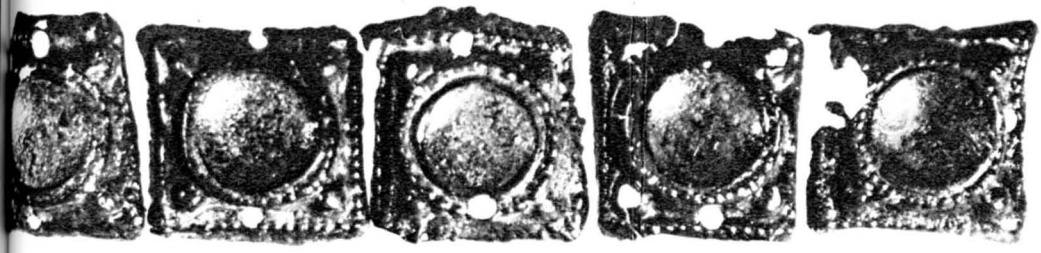

38 pav.

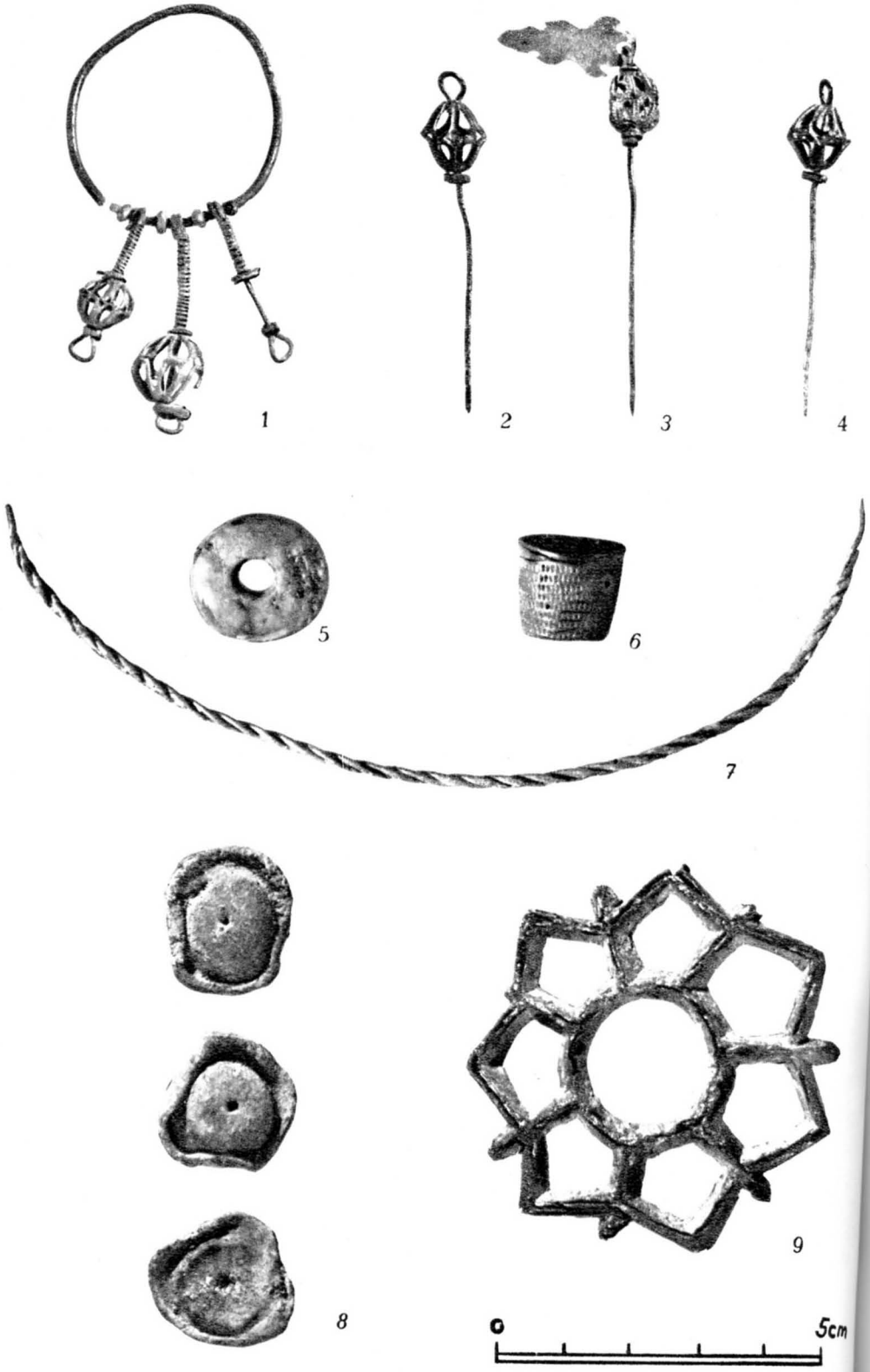

39 pav.

40 pav.

41 pav.

42 pav.

43 pav.

44 pav.

45 pav.

46 pav.

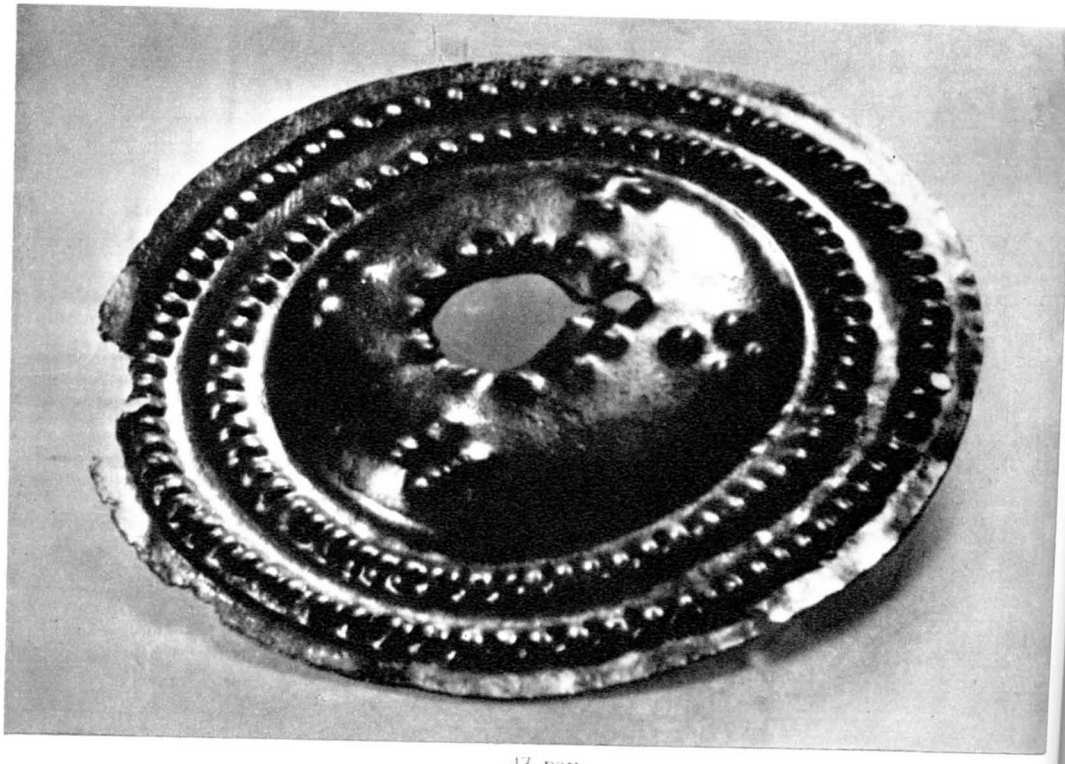

47 pav.

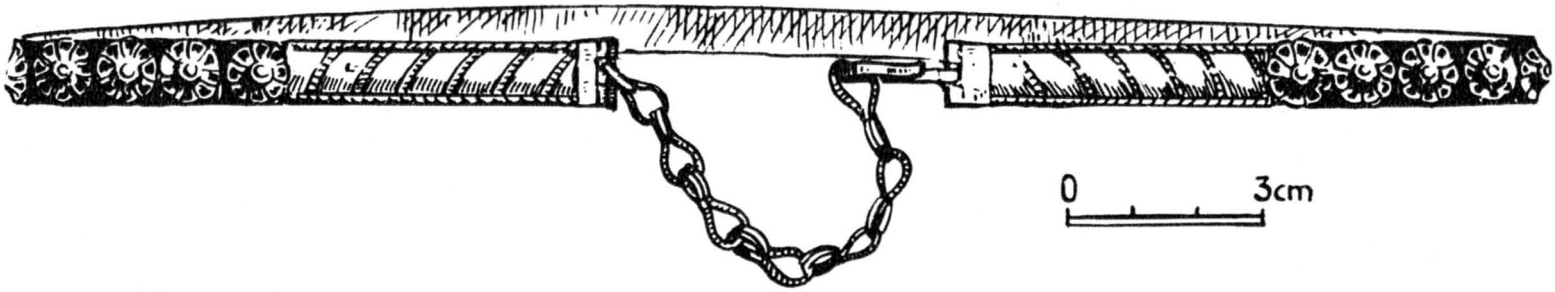

48 pav.

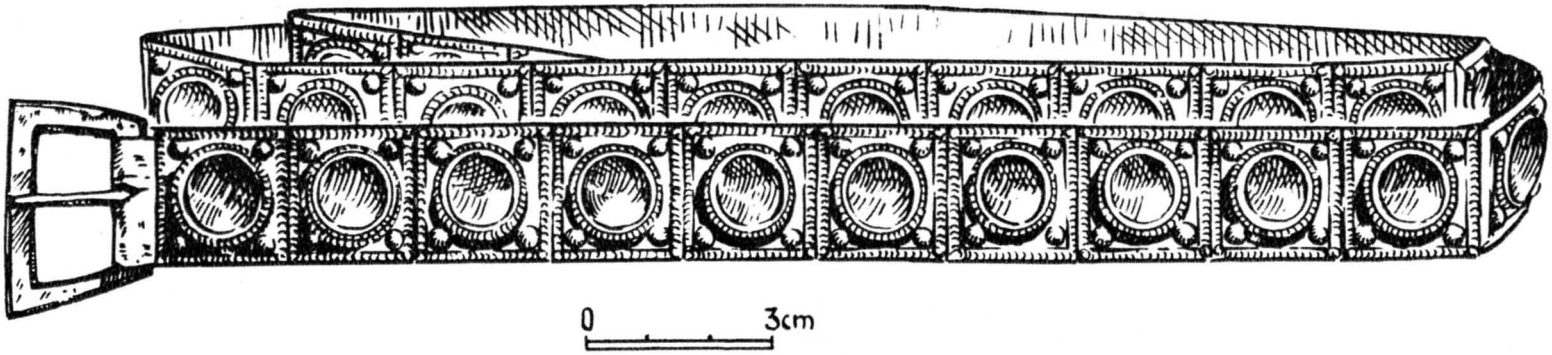

49 pav.

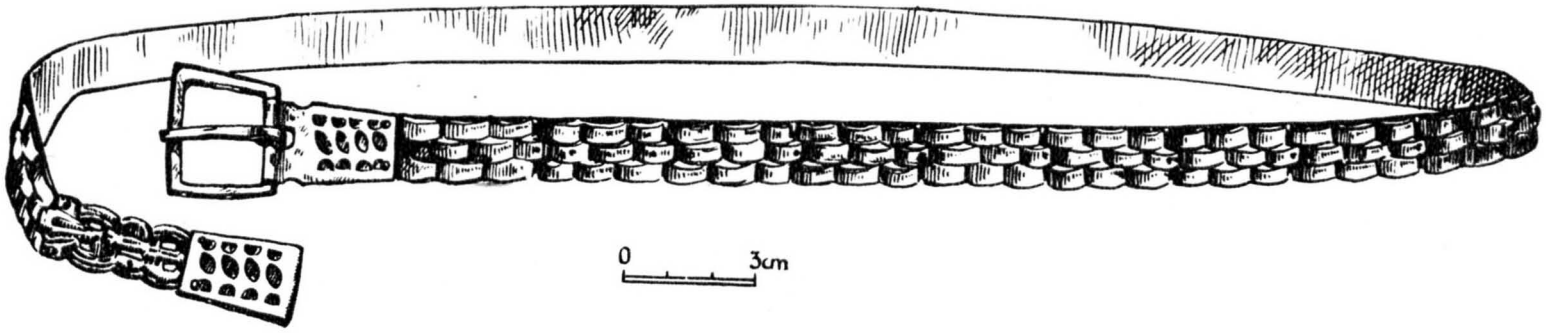

50 pav.

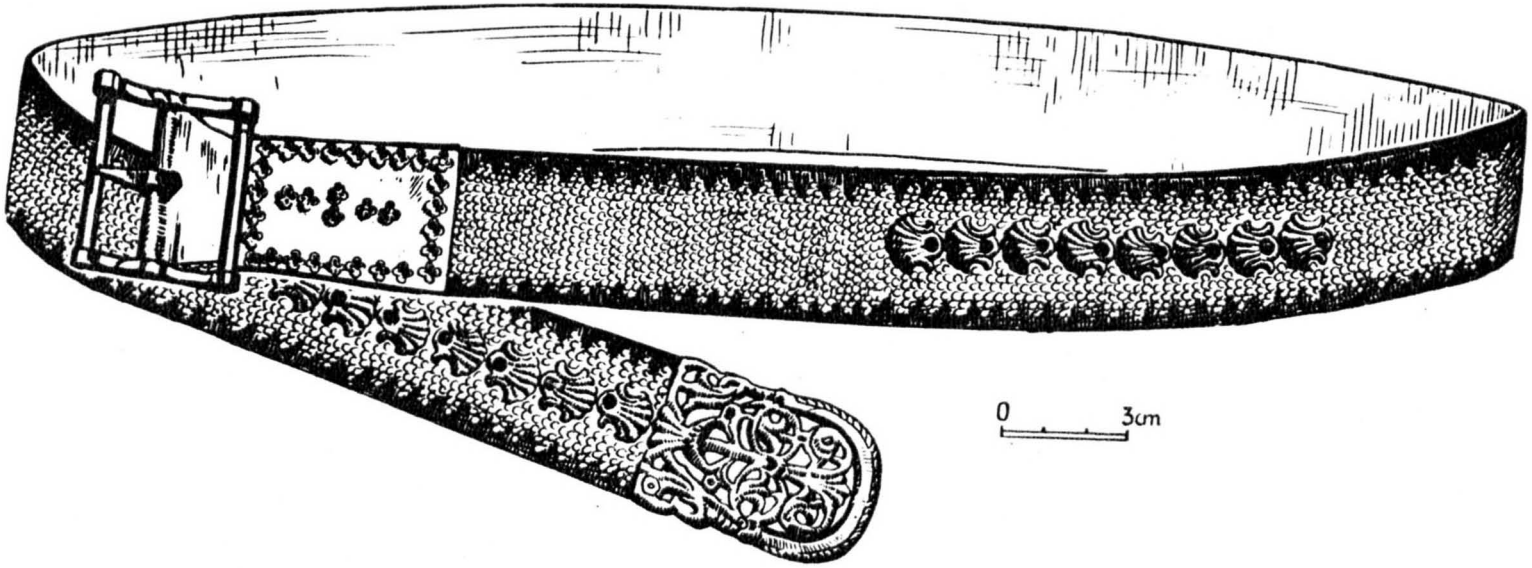

51 pav.

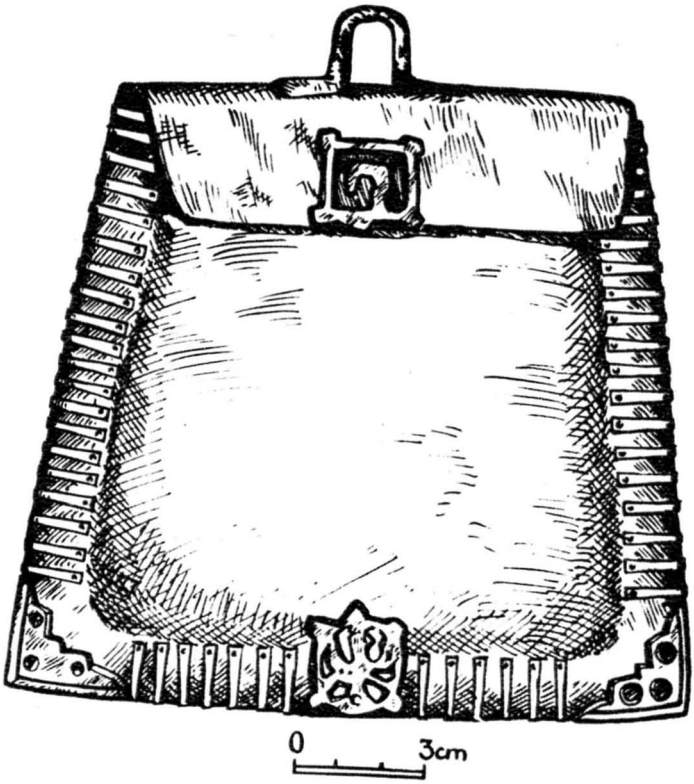

52 pav.

53 pav.

54 pav.

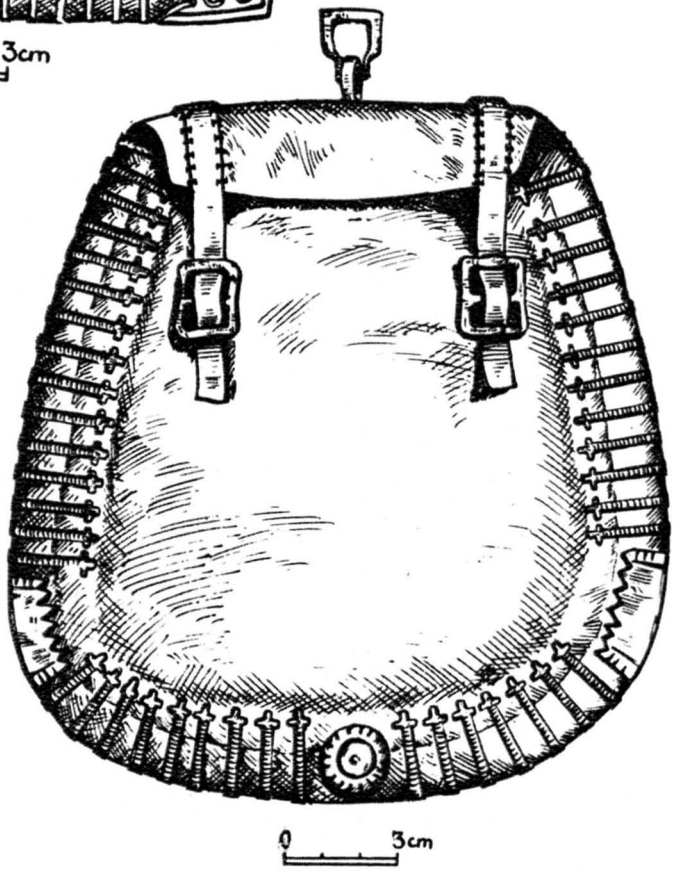

55 pav.

51 pav.

56 pav.

57 pav.

58 pav.

59 pav.

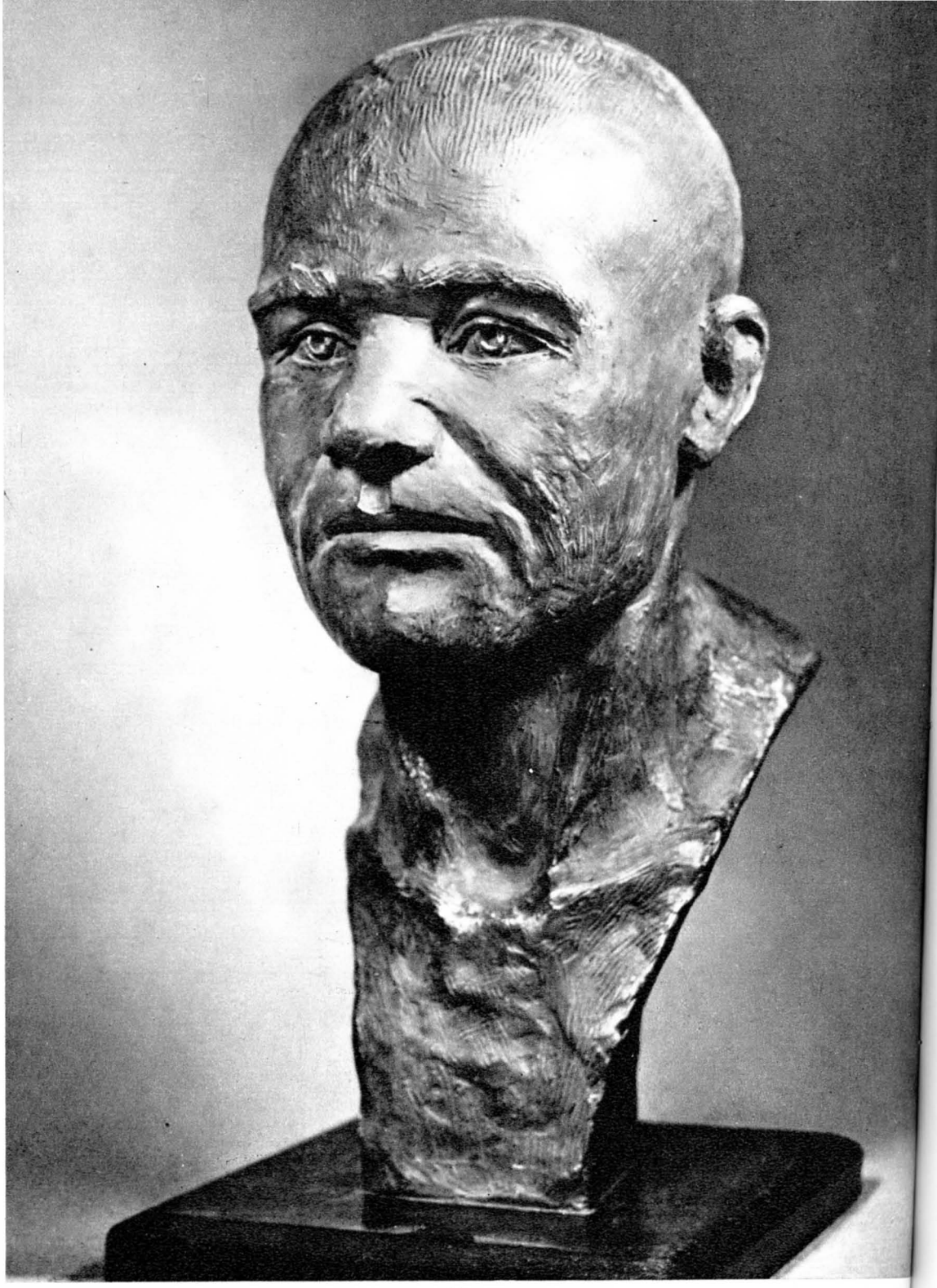

60 pav.

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS

1 pav. Rumšiškių senkapio 1961 m. tyrinėjimų planas

2 pav. Rumšiškių senkapio 1962—63 m. tyrinėjimų planas

3 pav. Įkapės iš vyro kapo Nr. 48

4—5 pav. Įkapės iš moters kapo Nr. 45

6. pav. Darbo įrankiai ir ginklai: 1—3 — kirviai (1 — k. 60; 2 — rastas virš 2 k.; 3 — rastas virš 37 k.), 4—6 — peiliai (4 — iš suardyto k.; 5 — k. 50; 6 — k. 37), 7, 8 — kirviai (7 — iš suardyto k.; 8 — k. 65).

7 pav. Buitiniai daiktai ir ginklai: 1 — skustuvas (iš suardyto kapo), 2, 3 — strėlių antgaliai (2 — iš suardyto kapo; 3 — k. 170), 5—7 — skiltuvai (iš suardytų kapų), 8, 10 — peiliai (8 — k. 174; 10 — iš suardyto kapo), 9 — yla (iš suardyto kapo).

8 pav. Buitiniai daiktai ir ginklai: 1—5 — diržų sagtys (1 — k. 56 A; 2 — k. 80; 3 — iš suardyto kapo; 4 — k. 67; 5 — k. 30), 6, 7 — piniginių apkalai (6 — k. 25; 7 — iš suardyto kapo), 8, 9 — verpstukai (iš suardytų kapų), 10 — strėlės antgalis (iš suardyto kapo), 11, 12 — skustuvai (iš suardytų kapų), 13, 14 — peiliai (13 — k. 79; 14 — iš suardyto kapo).

9. pav. Ietigaliai ir kirviai: (1—5 — iš suardytų kapų; 6 — k. 201; 7, 8 — iš suardytų kapų).

10 pav. Puodai: (1 — k. 54; 2 — k. 52; 3 — k. 78; 4 — k. 81; 5 — k. 8; 6 — k. 7; 7 — k. 36; 8 — k. 1; 9 — k. 22).

11 pav. Papuošalai: 1—5 — auskarai (1 — k. 21; 2 — k. 75; 3 — k. 29; 4 — k. 68; 5 — k. 6), 6—11 — žiedai (6 — k. 49; 7 — k. 29; 8 — iš suardyto kapo, 9 — k. 4; 10 — iš suardyto kapo; 11 — k. 38), 12 — karolis (k. 41), 13—15 — žvangučiai (13 — k. 44; 14 — iš suardyto kapo; 15 — k. 20), 16 — pakabutis-amuletas (k. 2).

12 pav. Papuošalai: 1—5 — auskarai (1 — k. 63; 2 — k. 149; 3 — k. 100; 4 — k. 102; 5 — k. 146), 6 — pakabučiai (sagos?) (k. 228), 7 — raktas (iš suardyto kapo), 8 — kabliukas (k. 242), 9 — žalvarinis karolis (k. 98), 10 — smeigtukas-segtukas (k. 79), 11 — pakabutis (k. 121), 12 — pakabutis-amuletas (k. 149), 13 — segė (k. 63), 14, 15, 16 — žiedai — (k. 79), 17 — apyrankė (iš suardyto kapo).

13 pav. Segės (1, 2 — k. 6; 3 — k. 63; 4 — iš suardyto kapo; 5 — k. 36; 6, 7, 8, 9 — iš suardytų kapų, 10 — k. 54).

14 pav. Grafinė veido rekonstrukcija: (1 — k. 6; 2 — k. 27; 3 — k. 46; 4 — k. 85).

15 pav. Grafinė veido rekonstrukcija: (1 — k. 22; 2 — k. 56 A; 3 — k. 82; 4 — k. 87).

16 pav. Grafinė veido rekonstrukcija: (1 — k. 117; 2 — k. 126; 3 — k. 118; 4 — k. 122).

17 pav. Grafinė veido rekonstrukcija (1 — k. 121; 2 — k. 129; 3 — k. 134; 5 — k. 140).

18 pav. Grafinė veido rekonstrukcija: (1 — k. 191; 2 — k. 152; 3 — k. 94; 4 — k. 110).

19 pav. Grafinė veido rekonstrukcija: (1 — k. 147; 2 — k. 128; 3 — k. 151; 4 — k. 157).

20 pav. Grafinė veido rekonstrukcija: (1 — k. 192; 2 — k. 164; 3 — k. 153; 4 — k. 186).

21 pav. Grafinė veido rekonstrukcija: (1 — k. 183; 2 — k. 202; 3 — k. 195; 4 — k. 207).

22 pav. Grafinė veido rekonstrukcija: (1 — k. 198; 2 — k. 210; 3 — k. 218 A; 4 — 219).

23 pav. Grafinė veido rekonstrukcija: (1 — k. 228; 2 — k. 220; 3 — k. 234; 4 — k. 236).

24 pav. Grafinė veido rekonstrukcija: (1 — k. 218 B; 2, 3 — iš suardytų kapų; 4 — k. 249).

25 pav. Buitiniai daiktai: 1—3 — sagtys (1 — iš suardyto kapo; 2 — k. 149; 3 — k. 211), 4 — grandis (k. 114).

26 pav. Kirviai: (iš suardytų kapų).

27 pav. Galąstuvas (k. 239)

28 pav. Sagtis (iš suardyto kapo)

29 pav. Adatinė (k. 124)

30 pav. Žirklės (iš suardyto kapo)

31 pav. Ietigaliai (iš suardytų kapų)

32 pav. Ąsotis (k. 183)

33 pav. Puodas (iš suardyto kapo)

34 pav. Pakabučiai (k. 228)

35 pav. Žiedas (k. 102)

36 pav. Žiedas (k. 146)

37 pav. Žiedas (k. 102)

38 pav. Apgalvio apkalai (k. 138)

39 pav. Papuošalai ir buitiniai daiktai: 1 — auskaras (k. 21), 2, 3, 4 — smeigtukai (k. 246), 5 — verpstukas (iš suardyto kapo), 6 — antpirštis (iš suardyto kapo), 7 — antkaklės dalis (k. 121), 8 — sagos (k. 186), 9 — segė (k. 102).

40 pav. Segė (k. 141)

41 pav. Segė (iš suardyto kapo)

42 pav. Segė (k. 174)

43 pav. Segė (iš suardyto kapo)

44 pav. Piniginės apkalas (k. 154)

45 pav. Pakabutis (k. 138)

46 pav. Segė (k. 126)

47 pav. Segė (iš suardyto kapo)

48 pav. Diržas (k. 135)

49 pav. Diržas (k. 213)

50 pav. Diržas (k. 91)

51 pav. Diržas (k. 250)

52 pav. Piniginės rekonstrukcija (k. 183)

53 pav. Kunigaikščio Vytauto laikų moneta (dvigubai padidinta)

54 pav. Kunigaikščio Aleksandro laikų moneta (dvigubai padidinta)

55 pav. Piniginės rekonstrukcija (k. 207)

56 pav.—60 pav. Veido rekonstrukcija pagal kaukolę (56 — k. 102; 57 — k. 107; 58 — k. 109; 59 — k. 161; 60 — k. 204)

TURINYS

Įvadas 1
Gyvenusieji mirė ir buvo laidojami 1
Ką sako kapuose rasti darbo įrankiai 4
Ginkluoti numirėliai 9
Buitiniai reikmenys 12
Papuošalai 14
Diržai, juostos ir audiniai 26
Monetos ir piniginės 28
Kaip atrodė senovės rumšiškėnai 29
Išvados 31
Reziumė rusų k. 35
Iliustracijų sąrašas 38

СОДЕРЖАНИЕ

Введение 1
Люди умирали, их хоронили 1
О чем говорят найдены в погребениях орудия труда 4
Вооруженные умершие 9
Бытовые принадлежности 12
Украшения 14
Поясные ремни и ткани 26
Монеты и кошельки 28
Внешний облик древних жителей Румшишкес 29
Заключение 31
Резюме на русском языке 35
Список иллюстраций 38

930.26 (474.5)

Atsakingas redaktorius istorijos mokslų daktaras J. JURGINIS
Fotonuotraukos K. Vainoro
Daiktus piešė: D. Antušas, L. Skerstonaitė, A. Norkūnaitė
Veidų rekonstrukcijos V. Urbanavičiaus

Ответственный редактор доктор исторических наук Ю. ЮРГИНИС
Фотографии К. Вайнораса
Рисунки вещей: Д. Антушаса, Л. Скерстонайте, А. Норкунайте
Реконструкции лиц В. Урбанавичюса

На литовском языке, 1970 г.

Redaktorė M. Trapulionienė
Dailininkė A. Norkūnaitė
Techn. redaktorius J. Pauliukevičius
Tiražas 1 000 egz. Pasirašyta spaudai 1970.XI.12. LV 14806. Popierius 70×100 1/16 — 2,625 pop. lapo,=5,25 sp. l. 7 apsk. leid. l. Kaina 50 kap. Spausdino Valst. „Raidės" spaustuvė Kaune, Spaustuvininkų 11. Užsakymo Nr. 4374